

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ARAP BAHARI ÇERÇEVESİNDE İRAN-SUUDİ
ARABİSTAN İLİŞKİLERİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Hakan KILIÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2021

©2021-Hakan KILIÇ

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ARAP BAHARI ÇERÇEVESİNDE İRAN-SUUDİ
ARABİSTAN İLİŞKİLERİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

RETHINKING IRAN-SAUDI ARABIA RELATIONS IN THE
FRAMEWORK OF THE ARAB SPRING

Hazırlayan

Hakan KILIÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr.Öğr. Üyesi Ayşe ATAŞ

KIRŞEHİR-2021

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Hakan KILIÇ tarafından hazırlanan “*Arap Baharı Çerçevesinde İnan-Suudi Arabistan İlişkilerini Yeniden Düşünmek*”adlı tez çalışması 1/11/2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği ile **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman.....(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAŞ

Üye.....(İmza)

Doç.Dr.Arif BAĞBAŞLIOĞLU

Üye.....(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Burak GÜNEŞ

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../20..

(İmza)

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin .....yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

30/11/2021

Hakan KILIÇ

ÖZET

ARAP BAHARI ÇERÇEVESİNDE İRAN-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan: Hakan KILIÇ

Danışman: Unvanı: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAŞ

2021–XIV+105

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Jüri

Doç.Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU

Dr.Öğr.Üyesi Ayşe ATAŞ

Dr.Öğr.Üyesi Burak GÜNEŞ

Uluslararası ilişkiler alanında devletler arasında bir sorun ortaya çıktığı zaman sorunun çözümünde uygulanacak çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemler kimi zaman barışçıl yöntemler olarak uygulanmakta, kimi zaman ise baskıcı olarak uygulanmaktadır. Özellikle Ortadoğu coğrafyasında bulunan birçok devlet Monarşi ile yönetildiğinden dolayı baskıcı yöntemlerin daha sık kullanıldığını görmekteyiz.

Bu çalışma da temel amaç, Körfez’de İran ile Suudi Arabistan arasında 1979 İran İslam Devrimi ile başlayıp 2011 yılında meydana gelen Arap Baharı olayları ve sonrasında yaşanan gelişmelerin Ortadoğu coğrafyasında İran ile Suudi Arabistan’a etkilerinden söz etmektir. İran ile Suudi Arabistan arasındaki rekabetçi yaklaşımlarının incelenmesi, Tahran- Riyad yönetiminin günümüzde yaşanan çatışmalarını anlamlandırmak adına yol gösterici olacaktır. İran ve Suudi Arabistan arasında rekabetin başlamasında temel olacak noktanın 1971 yılında İngiltere’nin Körfez’den çekileceğini açıklamasıdır. İran İslam Devrimi ile başlayan süreçte Körfez savaşları ve İran-Irak savaşının ortaya çıkması İran ve Suudi Arabistan ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabet genel itibari ile farklı konularda ortaya çıkmıştır. Bu konuların başında ilk başta değindiğimiz üzere İngiltere’nin Körfez çekilmesini açıklamasının ardından oluşan güç boşluğunu her iki ülkenin de doldurmak istemesidir. Diğer konular ise; temel de mezhep farklılıkları, ekonomik güçlenme olgusu ve İslam dünyasında lider olma arayışı olarak karşımıza çıkmıştır. Son dönemde meydana gelen Arap Baharı olayları ise rekabetin fitilini iyice ateşlemiş ve aralarındaki mücadele farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Arap Baharı olaylarının ortaya çıkması sonucunda daha önceden fiilen yürütülen mücadele bu sefer farklı devletlerin olaylara katılması ile *vekâlet savaşları* şeklinde yürütülmeye başlanmıştır. Arap Baharı olayları Tahran ve Riyad arasındaki rekabetin en somut örneklerini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, İnan, İnan İslam Devrimi, Suudi Arabistan, Vekâlet Savaşları

ABSTRACT

RETHINKING IRAN-SAUDI ARABIA RELATIONS IN THE FRANEWORK OF THE ARAB SPRING

M.Sc.Thesis

Prepared By: Hakan KILIÇ

Advisor : Asst.Prof.Dr. Ayşe ATAŞ

2021 –XIV+105

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School Of Social Sciences

International Relations Department

Jury

Assoc.Prof.Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU

Asst.Prof.Dr. Ayşe ATAŞ

Asst.Prof.Dr. Burak GÜNEŞ

When a problem arises between states in the field of international relations, there are various methods to be applied to solve the problem. These methods are sometimes applied as peaceful methods, and sometimes as oppressive. Especially since many states in the Middle East are governed by monarchies, we see that oppressive methods are used more frequently.

The main objective of this study was to discuss the effects of the events, which started with the 1979 Iranian Islamic Revolution between Iran and Saudi Arabia in the Gulf and the Arab Spring events that occurred in 2011 and the effects of the developments in the Middle East region. The study of the competitive approaches between Iran and Saudi Arabia will guide the Tahrán- Riyadh administration to make sense of today's conflicts. The main point in the beginning of the competition between Iran and Saudi Arabia is the announcement that Britain will withdraw from the Gulf in 1971. In the process that began with the Islamic Revolution of Iran, the Gulf wars and the emergence of the Iran-Iraq war marked a turning point in relations between Iran and Sudi Arabia. The rivalry between Iran and Saudi Arabia has generally arisen on different issues. As we mentioned at the beginning of these issues, it is that both countries want to fill the power vacuum created after Britain announced is withdrawal from the Gulf. Other issues; the main ones were secratain differences, the phenomenon of economic empowerment and the quest to become a leader in the Islamic World. The events of the recent Arab Spring have thoroughly ignited the fuse of the competition and the struggle between them has begun to take on a different dimension. As a result of the emergence of the events of the Arab Spring, the previously de facto struggle began to be carried out in the form of Proxy wars,

this time with the participation of different states in the events. The events of the Arab Spring constitute the most concrete examples of the rivalry between Tehran and Riyadh.

Keywords: Arab Spring, Iranian, Islamic Revolution In Iran, Proxy Wars, Saudi Arabia.

ÖNSÖZ

Basra Körfezi'nin iki yakasında bulunan İran ve Suudi Arabistan'ın ticari, ekonomik ve siyasi çıkarları genel olarak birbiri ile çatışmaktadır. Bu çatışmanın sonucu olarak bölgede ciddi bir rekabet anlayışı ortaya çıkmıştır. Özellikle bölge ekonomisine önemli katkıları olan doğalgaz ve petrol yataklarının bu coğrafyada bulunması bu rekabet anlayışını körüklemiştir.

Rekabet anlayışının sadece ekonomik olarak değil dini olarak da devam etmekte olduğunu görülmektedir. İki ülkenin mezhepsel farklılıkları “bu süreç için bir çözüm mü olmuş” yoksa “bu rekabet anlayışını iyice tırmandırmış mı” sorularının cevabını bu tez çalışmasında aranmaktadır.

Bu çalışma kapsamlı olarak İran ve Suudi Arabistan arasında Ortadoğu coğrafyasında yıllardan bu yana devam eden güç mücadelesini ele almaktadır. Basra Körfezi'ne hâkim olma düşüncesi ve bunun sonucunda bölgede meydana gelen karışıklıklardan pay çıkarma mücadelesi iki ülke arasında sürekli gerilime neden olmuştur. Çok farklı alanlara yansıyan rekabet anlayışı İngiltere'nin 1971 yılında Körfez'den çekileceğini söylemesiyle birlikte önceki yıllara göre daha da artmıştır. İngiltere'nin bölgeden çekilmesi ile birlikte bölgeye tek hâkim güç olma isteğinin de olması bölgede rekabeti iyice artırmıştır.

Dünya genelinde devletlerin ve toplumların en önemli ihtiyaçlarından biri enerjidir. Ortadoğu coğrafyasının bu şekilde rekabete neden olmasının temel sebeplerinden biri petrolün bölge ekonomisindeki etkisidir. İran'ın bölgede yürüttüğü faaliyetlerden rahatsızlık duyan Suudi Arabistan, bölgede etkinliğini arttırmak için diğer ülkelerden gerekli desteği alma çabası içine girmiş ve bölgedeki diğer devletlerle işbirliği yapmaya çalışmıştır.

Körfez'de gerçekleşen savaşlar söz konusu mücadelenin daha iyi anlaşılabilmesi için özellikle incelenmesi gereken tarihi dönüm noktaları olmuştur. “Savaş bir seçenek midir”, “uzlaşma yoluyla gerilim azaltılabilir mi” gibi sorularla bölgedeki rekabet anlatılmaya çalışılmıştır. Son dönemde ortaya çıkan Arap Baharı hareketleri ise bu mücadelenin çetin dönemlerinden birini oluşturmuştur. 2010 yılında Ortadoğu coğrafyasını ele alan Arap Baharı sürecinin iki ülke politikalarını nasıl etkilediği araştırılmıştır. Arap

Baharı sürecinde ortaya çıkan gelişmelerin İnan-Suudi Arabistan ÷lkelerine ve ÷lkelerin birbirleriyle ve bölge ÷lkeleriyle ilişkilerini nasıl etkilediği de anlaşılmaya çalışılmıştır.

Son olarak, söz konusu bu fikri bana aşıl原因 bir danışmandan çok abla özverisi ve sabrı ile her konuda bana destek veren saygıdeğer tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAS'a teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda tez çalışmam boyunca gerekli hassasiyeti gösteren çalışma arkadaşlarım ve dostlarıma minnet dolu teşekkürlerimi sunarım.

Kırşehir- 2021 Hakan KILIÇ

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	iii
BİLDİRİM.....	v
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
TABLolar LİSTESİ	xiii
SİMGELER VE KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMA KONUSU VE PROBLEMİ	5
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	7
1. BÖLÜM.....	9
ORTADOĞU COĞRAFYASINDA İRAN VE SUUDİ ARABİSTAN	9
1.1 ... Suudi Arabistan Krallığı: Jeo Stratejik Konumu.....	9
1.1.1 Coğrafyası	11
1.1.2. Siyasal Yönetim Şekli	12
1.1.3. Ekonomik Durumu	13
1.1.4. Güvenlik ve İstihbarat Kurumları	14
1.1.5. Dış Politikası	15
1.2. İran İslam Cumhuriyeti: Jeo Stratejik Konumu.....	18
1.2.1. Coğrafyası	20
1.2.2. İran Anayasası'na Göre İran Dış Politikası.....	21

1.2.3. Ekonomik Durumu	22
1.2.4. Nüfus	24
1.2.5. İlişkileri Belirleyen Bölgesel Unsurlar	24
1.3. Devrim Öncesi Dönem	25
1.4. İran İslam Devrimi ve Humeyni	26
1.5. Humeyni'nin Ölümünden Arap Baharı'na.....	28
1.6. Arap Baharı'ndan Günümüze	32
2. BÖLÜM.....	36
İLİŞKİLERİ BELİRLEYEN SÜREKLİLİK UNSURLARI	36
2.1. Mezhepsel Rekabet.....	36
2.2. Etnik Rekabet	38
2.3. Rejim Rekabeti	39
2.4. Güç Nedir?	45
2.4.1. Gücün Çeşitleri.....	45
3. BÖLÜM.....	50
İLİŞKİLERİ BELİRLEYEN DEĞİŞİKLİK UNSURLARI	50
3.1. 1979-89 Dönemi: Doğrudan Rekabet ve Çatışma Dönemi	50
3.2. 1989-2001 Dönemi: Yumuşama.....	55
3.3. 2001-2011 Dönemi: Gerilim ve Rekabet Dönemi	57
3.4. İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Etkileri	60
3.5. Rekabetin Farklı Yansımaları.....	61
3.5.1. Rekabetin Ekonomik Yansımaları	63
3.5.2. Dünya'da Destek Bulma Yarışı.....	66
3.6. Ortadoğu'da Silahlanma Yarışı	67

3.7. Filistin Üzerinde İnan-Suudi Arabistan Rekabeti	70
3.8. İnan-Suudi Arabistan İlişkilerinde ABD'nin Rolü	71
4. BÖLÜM	73
ARAP BAHARININ ETKİLERİ	73
4.1. Arap Baharı Nedir?	73
4.2. Arap Baharı ve Renkli Devrimler	74
4.3. Dünya Basınında Arap Baharı	75
4.4. Arap Baharı'ndan En Fazla Etkilenen Ülkeler	76
4.4.1. Tunus	76
4.4.2. Mısır	77
4.4.3. Libya	79
4.4.4. Bahreyn	81
4.4.5. Suriye	82
4.4.6. Yemen	83
4.5. Arap Baharı'nın İnan-Suudi İlişkilerine Etkisi	88
4.5.1 Suudi Arabistan Arap Baharı Algısı	88
4.5.2 İnan Arap Baharı Algısı	89
4.5.3 Arap Baharının İlişkilere Etkileri	89
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	92
KAYNAKÇA	95

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Suudi Arabistan Haritası	9
Şekil 2: İran Haritası.....	18
Şekil 3: Tunus Haritası	77
Şekil 4: Mısır Haritası	78
Şekil 5: Libya Haritası	80
Şekil 6: Bahreyn Haritası.....	81
Şekil 7: Suriye Haritası	82
Şekil 8: Yemen Haritası	84

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Ülkelerin Petrol Üretim Miktarı	10
Tablo 2: Kanıtlanmış Doğalgaz Rezervleri	19
Tablo 3: Gücün Tanımları	46
Tablo 4: Dünya Petrol Üretim Bölgeleri	63
Tablo 5: Dünya Kanıtlanmış Petrol Rezervlerinin Dağılımı	64
Tablo 6: Askeri Harcamaların Gayrisafi Yurt İçi Hasıla İçerisindeki Payı	69

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur. Kısaltmalar yazımında TDK yazım kılavuzundaki kısaltmalar dizini esas alınmalıdır.

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
KİK	: Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
YPG	: Halk Koruma Birliği

GİRİŞ

Basra Körfezi Ortadoğu coğrafyasında güç mücadelesinin yaşandığı yerlerin başında gelmektedir. Bu güç mücadelesinin sonucundan neredeyse tüm Körfez ülkeleri etkilenmektedir. Mevcut çalışmada bu mücadelenin boyutları çok yönlü olarak ele alınmış ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı; Suudi Arabistan Krallığı ve İran İslam Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin ve dış politika anlayışlarının, iki ülke arasındaki güç mücadelesi ve rekabeti ne şekilde etkilediğinin incelenmesidir. Bu güç mücadelesi özellikle dönemsel olarak ele alınmış ve güç mücadelesinin temeline inilmiştir. Dönemsel olarak ele alınan güç mücadelesinde diğer Körfez ülkelerinin yaklaşımları ve İran ve Suudi Arabistan'ın bu ülkeler üzerindeki mücadeleleri önem arz etmektedir.

İran ve Suudi Arabistan arasında olan rekabetin sadece ekonomi alanında olarak değil, dinsel alanda da olduğu görülmektedir. Bu nedenle; iki ülkenin mezhepsel farklılıkları “Bu süreç için bir çözüm mü olmuş yoksa rekabet anlayışını iyice tırmandırmış mı” ve “Arap Baharı süreci ile birlikte ilişkilerin şekillenmesi nasıl olmuş” gibi soruların cevaplarının arandığı bir çalışma yapılacaktır.

Özellikle Ortadoğu coğrafyası bulunduğu konum itibari ile sürekli diğer devletlerin iletişim halinde olduğu bir coğrafya olarak göze çarpmaktadır. Bunun nedeni ise bölge coğrafyasında bulunan zengin petrol ve doğalgaz yataklarının varlığıdır. İran ve Suudi Arabistan arasında bulunan rekabetin ana nedeni Körfez’de yaşanan güç mücadelesidir. Bu mücadelenin temelini ise İran ve Suudi Arabistan hükümetlerinin uyguladıkları dış politika anlayışları oluşturmaktadır. Bu nedenle İran ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkide “mücadelede”, “rekabet” ve “çatışma” kavramları sıkça kullanılmaktadır.

İran ve Suudi Arabistan arasında yaşanan mücadelede mezhepsel mücadele temel noktayı oluşturuyor denilebilir. Ancak söz konusu bu rekabet ve mücadeleyi sadece mezhepsel açıdan değerlendirmek oldukça yanlış olacaktır. Bu yüzden rekabetin birçok yansımaları üzerine değinilecek ve rekabetin arttığı ve azaldığı dönemler incelenecektir. İran İslam Cumhuriyeti ve Suudi Arabistan Krallığı arasında yaşanan güç mücadelesinin sınırları oldukça geniş olduğundan dolayı, bu mücadeleye bir sınırlama getirilmiştir. Bu sınırlamaya mümkün olduğunca bağlı kalınacak ve dışına çıkılmayacaktır. 1971 yılının, İran ile Suudi Arabistan arasındaki rekabetin yeniden arttığı dönem olduğu ifade edilebilir.

Bu artışın sebebi ise İngiltere'nin 1971 yılında Körfez'den çekileceğini açıklamasıdır. Bu yüzden çalışmada rekabet ve mücadelenin incelenme süreci 1971 yılından itibaren başlatılmıştır.

Çalışmada İran ile Suudi Arabistan arasında gerçekleşen bölgesel ve küresel çaptaki olaylar temel alınırken, bölgesel aktör olan iki devletin dış politika yaklaşımları da incelenecektir. Bunun yanı sıra “Körfez’de meydana gelen olaylar neticesinde ülkelerin güvenlik sistemlerinde bir değişiklik oldu mu” gibi sorulara cevap aranmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde İran ve Suudi Arabistan’ın yönetim şekli, ekonomisi, dış politika yaklaşımları ve coğrafyası hakkında genel bilgiler verilmiştir. İran ve Suudi Arabistan hakkında genel bilgi verildikten sonra ise rekabeti etkileyen unsurlar üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ilişkileri belirleyen süreklilik unsurlarına değinilmiştir. Bu unsurlar mezhepsel, etnik ve rejim rekabeti olarak karşımıza çıkmaktadır. İran ile Suudi Arabistan arasında yaşanmakta olan rekabetin temelinde mezhepsel farklılıklar bulunmaktadır. Özellikle 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi sonrasında İran’ın dış politika anlayışında değişikliğe gitmesi mezhepsel rekabetin artmasına neden olmuştur. İran İslam Devrimi sonrasında “*devrim ihracı*” söylemlerinin artması ve İran’ın Şii grupları yalnız bırakmayacağını açıklamasının neticesinde rekabet farklı bir boyut kazanmıştır. Şii grupların etkin olduğu ülkelerde etkisini artırmak isteyen İran, özellikle kendisine rakip olarak gördüğü Suudi Arabistan’da yaşayan, nüfusa oranı yaklaşık olarak %10-%15 arasında olan Şiiler aracılığıyla burada etkin olmak istemiştir. Suudi Arabistan hükümeti ise İran’ın Şiiler aracılığıyla kendi ülkesinde uygulamaya çalıştığı bazı yöntemlere sert müdahalelerde bulunmuştur. Suudi Arabistan hükümeti, İran’ın bu politikasına karşı, bölge coğrafyasında yaşayan Sünni gruplara destek vererek dış politikada İran karşıtı bir yol izlemeye başlamıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ilişkileri belirleyen değişiklik unsurlarına vurgu yapılmış ve dönemsel olarak ortaya çıkan olaylar incelenmeye çalışılmıştır. Bu olaylar genel itibari ile 1979-89, 1989-2001 ve 2001-2011 olarak üç dönemde incelenmeye çalışılmıştır. 1979-89 döneminin dinamiğini belirleyen olay 1971 yılında yaşanmıştır. İngiltere’nin Körfez’den çekileceğini açıklamasının hemen ardından oluşan güç boşluğunu doldurmak isteyen İran ve Suudi Arabistan arasında bu dönemdeki ilişkiler rekabet ve güç mücadelesi biçiminde olmuştur. Bu dönemde ABD de bölgedeki etkinliğini artırmak adına

faaliyetler yürütmüştür. Bu dönemin göze çarpan diğer bir önemli olayı ise 1980-88 yılları arasında gerçekleşen İran-İrak Savaşı olmuştur. Bu olayın ortaya çıkmasındaki en önemli nokta ise Irak'ın, 1975 Cezayir Antlaşması'nı yok sayarak İran ile içinden çıkılmaz bir duruma gelmesine neden olmasıdır. Irak'ın bu tepkisinin nedenleri arasında yer alan, İran'da gerçekleşen 1979 İran İslam Devrimi sonrasında İran'ın bölgedeki etkinliğini artıracaklığı düşüncesi önem arz etmektedir. Yaşanan savaştan, sonrasında tüm dünya olumsuz şekilde etkilenmiştir. Suudi Arabistan bu dönemde Irak'ı destekleyerek bölgedeki İran etkinliğini azaltmak istemiştir.

1989-2001 dönemi ilişkilerin yumuşama dönemi olarak adlandırılabilen bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemin yumuşama olarak adlandırılmasındaki en önemli neden ise 8 yıl süren İran-İrak Savaşı'nın bitmesidir. Tarihler 1990 yılını gösterdiğinde ise döneme damga vuran diğer bir önemli olay olan Irak'ın Kuveyt'i işgali gerçekleşmiştir. Kuveyt'in işgal edilmesi sadece Ortadoğu'da değil tüm dünyada şok etkisi yaratmıştır. Bu dönemde ise İran ile Suudi Arabistan hükümetlerinin birbirlerine yaklaştıkları görülmektedir. Bölgede başka bir güçlü devletin ortaya çıkması iki ülkeyi de olumsuz etkileyeceğinden dolayı kendilerince bir denge unsuru aramaya başlamışlardır. İran ve Suudi Arabistan hükümetleri bu dönemde çeşitli işbirliği teşkilatları ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla ilişkilerin yumuşama yolunda devam ettirilmesini sağlamışlardır.

2001-2011 dönemi ise gerilim ve rekabet olaylarının ortaya çıktığı dönem olarak ele alınmaktadır. Irak'ta Baas rejiminin devrilmesi ile birlikte 2003 yılından sonra Ortadoğu'da Basra Körfezi'nde Suudi Arabistan ve İran'ın askeri, ekonomik ve siyasi bakımdan etkinliği sürmektedir. Suudi Arabistan ve İran devletleri sahip oldukları askeri güçleri, ekonomik büyüklükleri, nüfusları, coğrafi hâkimiyetleri ve bunun yanında taşıdıkları kültürel mirasları sayesinde bu etkinliği sürdürebilmektedirler. Bunun sonucunda Basra Körfezi'nin iki baskın ülkesi ve Ortadoğu'nun ise etkili ve stratejik aktörleri olarak Suudi Arabistan Krallığı ve İran İslam Cumhuriyeti'nin ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak milli özelliklerinin birbirinden farklılaşması, birbirlerine karşı zıt kutuplarda mezhep ve ideolojilere sahip olmaları, bunun yanında yönetim şekillerinin birbirlerine karşı rakip durumunda olması ve en önemlisi dış siyaset anlayışlarında amaç ve yüksek önceliğe sahip hedeflerinin farklılık göstermesi, Tahran'ın ve Riyad'ın diplomatik ve ekonomik ilişkilerinde ortaya ciddi bir rekabet doğurmaktadır. Bu çıkarımla, her ne kadar Suudi ve İran arasındaki ilişkinin belirli dönemlerde ve belirli alanlarda iş birliği içerisinde olduğu ortaya konabiliyorsa da dönem dönem ivmelenen bir rekabet içerisinde

oldukları söylenebilir. Bu rekabet bazı dönemlerde açık bir şekilde görülürken bazı dönemlerde gizli bir rekabet olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün bu rekabetin temel sebebine bakıldığında ise; Tahran ve Riyad'ın karşılıklı ilişkilerinin en temel nedeninin buldukları coğrafya üzerinde hâkimiyet elde etmek ya da en azından hâkimiyeti altına aldığı bir bölgeye sahip olmak olduğu görülmektedir. Söz konusu rekabet İran İslam Devrimi'nden günümüze kadar yoğunluğunu artırarak devam etmiştir.

2010 yılının son aylarında ortaya çıkan ve özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında kendisini gösteren Arap Baharı süreci ile birlikte Suudi Arabistan ve İran arasındaki ilişkiler farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Özellikle monarşi ile yönetilen hükümetlerin bu süreçten olumsuz etkilenmesi, İran ve Suudi Arabistan'ın da kaygılanmasına neden olmuştur. Arap Baharı süreci bazı ülkeler için olumlu sonuç doğururken bazı ülkeler için de yıllar boyu sürecek olumsuzlukların yaşanacağı bir süreç olarak karşımıza çıkacaktır. Arap Baharı olaylarının yaşandığı süreçte İran ile Suudi Arabistan arasında olan rekabetin yaşanan olaylar neticesinde Kuzey Afrika'da güç mücadelesine dönüştüğünü görmekteyiz.

Sürecin başlaması Tunus'ta seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazizi'nin kendisini yakması sonucu başlamış, Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasını yıllar boyu sürecek bir kargaşanın içine sokacak süreç başlamıştır. Özellikle rejim karşıtı kişilerin protesto gösterileri ile başlayan süreçte uzun yıllar boyunca aynı hükümetler tarafından yönetilen bu ülkelerde, hükümetlerin birçoğunun yıkılmasına, bir kısmının da yıkılma noktasına gelmesine neden olmuştur. Bu süreçte İran ve Suudi Arabistan hükümetleri içinde buldukları durumu sorgulama yoluna girmiş ve bu süreçten en az etkilenmek adına gerekli adımları atmışlardır.

Özellikle İran ve Suudi Arabistan yönetimleri yapılan gösterilere sert müdahalelerde bulunmuş ancak, bu politikanın ülke içi dinamiklere zarar vereceği anlaşılınca protestoculara birtakım tavizler vermek zorunda kalmışlardır. Gösterici gruplara bazı öncelikler tanınmış ve istedikleri sosyal haklarda iyileştirmeler yapılmıştır.

Bu tez çalışması genel itibari ile İran ile Suudi Arabistan arasında yaşanan rekabetin hangi boyutlarda kendisini gösterdiğini ve ne şekilde ilerlediğini ele almaktadır. 1971 yılında İngiltere'nin Körfez'den çekileceğini açıklaması ve bunun sonucunda ortaya çıkan boşluktan yararlanmak isteyen İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabet farklı ekonomik, askeri, siyasi ve mezhepsel yönleriyle anlatılmaya çalışılmıştır.

ARAŞTIRMA KONUSU VE PROBLEMİ

Tez temelde dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde İran ve Suudi Arabistan ülkelerinin bulunduğu coğrafya yapısı üzerinden bilgiler verilmiştir. İki ülkenin coğrafi özellikleri üzerinde durulduktan sonra ülkelerin ekonomik, siyasi ve nüfus özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerden ayrıca erişebildiği kadarıyla Suudi Arabistan yönetiminin istihbarat kurumları ve dış politikası hakkında bilgiler sunulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümde İran ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkileri belirleyen süreklilik unsurları üzerinde durulmuştur. Bu bölümde iki ülke arasında rekabetin temelini oluşturan süreklilik unsurlarından mezhepsel, etnik ve rejim rekabetine değinilmiştir. Temelde mezhepsel kökenli olan rekabet etnik ve rejimsel farklılıkların ortaya çıkması ile farklı bir boyut kazanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü olan karşılıklı ilişkilerin temelini oluşturan süreklilik unsurları, iki ülke arasında yıllardan bu yana devam eden rekabetin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Rekabetin ortaya çıkmasındaki dinsel faktör Şii ve Vahhabi çekişmesi olarak adlandırılırken, yönetsel bakımdan da Cumhuriyet ve Monarşi rejimlerinin çatışması olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu rekabet uzun yıllardan günümüze kadar devam etmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde incelenen konu ilişkileri belirleyen değişiklik unsurları olmuştur. İlişkileri belirleyen değişiklikler dönemler itibariyle önemli olayların ele alındığı bir sıralamada incelenmiştir. Bu dönemler 1979-89 dönemi, 1989-2001 dönemi, 2001-2011 dönemi ve Rekabetin Farklı yansımaları başlıkları altında incelemelerde bulunulmuştur. Söz konusu yılların dönemlere ayrılmasının temel nedeni önemli olayları barındıran dönemler olmasıdır. Bu dönemlerde de rekabet anlayışı devam etmiş ve sürekli lider olma mücadelesi ortaya çıkmıştır.

İlk dönem olarak ele aldığımız 1979-89 dönemini önemli kılan hususların başında İran'da gerçekleşen İran İslam Devrimi ve bunun akabinde ortaya çıkan devrim ihracı söylemleri bulunmaktadır. Bu dönemde diğer önemli olayların başında ise 8 yıl süren İran-İrak Savaşı ve Körfez İşbirliği Teşkilatı'nın kurulmasının önemli bir yeri vardır. 1989-2001 döneminin en önemli olaylarının başında ise Irak'ın Kuveyt'i işgali gelmektedir. Bölgede üçüncü bir aktör devlet istemeyen İran ve Suudi Arabistan'ın bu döneme ilişkin politikası Irak'ı güçsüzleştirme ve bölgede etkin olmasını engelleme şeklinde olmuştur. Bu

dönem İran ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin yumuşamasına ve karşılıklı diyalog dönemine geçilmesine öncülük etmiştir. İkili ilişkilerde son dönem 2001-2011 yıllarını kapsamaktadır.

Bu dönemde ABD’de gerçekleşen 11 Eylül saldırıları ve bunun akabinde Afganistan’ın işgali ve ardından 2003 yılında Irak’ın işgal edilmesi, bölge coğrafyasında önemli adımların atılmasına neden olmuştur. Bu dönemde bölgesel güç olma mücadelesi, rekabete dayalı sistemin ortaya çıkardığı şekilde yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu bölümde rekabetin farklı yansımaları başlığı altında ise İran ve Suudi Arabistan yönetiminin ekonomik mücadelelerine değinilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise 2011 yılında Ortadoğu coğrafyasında ortaya çıkan ve etkilerinin halen devam ettiği Arap Baharı süreci ele alınmıştır. Bu bölümde Arap Baharı tanımlaması yapılmış ve dünya basınında yer bulan gazete başlıklarına değinilmiştir. Ayrıca bu bölümde Arap Baharı’nın en fazla etkilediği ülkeler başlığı altında Arap Baharı’ndan etkilenen ülkelerin durumları ele alınmıştır. Çalışmanın diğer bir başlığı olan Arap Baharı’nın İran-Suudi Arabistan ilişkilerine etkisi başlığı altında ise yıllardan bu yana devam eden rekabetin Arap Baharı’ndan hangi doğrultuda etkilendiğinden bahsedilmiş ve genel olarak çalışmanın sonucu hakkında bilgi verilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Tezin amacı, 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi ile Arap Baharı arasındaki süreçte Suudi Arabistan Krallığı ve İran İslam Cumhuriyeti arasında gelişen karşılıklı ilişkilerin ortaya konması ve bu bağlamda, farklı boyutları ve etkileri göz önüne alınarak tartışılmasıdır. Daha net bir şekilde ifade etmek gerekirse Tahran ile Riyad'ın karşılıklı ilişkilerinin temel taşlarını net bir şekilde ortaya çıkarmak ve bu ilişkileri etkileyen unsurların neler olduğu açıklamaktır. Bunu yaparken bu unsurların iki ülke içinde siyaset ve ideoloji anlamında nasıl bir etkiye sahip olduğunu ortaya çıkarmaktır. İki ülkenin de karşılıklı olarak birbirlerine yönelik tutum ve davranışlarının yerelden küresel boyuta varıncaya kadar rekabet, savaş ve tutuma yansıyan şüpheleri tespit eden temel değerlerin ne olduğu ile bu değerlerin iki ülkenin de dış politikasına yansımalarının ne ölçüde olduğu sorusu bu çalışma için temel amacı oluşturmaktadır.

Bu süreçte özellikle 1971 yılında İngiltere'nin Körfez'den çekileceğini açıklaması İran ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin farklı boyut kazanmasına neden olmuştur. İki ülke arasında gerçekleşen karşılıklı rekabet ve mücadele dönemselsel olarak incelenmiştir. İlişkilerin dönemselsel olarak incelenmesindeki temel nokta ise; farklı tarih aralıklarında ilişkilerin yumuşama, rekabet ve mücadele şeklinde farklılık kazanmasıdır. İran ve Suudi Arabistan ülkelerinin ulusal çıkarları doğrultusunda nasıl hareket ettiği ve bu çıkarları için neler yaptıkları, nelerden vazgeçtikleri bu çalışmada karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle ikili ilişkiler 1979 İran İslam Devrimi'nden Arap Baharı sürecine kadar sürekli değişiklik göstererek devam etmiştir. İkili ilişkilerin temel noktalarını oluşturan süreklilik ve değişiklik unsurları tarihsel bir yansıma olarak karşımıza çıkmıştır. Bu nedenle İran ve Suudi Arabistan ülkelerinin hedeflerini ve önceliklerini anlatmak bu tezin temel noktasını oluşturmaktadır. Hedeflerde öncelik her zaman dış politika olmuş ve tüm hedefler iki ülke için de dış politika önceliği üzerine kurulmuştur. Sonuç olarak bu çalışmayla amaçlanan İran ve Suudi Arabistan arasında yaşanan güç mücadelesinin nelerden kaynaklandığı, neden bir güç mücadelesi içinde bulunduğu, buldukları coğrafyanın bu güç mücadelesindeki payı ve Arap Baharı süreci ile bu mücadelenin ne boyuta geldiğinin anlatılmasıdır.

2010 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında başlayan Arap Baharı süreci ile ilişkiler daha farklı bir boyut kazanmıştır. Otoriter rejimler tarafından yönetilen birçok

ülkenin bu süreçten olumsuz etkilenmesi, İran ve Suudi Arabistan gibi birçok ülkede tedirginlik yaratmış ve alınan önlemlerin artmasına neden olmuştur. Özellikle Arap Baharı süreci ile birlikte İran İslam Cumhuriyeti ve Suudi Arabistan Krallığı arasındaki ilişkiler yeniden rekabet ve mücadele boyutuna gelmiştir. İki ülke de bu süreçte kendisinin müttefiki olarak tanımladığı ülkelere maddi ve manevi yardımlar yaparak gerekli desteği sağlamıştır. Süreç günümüzde halen bitmemesine rağmen bu süreçten en az etkilenen ülkelerin başında İran ve Suudi Arabistan gelmektedir.

1. BÖLÜM

ORTADOĞU COĞRAFYASINDA İRAN VE SUUDİ ARABİSTAN

1.1 Suudi Arabistan Krallığı: Jeo Stratejik Konumu

Arap Yarımadası'nın önemli devletlerinden biri olan Suudi Arabistan, Basra Körfezi'nin en geniş toprağına hakim ülke konumundadır. Bulunduğı stratejik konum itibari ile Körfez'de en önemli güç mekanizmalarından biri olmakla birlikte bölgenin içinde bulunduğı güç mücadelesinde önemli bir konuma sahiptir. Bulunduğı konum itibari ile İran ile kara bağlantısı bulunmamasına rağmen bölgede önemli bir konum olan Basra Körfezi'ne kıyısı bulunmaktadır.

Şekil 1: Suudi Arabistan Haritası

Kaynak: http://www.mapnall.com/tr/Harita-Suudi-Arabistan_34088.html

Yukarıdaki haritadan da görülebileceğı üzere Suudi Arabistan, Ortadoğı bölgesinde önemli bir konuma sahiptir. Suudi Arabistan'ın Kızıl Deniz ve Basra Körfezine kıyısı bulunmaktadır. Dolayısıyla bölgede üretilen petrol ve diğ er doğal kaynakların dünya piyasasına aktarılmasında Suudi Arabistan'ın önemli bir konumu bulunmaktadır. Tüm bu

etkenlerden dolayı Suudi Arabistan uluslararası politika ve ekonomi temelinde söz sahibi olan ülkeler arasında bulunmaktadır.

Ülkede bulunan yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer alan Suudi Arabistan, 2019 verilerine göre dünyanın en büyük ikinci petrol üreticisi olarak göze çarpmaktadır.

Tablo 1: Ülkelerin Petrol Üretim Miktarı

Sıra	Üretici	Üretim (milyon varil/gün)
1	Suudi Arabistan	8.41
2	Irak	3.75
3	<i>Ghawar</i>	<i>2.69</i>
4	BAE	2.43
5	Kuveyt	2.16
6	İran	1.94
7	Nijerya	1.49
8	Angola	1.17
9	Cezayir	0.808
10	Venezuela	0.339

Kaynak: <https://orsam.org.tr/tr/suudi-arabistanin-rafinerileri-ve-petrol-urunleri-ticareti/>

OPEC'in 2020 yılında yayınlanan verilerine göre günlük ham petrol üretiminde birinci sırada yer alan Suudi Arabistan, uluslararası piyasada önemli bir konuma sahiptir. Tablodan da anlaşılacağı üzere burada dikkati çeken bir diğer nokta Ghawar, Suudi Arabistan'da bulunan bir petrol üretim merkezidir. Eğer Ghawar tek başına bir ülke olarak dikkate alınmış olsa ham petrol üretiminde üçüncü sırada yer almış oluyordu. Bu da Suudi Arabistan'ın üretiminin bölgesel etkisinin ne kadar fazla olduğunu göstermektedir.

Suudi Arabistan'ın bölgesel olarak önemli ekonomik faaliyetlerinin yanı sıra, ülkenin kültürel bakımdan etki kazanmasını sağlayan birtakım özellikleri de bulunmaktadır. Bu özellikler din ve dilsel olarak bölge coğrafyasına etki sağladığı

özellikleridir. Tarihsel olarak değerlendirildiğinde İslam dininin önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Suudi Arabistan yönetiminde yer alan gruplar ve bunların iletişimde bulunduğu bölgesel ve ulusal kuruluşlar sayesinde bölgede etkin olmak istemektedir. Bu kuruluşların başında gelen Körfez İşbirliği Teşkilatı, bölgede etkin faaliyet yürütmeye çalışmış ve olası tehlikelere karşı arabulucu olarak görev yapmıştır. Örgütün Suudi yanlısı olmasının temelinde ise teşkilatın ana merkezinin Suudi Arabistan'da bulunması yatmaktadır. Teşkilata üye diğer ülkelerle birlikte hareket eden Suudiler, olası İran tehdidine karşı önlem almayı hedeflemiştir.

Suudiler üye oldukları ve kurucusu oldukları bazı teşkilatlar aracılığıyla bölgesinde ve dünyada önemli bir konuma sahip olmuş, bu durum da devletin jeo-stratejik konumunu artırmıştır.

1.1.1 Coğrafyası

Dünya haritasında yaklaşık olarak 2.149.690 km²'lik bir alana sahip olan Suudi Arabistan, Arap Yarımadası'nda bulunan bir ülkedir. Arabistan'ın Arap Yarımadası'nın tam ortasında bulunması nedeni ile komşuları oldukça fazladır. Kuzeybatısında Ürdün, kuzeyinde Irak, doğusunda Katar, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri, güneydoğusunda Umman, güneyinde Yemen bulunmaktadır. Ayrıca Basra Körfezi ve Kızıldeniz'e kıyısı vardır ("Suudi Arabistan: Ülke Profili", 2014). Ülkede 2017 yılında yapılan nüfus sayımına göre yaklaşık olarak 32 milyon 500 bin kişi yaşamaktadır ("Suudi Arabistan'ın Nüfusu", 2017).

Suudi Arabistan nüfusun %90'ını Araplar, %10'unu ise Afrika kökenliler ve Asyalılar oluşturmaktadır. İslam'ın kutsal kabul ettiği Mekke ve Medine şehirleri Arabistan'da bulunmaktadır. Her sene Hac ve Umre dönemlerinde ülke nüfusu neredeyse ikiye katlanmaktadır. Ülke yazın kurak ve sıcak bir iklime sahip olduğu için gerekli ihtiyaçlarını genel olarak ithalat yoluyla karşılamaktadır. Geniş çöllerin bulunması ülke üretimine çok büyük darbe vurmuştur. Bunun yanında Ortadoğu'daki en büyük hurma üreticilerinin başında Suudi Arabistan bulunmaktadır.

Resmi dilin Arapça olduğu Suudi Arabistan'da yerel halkın büyük bir çoğunluğu İngilizce'ye hakimdir. Başkenti Riyad'dır. Suudi Arabistan'ın en büyük şehri olan Riyad'da yaklaşık olarak 5 milyon insan barınmaktadır.

Önemli petrol yataklarının bulunduğu ülkede kişi başına düşen milli gelir oldukça

yüksektir. Bunun nedeninin petrol ihracatından kaynaklandığı bilinmektedir. Yaklaşık olarak 267 milyon varil petrol rezervi bulunan Suudi Arabistan, dünya petrol rezervinin yaklaşık olarak %15,42'sine sahiptir ("Suudi Arabistan Petrol Rezervi", 2021). Ayrıca ülkenin 2019 yılı doğalgaz rezervlerine bakıldığında, dünya doğalgaz rezervlerinin %4,57'sine sahip olduğu görülmekte ve dünya sıralamasında yedinci sırada yer almaktadır ("Dünya Doğalgaz Rezervi", 2018).

Genel hatları ile Suudi Arabistan, tarımsal üretim ve sanayileşme konusunda zayıf olmasına rağmen petrol ve gaz üretimi bakımından dünya sıralamasında önemli bir yere sahiptir.

1.1.2. Siyasal Yönetim Şekli

23 Eylül 1932 tarihinde kurulan Suudi Arabistan'ın yönetim şekli monarşidir. Ülke Suud hanedanı tarafından yönetilmektedir. Ülkede Kral'ın onaylamadığı hiçbir yasa, kanun ve yasa tasarısı yürürlüğe girmemektedir.

Ülkede hiçbir şekilde siyasi parti bulunmamaktadır. Bu durumun sonucu olarak ülkede seçim yapılmamaktadır. Hanedan üyeleri sırasıyla ülke yönetimini ele almaktadır ("Suudi Arabistan", 2021). Monarşinin en güçlü örneğinin Suudi Arabistan'da yaşandığı söylenebilir. Ülkede Kral dışında hiçbir kimsenin sözü geçmemektedir.

Suudi Arabistan'a 1953 yılında kadar Kral Abdülaziz, 1953-1964 yılları arasında Kral Suud, 1964-1975 yılları arasında Kral Faysal, 1975-1982 yılları arasında Kral Halid, 1982-2005 yılları arasında Kral Fahd hükmetmiş, 2005-2015 yılları arasında ise Kral Abdullah tarafından yönetilmiştir. Ülke 2015 yılından bu zamana kadar ise Kral Selman Bin Abdülaziz tarafından idare edilmektedir. Monarşi rejimi ile olarak yönetildiğinden dolayı ülkeyi sürekli olarak yaşlı kişiler idare etmiştir. Bunun nedeni ise kral ölünce yerine en büyük kardeşinin geçmesi kuralıdır. ("Suudi Arabistan Ülke Bülteni" ,2017).

Ülkede oluşturulan anayasa Kur'an ve Hz. Peygamberin hayatı esas alınarak oluşturulmuştur. Ülkede yabancılara karşı ayrı bir tutum söz konusudur. Özellikle mahkeme önünde yabancılara yönelik eşit muamele olmadığı konusunda ilgili çevrelerden tepki almışlardır. Bu olaylardan dolayı yabancılardan ziyaretilerinde daha dikkatli olması gerektiği kendi konsoloslukları tarafından söylenmektedir.

Ülkede Şer'i meselelerle ilgili davalara Şeriat mahkemelerinde bakılırken, diğer olaylarla ilgili davalara ise idare mahkemeleri tarafından bakılmaktadır. Ülkede iki adet

temyiz mahkemesi bulunmaktadır. Bunlar, Riyad ve Mekke’de bulunmaktadır. İdam dışında son merci temyiz mahkemeleri olmakla beraber, idam kararlarında ise son kararı Kral vermektedir. Monarşinin açık bir örneği yine bu durumda da görülmektedir (“Suudi Arabistan’ın Ülke Bülteni”, 2017).

1.1.3. Ekonomik Durumu

Suudi Arabistan ekonomisi genel olarak petrole dayanmaktadır. Tarım ve hayvancılığın, ülkenin bulunduğu iklim bölgesinden dolayı ekonomiye katkısı olmaması nedeniyle yer altı kaynakları ekonomik anlamında önem arz etmektedir. Suudi Arabistan dünyada en fazla kanıtlanmış petrol rezervine sahip ülkelerin başında gelmektedir. Yeraltı kaynaklarının zengin olmasından dolayı ülkede petrole dayalı sanayilerin ağırlığı oldukça dikkat çekmektedir (“Suudi Arabistan”, 2021).

Suudi Arabistan, ilerleyen yıllardaki vizyonunu genel olarak ülke ekonomisinin petrole bağımlılığını azaltmak üzerine inşa etmeye çalışmaktadır. Başta turizm olmak üzere tarım ile birlikte ülke ekonomisini kalkındırmayı amaçlamaktadırlar (“Suudi Arabistan 2030 Vizyonu”,2021). Ülkenin diğer önemli gelir kaynağı ise Hac ve turizm faaliyetlerinden gelen gelirlerdir. Yılın belli dönemlerinde gerçekleşen bu kutsal faaliyetler neticesinde ülkeye parasal giriş artmaktadır. Hac ve Umre faaliyetleri sayesinde ülke ekonomisi bu dönemlerde oldukça hareketlenmektedir. Suudi Arabistan’da ekonomik yapı genel olarak zenginliğin ve finansın merkezi olan Riyad’dadır.

Suudi Arabistan’da petrol rezervlerine hakim olan şirket Saudi Aramco’dur. Suudi Arabistan’ın ulusal petrol ve doğalgaz şirketi olan Saudi Aramco, Kral Suud ve ABD Başkanı Roosevelt tarafından ortak olarak kurulan bir şirkettir.

Petrolün bu denli etkin kullanılmasından dolayı ülkede refah seviyesi oldukça yüksektir. Halkın barınma sorununu bulunmamakla birlikte, halk oldukça rahat şekilde yaşamını devam ettirmektedir.

Ayrıca Suudi Arabistan Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü “OPEC”i 1960 yılı Eylül ayında kuran beş ülkeden biridir. OPEC’in halen on üç üyesi bulunmaktadır (“Üye Ülkeler”, 2021). OPEC dünya petrol piyasasını elinde tutan bir örgüttür. Ancak 1980 yılından itibaren petrol fiyatları üzerindeki etkisi azalmıştır. Başta batılı ülkeler olmak üzere ülkelerin farklı enerji kaynaklarına yönelmesi ile birlikte OPEC’in etki alanı daralmıştır. Aynı süreçte bu ülkeler kendi ülkelerinde petrol arama faaliyetlerine önem

verdiler ve petrol ihtiyaçlarını da Meksika, SSCB gibi OPEC dışı petrol ihraç eden ülkelerden almaya başladılar. Özellikle Meksika'nın bu ihracatta istediği şekilde davranması OPEC'i zora sokmuş ve bütünlüğünü iyice sarsmıştır (Demir, 2008, s.232-233).

1.1.4. Güvenlik ve İstihbarat Kurumları

İstihbarat kavramına genel hatları ile bakıldığında bir sosyal bilim dalı olarak ortaya çıktığını görülmektedir. Güvenlik politikalarının temelini oluşturan istihbarat doğru bir şekilde kullanıldığında ülkeler için içinde bulunacağı tehlikelere karşı ilk savunma hattıdır ("İstihbarat Nedir", 2016).

Güvenlik ve İstihbarat kurumları ülkelerin yapacağı hamlelerde ve edinebileceği bilgilerde önemli bir yere sahiptir. Doğru bilgiler alındığı takdirde bu kurumlar sayesinde ülkeler kendisine yapılacak herhangi bir olaya önceden müdahale edebilmektedir. Bu bilgilerin alınmasında istihbarat elemanları önem arz etmektedir. Bu istihbarat elemanlarının kimlikleri gizlidir ve ne iş yaptıkları genellikle kimseler tarafından bilinmemektedir.

Suudi Arabistan'ın genel yapısı ve rejimin dışa kapalı olması nedeniyle çok fazla bilgi alınmamaktadır. Genel İstihbarat Müdürlüğü Suudi Arabistan Krallığı'nın birincil istihbarat kurumudur. 1957 yılında kurulan teşkilatın merkezi Riyad'dadır. Genel İstihbarat Başkanlığı istihbarat toplama, analiz ve istihbarat görevlilerinin koordinasyonundan sorumludur("İstihbarat Genel Başkanlığı",2021).

1979 yılında Yeni İhvan oluşumu olarak adlandırılan bir grup üniversite öğrencisinin de içinde olduğu topluluk 20 Kasım 1979'da Kâbe'ye baskın düzenlemiştir. İsyancılar Kral'ın yönetimi bırakması ve Batı ülkelerine petrol satışının bırakılması gibi isteklerde bulunmuşlardır. Bunun üzerine askeri müdahale gecikmemiş ve gerekli önlemler alınmıştır. Bu baskında 150'ye yakın Suud askeri ve 130'a yakın Yeni İhvan grubu üyesi vefat etmiştir. ("Kâbe Baskını", 2019).

Tüm bu olayların gerçekleşmesinin hemen ardından Genel İstihbarat Başkanlığı'na bazı yetkiler verilmiştir. Özellikle yurt dışında ofis açılması gibi istihbarat kurumlarının faaliyetlerini destekleyici adımlar atılmış, istihbarat kurumlarının ülke üzerindeki etkisi artırılmaya çalışılmıştır. Kral'ın desteğini alan bu kurumlar sadece Kral'a karşı sorumludur.

1.1.5. Dış Politikası

Dış politika kavramının üzerinde ciddi bir şekilde çalışmalar yapılmaya başlanılmasında Birinci Dünya Savaşı'nın önemli bir etkisi bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemlerde dış politika kavramı sadece ülkeye hükmeden kişiler ve en yetkili kişilerin tekelinde bulunmaktaydı. Ülke çıkarları ön planda tutulduğu için dış politika üzerinde fazla tartışmaya girilmemiş ve yorum yapılmamıştır. Gelişimini tamamlamış ve dünya genelinde kabul görmüş sömürgeci ülkelerde dış politika kavramının açıklanması oldukça kolay olsa da bazı gelişmemiş ve dış politikası zayıf ülkelerde dış politika kavramı devlet başkanı, başbakan ve dış işleri bakanları tarafından yürütülmektedir. Bu olay tekelleşme diyebileceğimiz kavramı ortaya çıkarmıştır (Kürkçüoğlu, s.309-310).

Suudi Arabistan dış politikası yıllar içerisinde değişme eğilimine girmesine rağmen genel olarak ülkenin içinde bulunduğu dışa kapalı tutum ve anlayıştan dolayı geleneklerden vazgeçmeme eğilimindedir. Dış politika da bu gelenekler aracılığıyla yürütülmeye devam etmektedir. Suudi dış politikası genel anlamıyla dört ana hedef etrafında şekillenmektedir. Bu hedefler; İslami yaşam tarzı ve sosyal hayatın devam ettirilmesi, ülkesel bütünlüğün korunması, ekonomik refahın sağlanması ve tek adam yani kraliyet rejiminin sürdürülmesi olarak söylenebilir. Bu çıkarımdan da anlaşılacağı üzere devletler dış politika amaçlarını güvenlik, refah, saygınlık ve özerklik unsurları üzerine kurmuşlardır (Çomarlı ve Türkmen, 2020, s.184).

Suudi Arabistan, monarşi rejimi ile yönetildiği için ve ülkede siyasi partilerin de olmaması nedeniyle halkın siyasal hayata bir etkisi bulunmamaktadır. Ülke çapında alınan kararlarda Kral ve ailesinin önemli bir yere sahip olduğu unutulmamalıdır. Devlet kurumlarının da Suudi ailesinin etkisi altında olduğunu bilinmektedir. Arabistan'ın dış politikasında en belirleyici unsurların başında enerji kaynakları gelmektedir. Bu enerji kaynakları sayesinde dış politikasında önemli adımlar atmaktan çekinmemiş ve Batılı ülkeler ile ilişkilerinde bu kaynaklar önem arz etmiştir. Özellikle bu kaynakların dış politika aracı olarak kullanılmasına örnek olarak, Suudi Arabistan'ın yerli ve milli şirketi olan ARAMCO'nun ABD ile birlikte kurulmuş olması gösterilebilir.

Bölgesel anlamda Ortadoğu'da güç sahibi olma isteyen Suudi yönetimi, yakın çevresinde bulunan ülkelerle anlaşmalar yapmış ve gerekli gördüğü takdirde maddi ve manevi desteğini de esirgememiştir. Bu desteği alan ülkelerin yönetim biçimine

bakıldığında monarşi ile yönetilen ülkeler olduğu görülmektedir. Bunun nedeninin ise bölgede tek adam rejimi hâkim kılmak olduğu anlaşılmaktadır (Çomarlı ve Türkmen,2020, s.185).

Arabistan'ın ülke yapısı genel olarak aşiretlerden oluşmaktadır. Bu bakımdan içyapının çeşitlilik göstermesi dış politikada da bazı sorunların yaşanacağını göstergesi olarak görülmektedir. Bu nedenle Arabistan'ın ilk amacı her zaman iç dinamikleri bir arada tutmak ve dışa karşı her zaman daha güçlü görünmek olmuştur. Bu birleşme sonucu dış politikalarını daha da etkili olarak sürdürmeye devam etmişlerdir.

Suudi Arabistan'ın dış politikası temel olarak iki amaç üzerine oturturulmuştur. Bunlar ülkeyi dış mihrakların hâkimiyetinden korumak ve Suud ailesinin ülke içerisindeki iktidarını her zaman güçlü tutmak olmuştur. Bu amaçla dış politikada her zaman güçlü bir devletin yanında olmak isteyen Suudiler, ABD ile bölgede ve dış politikada müttefiklik ilişkisi içine girmişlerdir. Bu politikaların iki devlet için de önemli etkilerinin olduğunu bilinmektedir. Bu müttefikliğin Suudiler için yararına ilişkin olarak, ABD'nin Suudi rejimine karşı yaptığı büyük askeri ve ekonomik yardımları örnek gösterebiliriz. ABD'nin Suudilerle olan bu ilişkiden çıkarının ise bölgede önem arz eden enerji kaynaklarını kullanmasının kolaylaşması olduğu söylenebilir. ABD-Suudi Arabistan yakınlaşmasının en çok yaşandığı olayın ise; 1991 yılında Körfez Savaşı sırasında Suudilerin Irak tehdidi karşısında topraklarına Amerikan askerlerinin konuşlandırılmasına izin vermesi olduğunu söylemek mümkündür. (Efegil 2013, s.107-108)

Suudi dış politikasının tam olarak anlaşılabilmesi için Kralların dış politika yaklaşımlarına değinmekte fayda vardır. Suudi Arabistan'ın ilk dış politik ilişkileri Kral Abdülaziz döneminde kurulmaya başlanmıştır. Bu dönemde petrol arama faaliyetlerinde işbirliği amacıyla bazı konularda antlaşmalar imzalanmış ve uygulamaya konulmuştur. Kral Abdülaziz'in ölümünden sonra yerine geçen Kral Suud döneminde dış politikada önemli gelişmeler kaydedilememiştir. Bu dönemdeki hayal kırıklıklarının başında Süveyş Krizi, Irak'ta monarşinin yıkılması ve Bağdat Paketi'nin göstermek mümkündür. Ortadoğu coğrafyasında tüm bunlar yaşanırken bu dönemde dış politika ile pek ilgilenilmemiştir. Kral Suud'un görevden azledilmesi sonucu yerine geçen Kral Faysal, aynı zamanda Kral olana kadar ülkenin Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmüş ve dış politikada oldukça tecrübeli biri olarak göze çıkmaktadır. Bu dönemde gerçekleşen Arap- İsrail Savaşı ve Petrol Ambargosu gibi olaylara sessiz kalmamış ve gereken açıklamaları yapmıştır.

Özellikle İsrail’le olan savaşında Araplara gerekli desteği sağlamış ve dik duruşuyla Arap Yarımadası’nda adından çokça söz ettirmiştir. Kral Faysal’ın bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra yerine Halid Bin Abdülaziz geçmiştir. Kral rahatsız olmasından dolayı görevini kardeşi Fahd’a devretmiştir. Bu dönemde dış politika hayli hareketli geçmiştir. Bu dönemdeki önemli olayların başında 1979’da İran İslam Cumhuriyeti’nin kurulması gelmektedir. Bu dönemde İran tehlikesine karşı müttefiki olan ABD’den gerekli yardımlar talep edilmiştir. Dış politikada İran’ın etkilerini azaltmak temel amaç olarak görülmüştür. Fahd’ın ölümü ile birlikte Prens Abdullah Kral olmuştur. Bu dönemde ABD ile iyi giden ilişkiler, 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD’nin Suudi Arabistan’ı teröre destek vermesinden dolayı suçlaması ve hemen ardından Arap Baharı olayının gerçekleşmesi nedenleri ile dış politikadaki ilişkileri çıkmaz bir hale sokmaya başlamıştır (Çomarlı ve Türkmen,2020, s.186).

Tüm bu süreçte daha önce de ifade edildiği gibi dış politika önemli bir araçtır. Dış politikada etkin bir ülke olmanın yolu ise ülkelerin askeri güçlerinin ne kadar büyük olduğuna bağlıdır. Zaten devletlerin en önemli dış politika araçlarından biri ülkelerinin güvenliği olmuştur. Tüm bunların sonucu olarak devletler kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla farklı stratejilerle ikili ya da çok taraflı ittifaklar kurmaktadır. Dış politikada ne kadar etkin bir devlet olduğunun bir diğer göstergesi de toplum refahıdır. Toplum refahının yükselmesi ile ülkelerin ticari ve ekonomik işbirlikleri ile refah seviyeleri yükselmekte ve diplomatik olarak saygınlık kazanmaktadır.

Bu olayların sonucu olarak Suudi Arabistan yıllardan bu yana dış politikasını gerçekleştirmek amacıyla çeşitli işbirlikleri içine girmiş ve bunların sonucu olarak bazı tavizler vermek durumunda kalmıştır. Bu tavizlerin başında Amerikan askerlerini ülkelere müdahale ve yardım için çağırması gelmektedir. Aslında bu olayın dış politikada bir gövde gösterisi olduğunu da söylemek mümkündür. Burada çevresindeki diğer devletlere “Ben buradayım, ABD de benim yanımda oldukça dış politikam oldukça güçlü” gibi bir imaj vermeye çalışmış ve yıllardan bu yana bölgede istediğini elde etmeyi başarmıştır. Hiçbir devletin müdahalesinin olmadığı Arabistan’ın oldukça zengin bir diplomatik çevreyle çalıştığı görülmektedir (Efegil, 2013, s.106-107).

Bunların sonucu olarak, dış politika ne kadar doğru kullanılırsa o kadar etkin bir ülke konumuna gelebilecektir. Bazen ülkelerin gösterişli törenler, askeri tatbikatlar ve nükleer denemeler yaptığı görülmektedir. Tüm bunların dış politikada saygınlık kazanmak

amacıyla yapıldığı düşünülmektedir.

1.2. İran İslam Cumhuriyeti: Jeo Stratejik Konumu

Şekil 2: İran Haritası

Kaynak: <https://www.harita.gov.tr/urun/iran-fiziki-haritasi/244>

İran 25-39 enlemleri ile 44-63 boylamları arasında yer alan kuzey-güney uzantısına sahip olan bir ülkedir. Batısından doğusuna kadar birçok ülke ile komşuluk ilişkisi bulunan İran, Basra Körfezi ile çevrelenmiş bir Ortadoğu ülkesidir. İran'ın jeopolitik konumunda ele alınacak önemli iki nokta bulunmaktadır. Bunlar; Basra Körfezi ve Hazar Denizi'dir. İran'ın jeopolitik olarak gelişmesi de bu doğrultuda olmuştur(Elçi,2019,s.157).

İran'ın nüfusu oldukça çeşitli bir yapıya sahiptir. İran nüfusu 2020 yılında açıklanan rakamlara göre 83.992.949'dur ("İran Hakkında", 2021). Bu durum İran'ın Basra Körfezi'nin en kalabalık ülkesi olarak göze çarpmasına neden olmuştur. Ortadoğu coğrafyası olarak bakıldığında ise Mısır'ın ardından ikinci sırada yer almaktadır. Hem nüfus yapısı hem de coğrafi yapısından ötürü dünyanın önemli bir stratejik bölgesinde yer almaktadır. Bulunduğu konumun avantajları ve dezavantajlarını iyi kullanmaya çalışan İran, bölgesel rekabet konusunda oldukça istikrarlı adımlar atmaya çalışmıştır. İzlenen politikaları ve yapılan eylemleri bunun göstergesi olarak görmek mümkündür.

Tablo 2: Kanıtlanmış Doğalgaz Rezervleri

(Trilyon metreküp)	2018	2019	2020
Rusya	47,80	47,80	47,80
İran	33,72	33,80	33,89
Katar	24,07	23,86	23,84
ABD	12,41	13,44	Açıklanmadı
Suudi Arabistan	8,61	8,71	9,06
Türkmenistan	7,50	7,50	9,91
Birleşik Arap Emirlikleri	6,09	6,09	6,09
Çin	5,89	6,02	6,31
Venezuela	5,73	5,70	5,67
Nijerya	5,47	5,62	5,67
Türkiye	0,005	0,004	0,003

Kaynak: <https://www.enerjiatlasi.com/rezerv/dunya-dogalgaz-rezervi.html>

İran zengin doğal gaz rezervlerine sahiptir. İran 2020 yılında açıklanan verilere göre kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinde 33,89 trilyon metreküp ile dünyada ikinci sırada yer almaktadır. İran dünya petrol rezervleri sıralamasında Venezüella ve Suudi Arabistan'dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Dünya petrol ekonomisindeki payı yaklaşık olarak %11,72'ye denk gelmektedir("Dünya Petrol Rezervi",2021).

Bulduğu coğrafya açısından önemli bir konumda olan İran geçmişten günümüze gelen geleneksel yapısı ile Ortadoğu bölgesinde önemli bir ülkedir. Bölgesel güç mücadelesinde önemli bir konumda olan İran, yine bölgesel güç olmaya çalışan Suudi Arabistan ile sürekli güç mücadelesi ve çekişme içindedir. Bölgesel güç mücadelesinde ellerinde bulunan imkânları sonuna kadar kullanan iki devlet yıllardan beri bu doğrultuda çaba göstermektedir. İki ülke arasındaki rekabetin temelindeki diğer bir nokta ise farklı mezhepleri kabul ederek, bunu anayasa ile de güvence altına almış olmalarıdır. İran 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi sonrasında Şii mezhep anlayışını topluma empoze etmeye çalışırken, Suudi Arabistan yönetimi ise Vahhabilik görüşlerini topluma empoze etmeye çalışmıştır. Tarihsel arka plana bakıldığında Şii ve Vahhabi mezheplerinin geçmişten günümüze kadar rekabet içinde olduğunu görülmektedir. İki ülke de sonuç

olarak jeo-kültürel ve jeo-politik özellikleri bakımında Ortadoğu'da önemli bir güce sahiptirler. Bu güç ise Ortadoğu coğrafyasını şekillendirmede önem arz etmektedir.

1.2.1. Coğrafyası

İran; Güneybatı Asya'da, Umman Körfezi, Fars (Basra) Körfezi, Hazar Denizi, Irak, Türkiye, Pakistan, Azerbaycan ve Ermenistan ülkeleri arasında coğrafi konuma sahip bir ülkedir. 1.643.000 km²'lik bir yüzölçümüne sahip olan ülke kalabalık nüfusu ile dikkat çekmektedir. Başkenti Tahran'dır. Nüfusun büyük bir bölümü bu şehirde yaşamaktadır. Ülkenin resmi dili Farsça'dır. İran'a genel hatları ile bakıldığında ülke genel olarak dağlık bölgelerden oluşmakta ve bu da tarım faaliyetlerinin yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bulunduğu bölgenin sahip olduğu yer şekilleri iklim üzerinde oldukça etkili olmuştur. Bu nedenle yazları kurak ve sıcak, kışları soğuk ve yağışlı geçmektedir ("İran Coğrafyası", 2021).

Türkiye'nin doğu komşusu olan İran'ın ekonomisinin temelini petrol ve doğalgaz rezervleri oluşturmaktadır. Para birimi olarak Riyal kullanılmaktadır. Petrol kaynakları büyük ölçüde devlet eliyle yönetilmektedir ("Ülke Profilleri",2021).

Bölgede büyük önem taşıyan petrol ve doğalgaz rezervleri İran'ın hem dış politikasında hem de iç politikasında önem arz etmektedir. Dünyada petrol rezervleri bakımından üçüncü sırada yer alan İran, yüz altmış milyon varil kanıtlanmış petrol rezervine sahiptir. Sahip olduğu madenler ve ekonomik kaynakların aslında İran'ın gelişimine daha fazla katkı sağlanması beklenirken, İran'ın uyguladığı nükleer politikalar yüzünden ülkeye yıllarca ambargo uygulanmış ve bu da ülkenin ekonomik gelişimine darbe vurmuştur ("Dünya petrol rezervleri",2021).

1979 yılında Humeyni önderliğinde kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin yasama, yürütme ve yargı organları ülkenin dini liderinin önderliğinde yürütülmektedir. Anayasa bakımından Cumhurbaşkanı yürütmenin başında olmasına rağmen bazı kararların alınmasında dini liderin de etkisi vardır. Bu kararlardan en önemlileri arasında; Silahlı kuvvetlerin kullanılması ve dış politikanın yürütülmesini örnek gösterebiliriz ("Ülke Profilleri", 2021).

Suudi Arabistan'da olduğu gibi İran'da da siyasi parti yapılanması bulunmamasına rağmen, siyasal hayatta partiler yerine daha çok ülkenin iç yönetiminde etkili olan aşiretler ve çıkar grupları önemli rol oynamaktadır.

Rusya'nın verdiği destekle bölgede etkin bir konumda olmak isteyen İran, zengin yeraltı kaynakları ve nükleer çalışmalara önem vererek bölgede etkin bir devlet olma istediğini pekiştirmiştir. Özellikle son dönemlerde içerisinde bulunduğu coğrafyanın karışıklık içinde olması ve İran'ın da bu karışıklıklardan güçlü çıkması sonucunda bölgedeki gücü görece artmış bulunmaktadır.

1.2.2. İran Anayasası'na Göre İran Dış Politikası

İran İslam Cumhuriyeti 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra köklü değişiklikler gösteren bir ülke olmuştur. 1979 yılından önce yürürlükte olan anayasanın toplumun ihtiyaçlarını karşılamadığı ve bu yüzden toplumsal olarak karışıklıklar çıktığı düşünülmektedir. Bu yüzden emperyalizm ile mücadele adı altında çeşitli değişiklikler yapılmış yabancı sermayenin ve kurumların ülkeden uzaklaştırılması temel hedef olarak dikkate alınmıştır. Bu cümleleri İran Anayasasının 3. Madde 5. Fıkrasında açıkça görebilmek mümkündür. Fıkra 5'te “ *yabancı sermayenin ülkeden çıkarılması ve yabancı nüfuzunun engellenmesi*” temel hedef olarak ortaya çıkmaktadır (Çeçen, 2019, s.21)

Anayasanın bu maddesi İran dış politikası ve iç politikası hakkında da bilgi vermektedir. Bu madde ile geçmişe dönük sömürge faaliyetlerinden kurtulmak temel hedef olarak alınmıştır.

Tüm bu çalışmaların yanı sıra İran Anayasası'nın 152, 153 ve 154. maddelerinin devletin dış politika usul ve esaslarını düzenlemiş olduğunu söylemek mümkündür.

“Madde 152: İran İslam Cumhuriyeti'nin dış siyaseti, her türlü hâkimiyet kurmanın ve hâkimiyet altına girmenin reddine; ülkenin her yönden bağımsızlığına ve toprak bütünlüğünün korunmasına; tüm Müslümanların haklarının savunulmasına; despot güçlere karşı hiçbir ilişkide bulunmama; savaş yanlısı olmayan devletlerle karşılıklı barışçıl ilişkiler kurma temellerine dayanır.

Madde 153: Ülkenin doğal ve ekonomik kaynakları, kültürü, ordusu ve diğer işlerinde yabancı tahakkümü ile sonuçlanacak her türlü anlaşma yasaktır.

Madde 154: İran İslam Cumhuriyeti, insan mutluluğunu bütün insanlık düzeyinde ülkü olarak görür. Bağımsızlığın, özgürlüğün, adalet ve doğruluğun yönetimini tüm dünya halklarının hakkı olarak tanır. Sonuç olarak, diğer ulusların içişlerine her türlü müdahaleden tamamen uzak dururken, dünyanın her yerinde zulmedenlere karşı ezilenlerin haklı mücadelelerini destekler.”

Tüm bu maddeler genel itibari ile yorumlandığında İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, adından anlaşılacağı üzere İslam'ı temel alan bir anayasa olarak görünmektedir. Dış politikanın belirlenmesinde de İslam kuralları öncülük etmektedir. Ülkenin dış politikasında temel hedef olarak benimsenen maddelerin başında gelen tam bağımsızlık, ezilen Müslüman halkların yanında yer alınması ve zulmedenlere karşı mücadele edilmesi gibi hususlar İran dış politikasının temel dinamiklerini oluşturmaktadır (Gündoğan, 2016, s.192).

1.2.3. Ekonomik Durumu

İran dış politikasına yön veren en önemli faktör ekonomidir. Ülkede bulunan zengin petrol ve doğalgaz rezervleri ülke ekonomisinin kalkınmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur (Cingöz, 2018, s.31). Zengin maden yatakları sayesinde ülkede sanayi sektörü oldukça gelişmiş ve sanayinin ülke ekonomisi içindeki payı yaklaşık olarak %42 civarına ulaşmıştır (Öztürkler, 2012, s.91-92)

İran ekonomik yapısını genel olarak ayırmak istediğimizde iki dönem olarak ele almak mümkün olacaktır. Bu dönemler Pehlevi Dönemi ve 1979 İran İslam Devrimi sonrası olan dönem olarak adlandırabiliriz. Pehlevi döneminde gelir dağılımında düzensizlik ve gelir dağılımında adaletsizlik nedeni ile ekonomi politikaları istenildiği gibi yönetilememiş ve bu olaylar İran İslam Devrimi'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde sosyal adaletsizlik azaltılmaya çalışılsa da yine bu dönemde ortaya çıkan Rehine krizi sonrasında ülkeye BM, ABD ve AB tarafından uygulanan ambargolar neticesinde ülke ekonomisi daralmıştır ("İran'a Ambargo", 2015).

Ekonominin büyük bir bölümünün petrol ve doğalgaz kaynaklarına bağımlı olması nedeniyle, İran ekonomisi fiyat artış ve düşüşlerinden oldukça fazla şekilde etkilenmektedir. Ayrıca dış politikada sergilediği tutum ekonomisinin gelişmesinde belirleyici bir role sahip olmuştur. İran yıllardan bu yana ambargo uygulanan ülkeler listesinde başı çekmektedir. En büyük ambargo uygulanma nedeni ise nükleer faaliyetlerine verdiği önemden dolayıdır. Bu faaliyetlerini artırması ülkenin ekonomik yapısının zora girmesine neden olmaktadır (Özdemir, 2018, s.9-10).

Her ülkenin olduğu gibi İran'ın da ekonomi yapısında kendine yakın gördüğü ticari ortakları bulunmaktadır. Bu ortaklar başta Türkiye olmak üzere Çin, Hindistan ve Güney Kore'dir. Genel olarak İran ekonomisi; enerji ihracatına dayalı, enflasyon ve işsizlik

oranının yüksek olduğu, tek adam rejimine dayalı bir siyasi yapının ekonomik yapı üzerinde büyük bir etkisinin bulunduğu birçok soruna sahip bir ülkedir. İran'ın sahip olduğu doğal kaynak rezervleri, dünyanın en güçlü ekonomileri arasına girebileceği yatırım sermayeleri ve insan sermayeleri, İran'ın ekonomik potansiyelinin yüksek olduğunu gözler önüne sermektedir (Öztürkler, 2012, s.92)

P5+1 ülkeleri olan Fransa, Rusya, Çin, İngiltere, ABD ve Almanya'nın İran ile imzaladığı nükleer anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte ambargoların kalkması, İran ekonomisinde büyük bir atılımın olacağını göstergesi olmuştur. Zamanında uygulanan ambargolar neticesinde ülke ekonomisi küçülmüş ve özellikle ülke ekonomisinin mihenk taşlarını oluşturan petrol ve doğalgaz ihracatının düşmesi ise ülkenin ekonomik gelirlerinin daralmasına neden olmuştur. İmzalan antlaşmalar sonucunda dünya genelinde petrol ve doğalgaz fiyatlarında bir düşüş olacağı beklenmektedir. Ayrıca İran'ın doğal kaynaklara olan bağımlılığı ülkenin dış politikasında benimsenen tam bağımsızlık eylemi ile çelişmektedir. Bu durum İran'ı küresel ekonomiye bağımlı bir hale getirmiştir (Berber, 2013, s.65).

Ancak 2015 yılında imzalanan anlaşmadan 2018 yılında ABD'nin çekilmesi dünya gündemine oturmuş ve hemen ardından İran'ın "nükleer anlaşmanın hiçbir taahhüdünü yerine getirmeyeceğim" şeklinde açıklama yapması bu krizi iyice arttırmıştır. Tahran'da yapılan kabine toplantısının hemen ardından yapılan açıklamalar neticesinde İran, anlaşmaya uymayacağını belirtmiştir ("İran 2015", 2020).

Genel olarak bakıldığında ekonomik alanda pek çok üstünlüklere sahip olan İran'ın ucuz enerjiye sahip olması, buna dayanan ürünlerin üretiminde ucuz maliyet kavramını ortaya çıkarmaktadır. Yetişmiş ve ucuz insan gücünün bulunması ve konum olarak dünya pazarlarına ulaşmada bulunduğu bölge nedeniyle büyük bir üstünlüğe sahip olması ekonominin diğer üstünlükleridir. Özellikle son dönemlerde yabancı yatırımcının yurda çekilmesi amacıyla birçok bölgede Serbest Ticaret Bölgeleri oluşturulmuş ülke ekonomisi canlandırılmaya çalışılmıştır. Cumhurbaşkanı'nın doğrudan himayesinde olan bu Serbest Ticaret Bölgelerinde İran'ın genel yasalarından farklı olarak özel yasalar uygulanmaktadır. Bu yasaların özel olmasının nedeni, yabancıların ülke içerisindeki rolünü anlamak için çıkarılmış ve uygulanmakta olmalarıdır ("İran hakkında", 2020).

Dışa kapalı bir ülke olan İran'ın buna benzer yasalar çıkarmasındaki diğer bir amacın zamanında uygulanan ambargoların etkisini azaltmaktır.

1.2.4. Nüfus

İran'ın nüfusu oldukça heterojen bir yapıya sahiptir. İran nüfusu 2020 yılında açıklanan rakamlara göre 83.992.949'dur. İran toplumunda birçok etnik grup bulunmaktadır. Bunlar; Farslar, Azeriler, Kürtler, Türkmenler ve Araplardır. Etnik dağılım bu şekildeyken dini/mezhepsel dağılım ise; Müslümanlar (Şii ve Sünni), Hıristiyanlar ve Zerdüşterden şeklindedir ("İran Hakkında", 2021).

İran nüfus yapısının temelini dini/mezhepsel yapı oluşturmaktadır. Özellikle 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra bu yapı kendini daha da çok hissettirmeye başlamıştır. Nüfusun %89'unu oluşturan Şiiler ülke yönetiminde oldukça etkilidir. Bu özelliği ile İran dünyada yer alan tek Şii İslam devleti olarak tarihe geçmiştir. Şii nüfusunun bu denli yüksek olması sebebiyle çevresinde bulunan Bahreyn, Lübnan, Irak ve Pakistan, ülkelerinde bulunan Şii nüfusuna sahip çıkmak amacıyla bu ülkelerdeki Şii topluluklarla ilişkiler kurmaktadır. Bu denli yakın ilişkiler kurulması nedeniyle çevresindeki bazı ülkeler toprak bütünlüğü konusunda rahatsızlık duymuş ve ilişkilerini gözden geçirmişlerdir (Efeğil, 2012, s.57)

Ülkede %9 civarında Sünni Müslüman yaşamakta ve bu nüfusu genel olarak Kürtler oluşturmaktadır. Hıristiyan nüfusu oluşturan grup ise Ermenilerdir. Ermeniler ile sınır komşusu olması nedeniyle de ilişkiler kurulmuştur. Zerdüşterin sayısı oldukça az olmasına rağmen bu gruba da Kürt'ler öncülük etmektedir. Nüfus içerisinde bulunan sosyal yapıya muhafazakâr bir kesimin hâkim olduğu ülkede dini konulara oldukça önem verilmektedir. Nüfusun genç kesimi devletin yeniden yapılanmaya daha fazla önem vermesini ve popüler kültürün daha çok hâkim olmasını istemektedirler (Pektaş, 2020, s.12-13).

1.2.5. İlişkileri Belirleyen Bölgesel Unsurlar

Güç ve kapasite bakımından birbirine eşit olmayan İran ve Suudi Arabistan arasında birçok konuda fikir ayrılıkları ve rekabet göze çarpmaktadır. İki ülke arasındaki mücadelenin temelinde, ideolojik olarak kendi söylemlerini yakın bulduğu diğer ülkelere aktarmak şeklindeki mücadeleleri devam etmektedir. Aktarılmak istenen düşüncelerin ve söylemlerin başında dini ve ideolojik farklılıklar önemli rol oynamaktadır (Cingöz, 2018,s.40).

Sovyet tehdidine karşı iş birliği içinde olan İran ve Suudi Arabistan'ın bu olumlu

ilişkileri 1971 yılına kadar devam etmiştir. 1 Aralık 1971 yılında İngiltere'nin Körfez'den çekilmesi ile birlikte ilişkiler tam anlamıyla bir rekabet içine girmiştir (Çavuşoğlu, 2018, s.3-4).

Bu güç boşluğundan yararlanmak isteyen İran ve Suudi Arabistan yeni bir liderin himayesi altında bu topraklara hükmetmek istemişlerdir. Bu dönemde ABD ile yakın ilişkiler kurmaya çalışan iki devlet ABD'nin müttefiki olarak çalışmalar yürütmeye başlamışlardır. İngilizlerin Körfez'den çekilmesinin ardından güç boşluğunu doldurmak isteyen İran, askeri ve ekonomik yapı olarak genişlemeye çalışmıştır. Özellikle askeri alanda birçok faaliyet yürütmüş ve bölgede etkin olma adına komşu devletlerle iş birliği yapmaya başlamıştır.

Genel hatları ile bu dönemdeki ilişkilerde bir uyum içinde hareket edilmeye çalışılmış ve ilişkiler genel olarak Batı devletlerinin tutumları ile şekillenmeye başlamıştır. İran ve Suudi Arabistan devletlerinin monarşi ile yönetilmesi ve çıkar merkezli bir uzlaşma arayışı içinde olmaları nedeniyle, iki ülke arasındaki işbirliği arayışına yönelik çabalarda bu dönemde artış olmuştur. (Cingöz, 2018, s.43).

Bu işbirliği arayışlarının başarısızlıkla sonuçlanacak olmasının göstergesi ise, 1971 yılında İngiltere'nin Körfez'den çekilmesi ile birlikte ortaya çıkmıştır. İngiltere'nin bölgeden çekilmesi ile birlikte bölgede hakim güç olmak isteyen İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabet artmaya başlamıştır. Ancak 1979 İran İslam Devrimi ile birlikte İran'ın temel yapısı değişmiş, bu değişimin sonucu olarak iki ülke arasındaki ilişkiler de değişime uğramıştır.

1.3. Devrim Öncesi Dönem

Devrim öncesi döneme genel hatları ile bakıldığında Şah döneminin önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Şah döneminde birbiri ile iyi ilişkiler kurma amacındaki İran ve Suudi Arabistan, bölgedeki olağandışı hareketlere özellikle de Sovyet tehdidine karşı birlikte işbirliği içinde olmuşlardır. Her iki devletin monarşi ile yönetilmesi, iki devletin de çıkar merkezli bir uzlaşma arayışında olduğunun kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır (Özey, 2016, s.87).

Bu dönemde de iki ülke arasındaki ilişkiler rekabet anlayışına dayanmış olsa da ilişkiler iyi bir seyirde devam etmiştir. Özellikle Sovyet tehdidine karşı işbirliği içinde çalışmalar yürütülmüştür. Sovyetlerin küresel ölçekte hayli etkin olduğu bu dönemde,

Ortadoğu coğrafyasının da Sovyet hâkimiyeti altına girmesini engellemek isteyen İran ve Suudi Arabistan, bölgenin liderleri olarak diğer ülkelerle işbirliği içinde adım atmışlardır.

1971 yılında İngiltere'nin Körfez'den çekileceğini söylemesi üzerine ilişkiler karmaşık bir boyut almaya başlamıştır. İngiltere'nin çekilmesi ile Körfez'de oluşan güç boşluğunu doldurmak isteyen İran ve Suudi Arabistan, bu dönemde güç mücadelesi içine girmiştir. Bu mücadelenin kazanan tarafı olmak isteyen her iki devlet de bölgesel işbirliği anlaşmaları sayesinde yeni ittifaklar kurarak güçlerini göstermek istemişlerdir.

1979 İran İslam Devrimi'ne kadar olan süreçte ilişkiler genel olarak olumlu bir şekilde ilerlemiş olsa da Devrim ile birlikte ilişkiler karmaşık hale gelmiştir. İran'ın ideolojik yapısının değişmesi bu ilişkilerin kökünden değişmesine neden olmuştur.

1.4. İran İslam Devrimi ve Humeyni

İran İslam Devrimi bir gecede olup bitmiş bir olay değildir. Aslında tarihsel arka planında uzun bir süreci kapsamaktadır. 1979 yılına kadar İran anayasal monarşi ile yönetilmekteydi ve ülkenin lideri Muhammed Rıza Pehlevi ülkenin tek hakim kişisi olarak göze çarpıyordu. Devrim söylemleri ile birlikte modern döneme geçiş aşaması başlamış ve Humeyni dönemine adım atılmaya başlanmıştır (Özkan, 2019, s.1283-1284).

İlk kırılma olarak gösterebileceğimiz olayların başında, Amerikan istihbarat örgütü olan CIA'nin doğrudan içinde olduğu darbe ile birlikte 1951-1953 yılları arasında başbakanlık görevini yürüten Muhammed Musaddık'ın devrilmesi ve Şah'ın ülkenin yönetiminde daha etkin bir hale gelmesi, gelmektedir. Bu dönemde ilk icraat olarak petrol tesisleri uluslararası şirketlerden oluşan bir birliğe teslim edilmiş ve Musaddık'ın yargılanması sağlanmıştır (Balkan ve Tiryaki, 2014, s.98).

Tarihler 1962 yılını gösterdiğinde Şah tarafından ülkede "Ak Devrim" adında bir devrim gerçekleştirilmiş ve bu devrimin gerçekleşmesi İran'ın İslam Devrimi'ne bir adım daha yaklaşmasını sağlamıştır. Humeyni'nin bu yapılan devrimlerin karşıtı olması ve sürekli eleştirilmesi aklında bulunan düşünceleri uygulayacağı zamanın beklenmesine yol açmıştır (Balkan ve Tiryaki, 2014, s.99)

Tüm bu gelişmeler sonucunda İran'da Şah karşıtı gösteriler artmıştır. Alınan sert önlemler yüzünden 8 Eylül 1978 Cuma günü Tahran'da gerçekleştirilen gösteriler sırasında İran askerlerinin ateş açması sonucunda birçok sivil hayatını kaybetmiştir. Tarih

kitaplarında Kara Cuma olarak adlandırılan olay sonrasında ordu Şah'ın yönetiminden çıkmış ve ülke iç karışıklığa sürüklenmiştir. Humeyni'nin bu olaylar karşısında orduyu öven nitelikteki söylemlerine ordu tarafından karşılık verilmiş, halka ateş açılmasına tepki gösteren birçok ordu mensubu görevlerini terk ederek halkın yanında gösterilere dâhil olmuş ve Humeyni'nin söylemlerini takip etmişlerdir (Balkan ve Tiryaki, 2014, s.100).

Humeyni'nin söylemleri ülke genelinde sağcı, solcu demeden bir boyut kazanmış halk, Şah'ın ülke yönetimindeki yetkilerini kötüye kullandığı düşüncesinde mutabık olmuştur. Gelişen bu olayların neticesinde İran halkında Şah'ı iktidardan indirme düşüncesi giderek artmaya başlamıştır. Şah'ın destek bulamadığı bu ortamda tüm gelişmeler aleyhine olmaya başlamıştır.1978 yılında sıkı ülke genelinde sıkıyönetim ilan edilmesi sokakların daha da alev almasına neden olmuştur. Ortalığı yatıştırmak adına muhalefet liderinin İçişleri Bakanı yapılması da sokakların sesini dindirmemiştir ("İran Şah'ı 2021).

Şah ülkenin içinde bulunduğu bu kargaşa ortamının dinmeyeceğini anlayınca 16 Ocak 1979'da İran'dan kaçmak zorunda kalmıştır. Bu otorite boşluğundan faydalanan Humeyni ülkesine geri dönmüş ve Tahran'da halk tarafından büyük bir coşku ile karşılanmıştır.1 Nisan 1979 yılında ülkede gerçekleştirilen referandum sonucunda İran resmi olarak İslam Cumhuriyeti haline gelmiş ve Humeyni'nin liderliği de onaylanmıştır.

İran ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin, Humeyni'nin ülkesinde iktidara geldiği dönemde bir ideolojik mücadeleye dönüşmeye başladığı göze çarpmaktadır. Tüm bunların ortaya çıktığı dönemde Suudiler bu ideolojik mücadeleye karşı önlemler almaya çalışmıştır. Afganistan'daki cihatçılara destek veren ve Suudi Arabistan'ın İslam dünyasında iyi bir konumda olduğu ifade eden bildirimler yayınlamıştır. Söylemlerinin çoğunda Şii düşüncesini yayma amacıyla olan İran ile Suudi Arabistan mezhepsel olarak da birbirleri ile ters düşmektedir.

Bu dönemde Suudiler İran tehdidini dengelemek üzere ideolojik mücadelenin yanı sıra askeri ve ekonomik mücadeleye de girmeyi amaçlamıştır. Bu gelişmelerin hemen ardından İran'a savaş ilan eden Saddam Hüseyin hükümetini desteklemiştir. Saddam Hüseyin bu savaşa girmekteki amacının, Arap halklarını korumak için olduğunu ifade etmiştir (Cingöz, 2018, s.46).

Suudiler bu dönemde Körfez'deki gücünü pekiştirmek ve bölgede etkin olmak

adına küçük Arap ülkelerini bir araya getirerek 1981 yılında Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'ni (KİK) kurmuştur. Suudi liderliğinde kurulan KİK'in amacı Basra Körfezi'ne kıyısı bulunan ortak tarihi, coğrafi ve kültürel özelliklere sahip ülkeleri bir araya getirmektir. Temel amacı ise bu ülkeleri bir araya getirerek bölgesel bir güç oluşturmaktır ("Körfez Arap Ülkeleri", 2021).

Bu dönemde Saddam Hüseyin'e büyük destekler verilmiştir. İran ve Irak kaynakları iki ülke arasındaki savaş dolayısıyla tükenirken, Suudiler bu zaman diliminde güçlerini daha da artırmaya başlamıştır. İran ve Suudi Arabistan'ın bu dönemde İslam dünyasının liderliğine yönelik çabaları iyice artmıştır. İki ülke hiçbir zaman resmi olarak çatışmaya girmese de bu rekabetlerini "vekâlet savaşları" aracılığıyla başka devletleri maşa olarak kullanarak sürdürmüşlerdir.

Tarihler 31 Aralık 1987'i gösterdiği zaman Hac sırasında İran'lı hacılar ile Suudi güvenlik güçleri arasında yaşanan şiddetli arbede, çoğunluğunu İran'lı hacıların oluşturduğu 400'e yakın kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır (Matınjavıd, 2019, s.39). Olaylar iki ülke arasındaki tansiyonu iyice yükseltmiş ve İran'da önemli kararların alınmasına neden olmuştur. Olayların hemen ardından Ayetullah Humeyni'nin "*Saddam'ın cinayetlerini affetsek de, Kudüs meselesini unutsak da, Amerika'nın cinayetlerini affetsek de Suud Hanedanının cinayetlerini affetmeyeceğiz.*" tepkisini vermesinin ardından, arkasındaki halk desteği de artmıştır. Üzeri kapalı olarak söylenen bu sözlerde direkt olarak kimin zan altında bırakılmış olduğu belirtilmemiş olsa da İslam dünyasında Suudi yönetimini karalayıcı kampanyalar başlatılmıştır ("Amerika'yı Affetsek Bile", 2021).

Bu olayın sonrasında iki ülke arasında gerilim ile yürütülen gergin ilişkiler iyice kopma noktasına gelmiş ve İran 1981-91 yılları arasında hac faaliyetlerini durdurmuştur. Ülke genelinde yapılan protestolar neticesinde Suudi Arabistan Büyükelçiliği önünde gösteriler düzenlenmiş ve büyükelçiliğe saldırılar gerçekleştirilmiştir. Suudi Arabistan'ın bu saldırıyı kınamasının ardından büyükelçilik faaliyetlerine bir süre ara verilmiştir.

1.5.Humeyni'nin Ölümünden Arap Bahar'ına

1979 yılında İran'da yaşanan gelişmeler, Ortadoğu tarihi için bir dönüm noktası niteliğindedir. Monarşilerin büyük darbe aldığı devrim sonucunda Ortadoğu'da yeni bir düzen oluşturulmaya başlanmıştır. Irak'ta 1979 yılında iktidara hâkim olan Saddam Hüseyin, İran ile 1975 yılında imzalanan Cezayir Anlaşması'nı feshetmiş ve bu feshin nedeninin ise İran'ın bölgedeki kışkırtıcı politikaları ve Irak içinde bulunan Şii gruplara

verdiği destek olduğunu ifade etmiştir (Heykel, 1993, s.104-105).

Körfez ülkelerinden olan Suudi Arabistan, Kuveyt ve Bahreyn savaş boyunca Irak'ın yanında yer almıştır. Bizzat savaşa katılmasalar bile hem askeri hem de siyasi olarak desteklerini sürekli olarak göstermişlerdir. Irak'ın silahlanmasında önemli bir paya sahip olan bu ülkelerin Irak'ın yanında olmasının tek nedeni; İran'da başlayan devrim ihracı söyleminden diğer ülkelerin etkilenmesi önlemektir.

Haziran 1989'da İran tarihine geçecek önemli bir olay meydana geldi. İran dini lideri Ayetullah Humeyni'nin ölümü ülkece sevenlerini yasa boğmuştur. Milyonlarca kişinin katıldığı cenaze töreni Batılı ülkeler ve Suudi Arabistan'a yönelik atılan sloganların olduğu protestolarla son bulmuştur. Tahmini olarak 10-13 milyon arasında kişinin katıldığı cenaze töreni, tarihe geçecek bir olay olarak tanımlanmaktadır (Güler, 2019, s.49-50).

1990 yılında Ortadoğu'da sular tekrar ısınmaya başlamıştır. Irak'ın Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt'in aşırı petrol üretimi yapmaları sonucunda petrol fiyatlarının düştüğünü ve gelirlerinin azaldığını iddia etmesinin ardından, Irak ordusu saldırılara başlamış ve 12 saat gibi kısa bir süre içinde Kuveyt'in büyük bir bölümünü işgal etmiştir ("Körfez Savaşı", 2020).

İşgalin yaşanması Ortadoğu'da gücünü göstermek isteyen İran ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkileri canlandırmış, bu dönemde Irak ortak düşman olarak ilan edilmiş ve birlikte çalışmalar yürütülmüştür. Uluslararası alanda gerçekleşen değişimler Ortadoğu bölgesini de etkileyerek, İran ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin yeniden canlanmasını sağlamış ve 1991 yılında Umman'ın arabuluculuğu ile iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler yeniden başlatılmıştır. Irak'ın bölgede kendini göstermesi, bölgesel olarak Suudi Arabistan ve İran'ın önüne geçmesine neden olmuştur. Ortak düşman olarak adlandırılan Irak'a karşı birlikte hareket etme düşüncesi ilişkileri normalleşme sürecine götürmüştür. 1979 İran Devrimi'nin ardından yaşanan gergin ilişkiler sonrasında, İran ile Suudi Arabistan arasında ekonomik ve kültürel anlaşmalar imzalanmış ve Körfez'de istikrarın sağlanmasına çalışılmıştır (Cingöz, 2018, s.48-49).

Her ne kadar ilişkiler bu dönemde daha iyi bir şekilde devam etmiş olsa da iki ülkenin birbirine güvensizliği devam etmektedir. Yıllardan bu yana bölgede tek hâkim güç olmak isteyen iki devletin mücadelelerine bu dönemde kısa bir süre ara verilmiş, diğer tehdit olan Irak'ın faaliyetlerini sonlandırmak amacı ile işbirliği yapılmıştır. Devrim

sonrasında İran'ın Hamas ve Hizbullah'a olan destekleri İslam devletlerinin gözünde İran'ı tek lider haline getirmeye başlamıştır. Suudilerin, ABD ile yakın ilişkiler kurması İran hükümeti tarafından oldukça fazla sorgulanmış ancak dönemin şartlarına ayak uydurmak adına gelişmelere olumlu bakılmıştır. Sonucunda ise bölge coğrafyası ve dünyadaki gelişmelerin sonucu olarak ilişkilerin uzun sürmeyeceği anlaşılmış ve ilişkilerde yakınlaşma dönemi olarak adlandıracağımız dönem sona ermiştir (Cingöz, 2018,s.49).

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de bulunan Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a düzenlenen saldırılar, Ortadoğu coğrafyasının yeniden şekillenmesinde bir dönüm noktası olarak tarihe geçmiştir. ABD, bu saldırılar sonrasında güvenlik algulamalarını tek temele odaklamaya başlamıştır. Bu mücadelenin adını da terörizm ile mücadele olarak adlandırmıştır (Coşkun, 2002, s. 292-298).

Bu olayların hemen ardından ABD terörizm ile mücadele politikalarını uygulamak adına Afganistan ve Irak'ı işgal etmiştir. Bu işgal sonrası güç dengeleri yeniden bozulmuş ve İran ile Suudi Arabistan arasındaki mücadeleyi yeniden hareketli hale getirmiştir. Afganistan'da Taliban'ın, Irak'ta Saddam Hüseyin'in bu mücadeleden yenilgiyle ayrılması sonucunda oluşan güç boşluğunu doldurmak isteyen İran, bu bölgedeki faaliyetlerini artırmaya başlamıştır. Özellikle Irak'ta yaşayan Şiiler aracılığıyla orada güç kazanmak istemiştir. Bölgedeki güç dengesinin bozulmasından en çok etkilenen devlet İran'dır. Suudi Arabistan ile aralarındaki mücadelede bir adım daha öne geçen İran, bölgedeki faaliyetlerini sürekli mezhepsel etkinliğini artırma doğrultusunda yürütmüştür. Bölgenin bir Şii egemenliğinde olmasını isteyen İran'ın çalışmaları da bu yönde olmuştur.

Tüm bu olayların gölgesi altında İran, Irak'ta olan bu yönetim boşluğunu yerel unsurların desteğini alarak doldurmaya başlamıştır. Yerel unsurların desteğini almasında Şii mezhebinin önemli etkisi bulunmaktadır. Mezhepsel bakımdan Irak halkını kendisine yakın tutan İran, ABD'nin Irak'tan çekilmesinden sonra buradaki boşluğunu doldurarak, Irak'ta etkin olmaya başlamıştır. Irak'ta yerel nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şii mezhebine inanan kişilerin gün be gün Irak üzerinde hâkimiyetini artırmaları ve yönetimde söz sahibi olmaları Suudi Arabistan hükümetini rahatsız etmiştir. Bu dönemde bölgenin iki etkin gücü olarak gözüken İran ve Suudi Arabistan arasında güvensizliğin artması bölgede *vekâlet savaşlarının* yaşanmasına neden olmuştur. Vekâlet savaşı kavramı, devletlerin fiilen birbirine saldırmaya da uzaktan ya da başka bir devlet aracılığıyla savaş halinde olmalarını ifade etmektedir (Cingöz,2018, s.50).

2005 yılında Ahmedinejad İran Cumhurbaşkanı olarak göreve gelmiştir. Bu dönemi kısaca İran İslam Devrimi'nin devamı olarak adlandırmak mümkündür. Ahmedinejad bu dönemde Devrim'de gerçekleşen ideoloji ve fikirlerin arkasında durmuştur. Bu düşüncesi Suudi Arabistan ile iyi olmayan ilişkileri iyice bitirme noktasına getirmiştir. Bu dönemde hem Suudi Arabistan hem de İsrail'e karşı birtakım faaliyetler yürütülmüştür. Bir konuşması sırasında kullandığı “ İsrail'in dünya haritası üzerinden silinmesi gerektiği” gibi ifadeleri dünya basınında büyük yankı bulmuştur (“Ahmedinejad: İsrail'i Haritadan Silin”, 2005).

İsrail'e karşı dünya basınında ağır ithamlarda bulunan İran rejimi, bu ithamlara Suudi Arabistan hükümetini de katmıştır. İran, Suudi Arabistan'daki yönetimin Filistin halkının haklı davasında pasif davranmasını vurgulayarak, ABD ve İsrail'in Suudi Arabistan'ı bir maşa gibi kullandığı açıklamalarında bulunmuştur (Cingöz, 2018, s.51).

Bu söylemler öncesi hali hazırda gergin olan ilişkiler iyice alevlenmiş, İran dış politikasında daha saldırgan bir yapıya bürünmüştür. Özellikle haydut devlet olarak nitelendirilmesinden sonra ilişkiler daha da sertleşmiştir.

Irak Savaşı'yla bölgede etkinliğini artıran İran, Ortadoğu'da meydana çıkan yönetim boşluğunu ve dengelerini kendi lehine çeviren bir dış politika ve buna uygun bir anlayış benimsemiştir. Tüm bunlar bölge coğrafyasında Suudi Arabistan'ın İran'ı tekrar tehdit olarak algılamasına neden olmuştur. İran'ın bölgedeki bu politikalarına bölge ülkeleriyle yaptığı anlaşmalarla karşılık vermek isteyen Suudiler, tam olarak aradığı karşılığı bulamamış olsa da bazı ittifakların içine girmiştir. Suudi Arabistan bu dönemde İran korkusundan dolayı hem askeri hem de ekonomik olarak kapasitesini artırma yoluna gitmiştir. İran'ın Sünniler üzerinden yürütmeye çalıştığı politikayı kendi lehine çevirmek adına Sünni olan devletlere çağrıda bulunmuştur. Her iki ülkede bu dönemde mezhepsel bir çatışmanın temellerini oluşturmaya başlamıştır (Coşkun, 2002, s. 292).

Bu dönemde genel anlamıyla ilişkilerde zamanla görülen yumuşama dönemi son bulmaya başlamıştır. İran'ın bölgede lider devlet olmak için uyguladığı politikalara Suudiler tarafından karşıt hamlelerle cevap verilmeye çalışılmış olsa da bu dönemde Ortadoğu coğrafyasındaki güç dengeleri İran'ın lehine olmuştur. İran ile Suudi Arabistan arasında dinsel, etnik ve ideolojik yarışın ön planda olduğu stratejik ve jeopolitik bir mücadele ortaya çıkmıştır. İran ve Suudi Arabistan arasındaki bu mücadelenin uzun dönemde de devam etme eğiliminde olduğu görülmektedir (Cingöz, 2018, s.51-52).

Suudi Arabistan bu mücadeleyi Sünni ülkeleri İran'a karşı bir araya getirme amacı çerçevesinde yürütmüştür. Suudilerin çabaları İran'ın dış politikasını oldukça etkilemiştir. Dış politikasında yalnızlaşma içinde olan İran, Ortadoğu'da aradığı desteği bulamayınca, dış politikada olumlu kazanımlar elde etmek amacıyla Ortadoğu'daki etkin güç olan ABD'nin rakibi Rusya'ya yakınlaşarak faaliyetlerini sürdürme yoluna gitmiştir.

1.6. Arap Baharından Günümüze

17 Aralık 2010 günü Tunuslu bir seyyar satıcı olan Muhammed Buazizi'nin ekonomik sıkıntılar sebebiyle kendisini ateşe vermesi Arap Baharı sürecinin başlangıcı olarak ifade edilebilir. Buazizi 18 Aralık günü hastanede vefat etmiş, olayların fitili ateşlenmiş ve Ortadoğu coğrafyasını içine alan karanlık bir süreç başlamıştır ("Arap Baharının Başlangıcı", 2014).

Arap Baharı süreci monarşi ile yönetilen iktidarların etkilenmesine yol açmış ve birçok iktidar yönetimi kaybetmiştir. Humeyni'nin ölümünden Arap baharı sürecine kadar olan kısımda vekâlet savaşlarından bahsedilmiştir. Arap Baharı ile oluşan güç boşluklarını doldurmak isteyen İran ve Suudi Arabistan, bu süreçte de vekâlet savaşları yoluyla bölgedeki hâkimiyetlerini güçlendirmek istemişlerdir. Vekâlet savaşları genel olarak Arap Bahar'ından oldukça fazla etkilenen Suriye, Irak ve Lübnan üzerinde yoğunlaşmıştır. Genellikle mezhepçiliğin ön planda tutulduğu bir ortamda bu ülkelerde kendi çıkarlarına uygun politikaları yürütmek istemişlerdir.

Bu süreçte Suudi Arabistan ve İran kendi ülkelerinde güvenlik önlemlerini oldukça artırmıştır. Bunun sebebinin ise güvensizlikten kaynaklandığı bilinmektedir. Çünkü her iki devlet de bu süreçten yararlanmak istemiş ve istediği ortamı bulmuştur. Özellikle protesto gösterilerine verilen destek her iki ülkenin de güvensizliklerini oldukça açık biçimde göstermektedir. Ayrıca bölgedeki bu ayaklanmalar her iki ülkeyi de kendi ülkeleri için tedirgin etmiştir. Bu tedirginlik bir yana bırakılacak olursa, bu değişimler İran tarafından ilk başlarda olumlu karşılanmıştır. Bölgesinde tek hâkim güç olmak isteyen İran'ın bu faaliyetleri destekleyici politikaları da olmuştur. Özellikle bölgede etkin olan İsrail ve ABD yandaşlığının çökeceğinden emin olan İran, faaliyet gösteren gruplara gerekli ekonomik desteği de sağlama yoluna gitmiştir (Konukçu, 2018, s.84).

Batılı birçok ülke tarafından bölgenin dengeleyici gücü olarak adlandırılan ve

Mısır'da 30 yıldır yönetimde olan Hüsnü Mübarek'in Arap Baharı sürecinde devrilmesi bölgenin yapısını oldukça etkilemiştir ("Hüsnü Mübarek", 2020).

Suudilerin önemli bir destekçisi olan Mübarek'in devrilmesi Suudi Arabistan yönetimini endişeye sevk etmiştir. İran'ın aynı zamanda Bahreyn'deki Şii kökenli göstericilere de destek vermesi sonucunda bölgede bir kargaşa ortamı oluşmuştur. Tüm bu gelişmelerin akabinde Suudi yönetimi öncülüğündeki bazı Körfez ülkelerinin desteğiyle Bahreyn'e asker gönderilerek İran yönetimine gözdağı verilmiştir (Öztürk, 2014, s.393).

İran bölgede Suriye yönetimini en önemli destekçisi olarak görmüştür. Suriye'nin Dera kentinde protesto gösterileri başlamış ve bu gösterilerde Suriye istihbaratı tarafından telefonları dinlenen iki kadın doktor gözaltına alınmıştır. Gözaltılar sonrasında kadınların saçları sıfıra tıraş edilerek fotoğrafları basın ile paylaşılmıştır. Tüm bu olayların ardından gösteriler hızlanarak diğer şehirlere yayılmış, Suriye hükümetinin gösterilere müdahalesi ile halktan gelen tepkiler giderek artmıştır ("Suriye'de Arap Baharı", 2015).

İran'ın bu olaylardan sonra Arap Bahar'ına yönelik olumlu tutumları kaybolma noktasına gelmiş ve bazı önlemler almasına neden olmuştur. Suriye'de halkın mezhepsel olarak büyük bir çoğunluğunu Sünniler oluşturmaktadır. İran'ın bu denli kaygı duymasında tek önemli neden Sünnilerin yönetime geçecek olmasıdır. İran için önemli bir konuma sahip olan Suriye'nin gözden çıkarılması söz konusu olmamış ve bu olaylara karşı Esad yönetimine gerekli yardımlar yapılmıştır. Bu durumdan yararlanmak isteyen diğer bir devlet ise Suudi Arabistan olmuştur. Suudiler, Suriye'de yaşanan iç savaşta muhalif gruplara önemli destekler vermiştir. Suudilerin bu destekleri vermesinin nedeni, İran yanlısı yönetimin yıkılarak yerine kendisiyle aynı mezhepsel grupta bulunan muhaliflerin getirilmesiyle, Suriye üzerinde istediği hâkimiyeti kurmayı amaçlamasıdır. İran ve Suudi Arabistan arasındaki mücadelenin önemli bir yeri haline gelen Suriye, içinden çıkılmaz derecede bir iç savaşa sürüklenmiştir. Vekâlet savaşları olarak adlandırılacak bu olay Suriye üzerinde kendisini iyice göstermeye başlamıştır. Bu olaylarda aktör devlet olarak yer alan Türkiye ve Rusya'nın da çözümlenmesi için çaba sarf ettiği Suriye iç savaşı, içinden çıkılmaz bir noktaya gelmiştir. Bu süreçte Suriye'nin birçok kentinde farklı milis gruplar ortaya çıkmış ve hepsi toprak talebinde bulunmuştur. Bu toprak talepleri de Suriye'nin parçalanma sürecini kolaylaştırmıştır (Sinkaya, 2012, s.13).

Arap Baharı sürecinden sonra iki ülke arasındaki rekabet ve güç mücadelesi önceki dönemlere göre daha da şiddetlenmiş ve birbirine karşıt mücadeleler yürütülmeye devam

etmiştir. Arap Baharı sürecinde süreci kendi lehine çevirmek isteyen Suudiler, bu durumdan etkilenen birçok devlete hem maddi hem de manevi destekte bulunmuştur. Bu yardımların genel amacının İran'ın bölgedeki faaliyetlerine göre şekillenen bir politika olduğunu bilinmektedir. Suudiler bu dönemde Bahreyn'deki Şii ayaklanmasının bastırılmasında da önemli rol oynamış ve Arap Baharı sürecinin ilk darbeyi almasını sağlamıştır (Öztürk, 2014, s.365).

3 Temmuz 2013 tarihinde İran'ın destekçisi konumunda bulunan Mursi'nin askeri darbe ile devrilerek yerine Mısır Genelkurmay Başkanı Abdül Fettah El Sisi'nin geçmesi İran'ın aleyhine, Suudi Arabistan'ın lehine olan bir değişimdir ("Mısır'da İktidar Değişti", 2013). Sisi'nin yeni hükümet kurması Suudi Arabistan tarafından ılımlı karşılanmış ve Sisi yönetimine gerekli askeri ve mali destek sağlanmaya çalışılmıştır. İki ülke arasında Mısır'daki mücadeleden Suudiler kazançlı çıkmıştır.

İran-Suudi Arabistan mücadelesinin diğer bir önemli kısmı olarak görülen Irak'ta İran, Şiilere destek vererek bu ülkeden kazançlı çıkmak istemiştir. İki ülke arasındaki Irak'ta gerçekleşen mücadele genel anlamıyla mezhepsel bir mücadele biçiminde olmuştur. Şiilerin ülkedeki varlığı İran'a bu bakımdan avantaj sağlamıştır. İran ile Suudi Arabistan arasındaki mücadele bu dönemde yukarıda bahsedilen ülkelerle birlikte Ortadoğu'dan Afrika'ya kadar uzanmış ve günümüzde de halen devam etmektedir.

1979 İran İslam Devrimi'nden önceki dönemde ABD'nin müttefiki olarak göze çarpan ve faaliyetlerini Sovyetlerin yayılmacı politikalarına karşı birlikte yürüten iki devlet benzer uluslararası faaliyetleri benimsiyorlardı. İran'da devrimin gerçekleşmesi birlikte faaliyetleri değişim göstermiştir. Özellikler İran'ın devrim ihracı söylemine karşı çıkan Suudiler bu söylemlere karşı faaliyet yürütmüşler ve Ortadoğu etkin olmak istemiştir. Devrim sonrası dış politikasında da önemli değişimler gösteren İran'ı bölgede bir tehdit unsuru olarak algılayan Suudi Arabistan, faaliyetlerini bölgesel olarak yürütmeye başlamış ve bölgedeki diğer devletlerin desteğini almaya çalışmıştır. Özellikle devrimden sonra askeri ve ekonomik gücüne önem veren İran, devrim ihracı söylemlerinin gölgesi altında faaliyetlerine ara vermeden devam etmiştir. Tek amacı bölgede lider ülke olmak olan İran, bölgede etkin olabilecek ikinci bir etkin devletin varlığını hiç istememiş ve faaliyetlerini de bu politika doğrultusunda yürütme yoluna gitmiştir. Bu durum Suudi Arabistan ile İran arasındaki ilişkileri farklı bir boyuta taşımıştır. Arap Baharı sürecinin ortaya çıkması bu mücadelenin daha da şiddetlenmesine yol açmıştır. İki ülke arasındaki mücadelenin

şiddetlenmesi bölgesel olarak diğer devletleri de olumsuz etkilemiş. Aktif olarak birbirleri ile savaşmayan iki devlet *vekâlet savaşları* yoluyla mücadelelerini yürütmeye devam etmişler. Kendileri kazançlı çıkmış olsa bile bölgedeki diğer devletler her zaman bir kayıp yaşamıştır. Yaşanan bu mücadele Ortadoğu'da her zaman yankı bulmuş ve Ortadoğu'nun her zaman kanlı bir mücadelenin içinde olmasına ortam hazırlamıştır. Çoğunluğunu Müslüman devletlerin oluşturduğu Ortadoğu'da kan ve gözyaşı hiçbir zaman dinmemiştir. Yaşanan bu mücadelenin olumlu yanlarından çok olumsuz yanları daha ağır basmakta ve iki ülke açısından hem maddi hem manevi kayıplar her zaman artarak devam etmektedir. Bu kan ve gözyaşının dinmesi isteyen Türkiye başta olmak üzere birçok devlet girişimde bulunmuş ancak istenilen sonuç hiçbir zaman elde edilememiştir. Bu durum bölge coğrafyasını her zaman savaşın ortasında bırakmıştır.

2. BÖLÜM

İLİŞKİLERİ BELİRLEYEN SÜREKLİLİK UNSURLARI

2.1. Mezhepsel Rekabet

Dünya genelinde ülkeler arasında devam eden rekabetin her zaman ağır basan tarafı dini değerleri baskın şekilde kullanan ülkelerin çıkarlarına olmuştur. Özellikle ülkeler dini öğretileri kullanırken, yürüttüğü mücadelenin kutsal temelleri olduğunu ileri sürerek hareket etmişlerdir. Ortadoğu coğrafyasının iki aktör devleti olan İran ve Suudi Arabistan rekabeti de din temelli olarak karşımıza çıkmaktadır. Suudi Arabistan ve İran Müslüman devlet olmalarına rağmen mezhepsel temelli Sünni ve Şii çatışmasının bölgesel güç mücadelesi için önem arz ettiğini görülmektedir. Tarih boyunca Şii ve Sünniler arasında çeşitli konularda anlaşmazlık olmasına rağmen Vehhabi-Şii çatışmasının temeli çok eskilere dayanmaktadır. İran ve Suudi Arabistan ülkelerinin yönetimin biçiminin bağlı buldukları mezhebin kurallarına göre şekillenmesinden dolayı aralarındaki rekabet yıllardan bu yana devam etmektedir. Özellikle 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi sonrasında İran'ın bölgede Şii öğretilerini yayma çabası bölgesel aktör olan Suudi Arabistan yönetimi tarafından endişeyle karşılanmıştır. İran'ın devrim ihracı söyleminin de ortaya çıkması Tahran ve Riyad yönetiminin arasındaki rekabetin giderek artmasına neden olmuştur.

Devrimden sonra İran'ın dış politikada Şii grupları yalnız bırakmayacağını açıklaması bölgesel çekişmenin giderek tırmanmasına yol açmıştır. Şii ve Sünni topluluklar sadece belirli ülkelerde yaşamamakta, Ortadoğu'nun birçok ülkesinde ikamet etmektedirler. İran-Suudi Arabistan rekabeti zamanla diğer ülkelere de yayılmış çekişme bu ülkelerde devam etmiştir. Bu olaya örnek gösterecek olursak ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgali Irak'ta yaşayan Şiiiler için bir dönüm noktası olmuştur. İran için önemli olan bu işgalde İran, bölgede yaşayan Şii gruplara istedikleri desteği vermiş ve bu destek rekabetin diğer ülkelere yayılmasının bir başlangıcı olmuştur (Özev, 2016, s.88).

İran'ın bölgesel güç mücadelesinde üstün olma çabaları aynı zamanda Suudi Arabistan ülkesi üzerinde de devam etmiştir. Suudi Arabistan'ın içinde nüfusun yaklaşık olarak yüzde 10 ile 14 arasındaki kısmını oluşturan Şii nüfus yaşamaktadır. Bu Şii nüfus genel olarak ülkenin doğu kesiminde yaşamakta ve ülkenin doğu kesimi ise diğer bölgelere göre gelişmemiş, diğer bölgelerden oldukça geri kalmıştır. Burada Suudi yönetimi Şii

gruplara baskı uygulamış, bu baskıdan kurtulmak isteyen gruplar ise İran'ın kendilerine destek çıkması amacıyla yardım talebinde bulunmuşlardır. İran'ın bölgesel olarak güçlenmesinin temelini oluşturan Şii gruplar, İran dış politikasında da önemli bir yere sahiptir. İran'ın bu dış politikası karşısında Suudi yönetimi bölge coğrafyasında yaşayan Sünni gruplara destek vererek dış politikasını İran karşıtı olacak şekilde şekillendirmiştir. Çıkar ilişkilerinin yaşandığı bölgelerde verilen destek, bölgesel grupların büyümesine neden olmuştur (Durdu, 2019, s.80).

Suudi Arabistan'ın bu tür grupları destekleme gerekçelerini İslam dünyasında Ümmü'l-Kura (çekim merkezi) olma Müslümanlara yardım etme ve İran'ın bölgesel nüfuzuyla rekabet gibi amaçlara dayandırmak mümkündür denilebilir. Ayrıca bu örgütleri İran'a karşı bir maşa olarak kullanmak amacıyla da yardımlarını yapmıştır. Bölgenin tek hakimi olma düşüncesi Suudi Arabistan yönetiminin bu gibi tehlikeli işlere girmesine yol açmıştır. Bu faaliyetlerini yapmasında İran'ın bölgede uyguladığı politikalar önem arz etmektedir. İran bölgede etkin olmak amacıyla hem Şii grupları desteklemiş hem de bölgede Şiilik düşüncesi yayma adına faaliyetlerini devam ettirmiştir. İran'ın ise bölgedeki amacı Müslümanların ve Müslüman özgürlük hareketlerinin savunulması, Filistin davasında Müslümanların İsrail'e karşı haklı olduğunu savunarak İslam liderliğini, özellikle Batılı ülkelerin Ortadoğu'daki faaliyetlerine karşı bir Şii topluluğu kurarak bu topluluğun bu çıkarlar doğrultusunda bölgede etkin olmasını amaçlamaktadır. Bölgede İran ve Suudi Arabistan arasındaki çatışmanın temelinde zaten mezhepsel rekabet yatmaktadır. İran'ın Şii düşüncesi hâkim kılmak istemesi ve buna karşıt olarak Suudilerin Sünni ideolojisini hakim kılmak istemesi yıllardan bu yana iki ülke arasındaki rekabetin temelini oluşturmaktadır. Bu temel liderlik olgusunu ortaya çıkarmış ve iki ülkenin dış politikada faaliyetlerinin etkilenmesine de yol açmıştır. Suudi Arabistan ve İran'ın bölgede diğer devletlerle iyi ilişkiler kurmasında bu ideoloji temel unsur olarak göze çarpmaktadır almaktır (Görgülü, 2020, s.137)

Özellikle ABD'nin Irak'ı işgali, İran'ın Irak içerisinde yer alan Şiilerin rolünün belirginleşmesinde önemli bir katkı sunmuştur. Daha önceden de değinildiği üzere Irak'ın büyük bir bölümünü Şii nüfus oluşturmaktaydı. ABD'nin işgali sonrasında Irak'ta Şii etkisi, Lübnan'da Hizbullah'ın ortaya çıkması ve bölgede güçlü bir İran-Suriye ittifakının oluşmasını sağlamıştır. 2004 yılında ise ilk kez bir "Şii Hilali" olgusu Ürdün Kralı Abdullah tarafından ortaya atılmıştır. Tüm bu söylemler, rekabetin artık farklı coğrafyalara yayıldığını göstermektedir. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek yaptığı bir

toplantı esnasında ülkesinde bulunan Şiilerin kendilerinden daha çok İran'a bağlı olduklarını vurgulamıştır ("Mübarek'in Şii Sözleri", 2006).

Bölge coğrafyasının dışına yayılan gelişmeler sonrasında rekabet gittikçe kızışmıştır. Suudilerin bölgede temellerini atmaya çalıştığı Sünni bloğu büyük bir darbe almıştır. 2005 yılında Lübnan Başbakanı Hariri'nin bir bombalı saldırıda öldürülmesi Suudi Arabistan'ı etkilemiştir ("Lübnan Eski Başbakanına Suikast", 2005).

Bu gelişmelerin yaşanması sonrasında Lübnan hükümetinden aldığı desteğin kesilmesi Suudi Arabistan'ı bölgede yalnız bir konuma itmeye başlamıştır. Lübnan'ı önemli bir koz olarak kullanmayı elinden kaçan Suudiler, bu durumu daha önce 2001 yılında Afganistan işgalinde Taliban'ın devrilmesi sonucunda yaşamıştır (Akdoğan, 2013, s.179-180). Suudi Arabistan yönetiminin yıllarca Taliban'a verilen destek boşa çıkmış ve hayal kırıklığı yaşanmıştır. Bölgede bu olayların yaşanmasının ardından dış politikada farklı tutumlar benimsenmeye başlanmıştır. Özellikle bölgede kaybettiği gücü farklı yerlerde aramak isteyen Suudiler, diğer Batılı ülkelerle yakınlaşma çabası içine girmek istemişlerdir. 2006-2007 yıllarında Suudi Kralı'nın Türkiye'yi ziyaret etmesi konjonktürün değiştiğinin bir göstergesi olarak göze çarpmaktadır ("Kral Abdullah Ziyareti", 2007).

Bu dönemde Suudiler bölgede ılımlı bir politika izleme yoluna gitmiştir. Özellikle 2007 yılında Katar'ın başkenti Doha'da yapılan Körfez İşbirliği Konseyi zirvesine Suudi Arabistan ve İran'ın birlikte katılması ilişkilerin daha ılımlı bir hal aldığına göstergesi olarak gözükmektedir ("Kik Liderleri",2007). Yıllardan bu yana ABD ve Batılı ülkeler tarafından ağır yaptırımlara maruz kalan İran, Konsey'de yaptığı birlik ve beraberlik çağrısı ile Körfez ülkeleri tarafından kabul görmüş ve az da olsa bölgede yalnızlaşmaktan kurtulmuştur. İlişkiler mezhepsel anlamda yıllardan bu yana kimi dönemlerde ılımlı kimi dönemlerde ise sert ve mücadeleci bir yapıda devam etmiştir. Ancak ılımlı bir İslam politikası izlenmesi sonucunda bölgede ilişkiler yumuşamıştır. Bu yumuşama sonrasında İran'a, Ortadoğu üzerinde özellikle Suudi Arabistan ve mücadele içinde olduğu diğer ülkelerde yaşayan Şii vatandaşlarına birlik ve beraberlik adı altında yaptığı söylemlerini daha dikkatli yapması yönünde gerekli uyarılar yapılmış olsa da İran bu söylemleri çoğu zaman görmezden gelerek hareket etmiştir.

2.2. Etnik Rekabet

İran ile Suudi Arabistan uyuşmazlığının temellerine bakılacak olduğunda iki

devletin etnik yapısının bu uyuşmazlıkta önemli bir payı olduğunu söylemek mümkündür. Etnik ve mezhepsel rekabetin sadece iki ülke arasında olmadığı dünyada da var olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu konu yıllardan bu yana ülkeler için hem iç siyasetin hem de uluslararası siyasetin konusu olmuştur. Etnik ve Mezhepsel kimliklerin bu denli farklı olması hem iç politikada hem de dış politikada bazen bir araç, bazen de bir amaç olarak kullanılmıştır. İki ülke arasındaki etnik ve mezhepsel dinamiklerin kavranabilmesi için bölgedeki siyasi mücadeleler ve çıkar çatışmalarının irdelenmesi gerekmektedir.

Bir etnik ve mezhepsel çatışmada tek bir değişkenin etkili olduğunu söylemek yanıltıcı olabilmektedir. Bu çatışmalarda gerek bölgenin yapısı gerekse ülkelerin uyguladıkları iç ve dış politikalar önem arz etmektedir. İran ve Suudi Arabistan arasındaki bu farklılıklar Doğu Akdeniz’de güç arayışı ve ekonomik nedenlerin varlığı çatışmaların sürdürülmesinde temel neden olarak göze çarpmaktadır (Matınjavıd, 2019, s.194).

Bu olayların hepsi etnik rekabetin siyasi politikalar için bir araç olarak kullanıldığının göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Araç olarak kullanılmasında ülkelerin içinde bulunduğu durum ve dış politikalarının yansıtılmasında bir amaç olarak ortaya çıkmış ve bölgede üzerinde etkili olmak isteyen devletlerin aracı olarak yüzyıllardır kullanılmaktadır. Bu olay özellikle Ortadoğu coğrafyasında kendisini tam olarak göstermektedir (Matınjavıd, 2019, s.194-195).

2.3. Rejim Rekabeti

Ortadoğu coğrafyasında bulunan birçok ülke yirminci yüzyıla kadar monarşi rejimleriyle yönetilmekteydi. Böyle bir yönetim şeklinin halklar üzerinde baskı kurması sonucunda, birçok ülkede yönetim şeklinde değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişim genellikle darbeler yoluyla olmuş bazı ülkelerde ise seçim yöntemiyle monarşi rejimleri yıkılmış ve Cumhuriyet’e geçişlerin ilk somut aşaması oluşmuştur. Bu durumun Ortadoğu coğrafyasında belirgin görülmesinin altında ekonomik nedenler başı çekmektedir. Monarşi ile yönetilen devletlerin krallarının ve hanedanlığının gelirleri oldukça fazla ve ekonomi öne sürülerek yönetimlerini devam ettirmektedirler. Ekonomik olarak bu bağımsızlığın olmasının monarşi rejimlerinin güçlerini artırmasında önemli bir paya sahip olduğu unutulmamalıdır. Petrol ve doğalgaz kaynakları bakımından zengin bir coğrafya olan Ortadoğu, bu kaynakların doğru yönetilmesi sonucunda iktidarların istediğini elde edeceği bir ortamın oluşmasında önem arz etmektedir.

Ortadoğu coğrafyasında İran ve Suudi Arabistan ilişkilerini bakılacak olursa en önemli zamanın 1979 yılında İran’da gerçekleşen İran İslam Devrimi olduğunu söyleyebiliriz. İran İslam Devrimi ile birlikte yıllardan bu yana Monarşi ile yönetilen İran’da monarşi yerini Cumhuriyete bırakmıştır. Bu durum Ortadoğu coğrafyasında ilk başlarda tedirgin bir şekilde karşılanırsa da zamanla Ortadoğu coğrafyasında kabul görmüştür. İlk başlarda İran’ın iç işlerinde Cumhuriyet’e geçiş sürecinde bazı aksaklıklar yaşanmış olsa da zamanla bu tutum ve düşünceler yerini cumhuriyetçi söylemlere bırakmak zorunda kalmıştır (Gündoğan, 2011, s.95-96).

Konunun başında da değinildiği üzere yirminci yüzyıl ile birlikte özellikle 1918 yılında Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesi dünya üzerinde bazı değişimlerin yaşanılmasının başlangıcı olarak bilinmektedir. Genellikle rejim değişiklikleri olarak ortaya çıkan değişimlerin birçoğu seçim yoluyla değil de darbe yoluyla gerçekleşmiştir. Bu rejim değişiklikleri halkların yıllardan bu yana içinde olduğu olumsuz durumun bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu rejim değişikliklerinde monarşi kanlı bir şekilde yıkılmış ve yerini Cumhuriyet rejimlerine bırakmıştır. Özellikle 19. yüzyılda Milliyetçilik akımının ortaya çıkması birçok ülkede köklü değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur (“Milliyetçilik”, 2013).

Dünya genelinde zaman içinde yayılan milliyetçilik akımı Ortadoğu coğrafyasına da sıçramıştır. Akımın bu denli etkili olmasından sonra durağan bir seyir izleyen Ortadoğu coğrafyası değişiklikler olacağına sinyalini vermeye başlamıştır. Özellikle uzun yıllardır Monarşi rejimi ile yönetilen İran’da ani bir rejim değişikliği yaşanması sonucunda birçok Körfez ülkesini endişeye sevk etmiştir. Çünkü Körfez ülkelerinin hemen hemen çoğunluğu monarşi rejimi ile yönetilmekte ve bu olayın kendi ülkelerine de sıçrayacağından endişe duymaktaydılar.

Devrimden önce İran’da yaşanan süreçte çoğunlukla monarşi rejimini eleştiren Humeyni halkın desteğini kazanmak adına tamamen karşıt söylemler içerisinde yer almamış tabiri caiz ise “nabza göre şerbet” deyimini uygulama yolunda adımlar atmıştır. Ancak 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi sonucunda söylemler tamamen farklılaşma yoluna gitmiştir. Özellikle monarşi rejimleri için kullanılan ağır ifadeler bunların göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle İslam söylemlerinin gölgesi altında monarşi rejiminin eleştirilmesi Humeyni’nin liderliğini pekiştirmiştir. İran bu bakımdan ülkesinde İslam’ı temel alan bir Cumhuriyet anlayışı oluşturmak istemiştir. Cumhuriyet’in

temelinin İslam kaynaklı olduğunu savunan Humeyni din olgusunu ön plana çıkararak hareket etmek istemiştir (Güler, 2019, s.44-45)

İran ile Suudi Arabistan yönetim biçimlerinin temelinde İslam anlayışındaki farklılık yer almaktaydı. Bu süreçten etkilenen İran'ı göz önünde bulunduran Suudi Arabistan hükümeti de bazı değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Değişikliğin ilk adımı olan “*Şura Meclisi*” kurulmuştur. 150 üyesi olan meclis de üyeler kral tarafından atanmakta ve meclis danışma işlevi görmektedir. Sınırlı yetkileri bulunan meclis, kralın tasarrufunda olan yasaları kabul edemez ve yürürlüğe koyamaz. Humeyni devrimden sonraki söylemlerini monarşi karşıtlığı üzerine kurmuş ve her defasında İslam ile alakalı Cumhuriyet söylemleri göze çarpmıştır (“Suudi Arabistan”, 2021).

Bölgesindeki değişimlerden etkilenmek istemeyen Suudi Arabistan tutum ve davranışlarını revize etme çabası içine girmiştir. Monarşi konusunda her zaman katı tutum sergileyen Suudiler gerekli önlemleri alarak ülkesinde monarşinin devam etmesi adına adımlar atmıştır. İran'da ortaya çıkan Cumhuriyet kavramını bir tehdit olarak görmüştür. İran'ın her fırsatta Müslüman devletlerde yönetimin bu şekilde olamayacağını bildirmesi ve bölge halklarına ayaklanmalar için işaretler göndermesi Suudi Arabistan yönetimini her zaman tedirgin etmiş ve bunun sonucu olarak bu söylemler söylendiği süreçte Suudiler de yönetim alanında bazı değişikliklere başvurma yoluna gitmiştir (Güler, 2019, s.41-42).

1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi yıllardır monarşi ile yönetilen ülkenin cumhuriyet rejimine geçmesi ile birlikte yeni bir tarih başlangıcı olmuştur. Yeni kurulan rejime karşı gelebilecek bazı tehditlere karşı ülke olarak hem iç politika da hem de dış politikada bazı önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu önlemlerin ilk adımı dış politikada atılmıştır. Şah döneminin sona ermesiyle birlikte İran 13 Mart 1979'da Cento'dan ayrılmıştır. Cento'dan ilk olarak ayrılan devlet, Pakistan'dır. İran ve Pakistan'ın ayrılmasının ardından büyük sıkıntılar yaşayan teşkilat, Eylül 1979 tarihinde kendisini feshetmek zorunda kalmış ve dünya sahnesinden çekilmiştir (“Cento”, 2021).

Bu dönemin en önemli konusu olarak ortaya çıkan “*devrim ihracı söylemleri*” Ortadoğu coğrafyasından bulunan Suudi Arabistan başta olmak üzere birçok devlet tarafından tedirginlikle karşılanmıştır. Bu söylemlerin ve mesajların aslında kimleri ilgilendirdiği açıkça belli olmasına karşı açıkça ifade edilmemiştir. Devrim ihracı söylemleri aslında Ortadoğu coğrafyasında bulunan ülkelerde yaşayan Şii halklara bir mesaj niteliğindedir. Bu nedenle bu söylemlere ilk olumlu tepki veren kişiler de Şiiler

olmuştur. Özellikle Körfez ülkelerinde yaşayan Şii halklara açıkça olmasa da hem maddi hem de manevi konularda destek sağlamaya çalışmış ve örgütlenmeleri kolaylaştırılmıştır. Bu anlamda Körfez'deki politikalarına önem vermiş ve çalışmalarını bu şekilde yürütmeye devam etmiştir (Sarı, 2015, s.121).

Devrim ile birlikte iç ve dış politika anlayışı tamamen değişen İran, bu değişimin sadece kendi ülkesi içinde olursa başarısız olacağını savunmuş ve “*devrim ihracı söylemleri*” artmıştır. Özellikle Humeyni her programda İran İslam Cumhuriyeti ideolojisinin diğer ülkelere de yayılması gerektiği konusundaki sözleri dikkat çekmiştir. Bu söylemler bölgede etkin ve lider olmak isteyen Suudi Arabistan'ı tedirgin etmiş ve buna karşı önlemlerin alınması zaruri bir hale gelmiştir. Zaman içerisinde İran'ın uygulamaya çalıştığı devrim politikaları özellikle Şiiler üzerinde etkisini göstermeye başlamıştır.

1979 İran İslam Devrimi'nden en çok etkilenen ve devrim görüşlerini en çok benimseyen diğer ülkelerde yaşayan Şiiler olmuştur. Ortadoğu coğrafyasında İran'ın Şiiler üzerinde etkisinin olduğuna daha önce de değinilmişti. İran bölge coğrafyasına hâkim olmak için bu mezhepsel kimliği her alanda açıkça kullanmaktadır. Suudi Arabistan bu tehlikenin farkındaydı ve buna yönelik önlemlerini almaya devam etti. Suudi Arabistan'ın yönetim biçiminin monarşi, İran'ın ise Cumhuriyet olmasından dolayı rekabet her alanda kendini göstermiştir. Körfez'de bulunan ülkelerin neredeyse tamamının monarşi ile yönetilmesi İran'ın uygulayacağı devrim ihracı politikasında önünü açan bir neden olarak görülmektedir. Körfez bulunan Şiiler de bu politikadan önemli derecede etkilenmiş ve İran yanlısını tutumlarını giderek artırmışlardır. Şiiler yaşadıkları ülkelerde içinde buldukları durumlardan memnun değildi ve kendilerine verilen yasal hakların daha da genişlemesi konusunda adımların atılması istiyorlardı. Bu bakımdan en avantajlı Şiiler Kuveyt'te bulunan Şiiler olmuştur. Kuveyt'in coğrafi olarak İran'a yakın olması nedeniyle orada bulunan Şiiler İran'ın uyguladığı politikalardan en çok yararlananların başında gelmektedir. Yer bakımından yakınlığın tüm faydalarından yararlanmak isteyen Kuveyt Şiileri bu durumu sonuna kadar kullanmak istemişlerdir (Onat, 2013, s.224-225).

Ortaya çıkan bu olayların sonucunda birçok Körfez ülkesinde meydana gelen hükümet karşıtı protesto gösterilerinin İran'ın yürüttüğü faaliyetler sonucunda olduğu ve İran'ın destekleriyle gerçekleştiği kanısına varılmış olmasına rağmen İran'ın herhangi bir etkisi olduğu kanıtlanamamıştır. Ancak Devrim Muhafızları'nın bu süreçte önemli rol oynadığı bilinmektedir. Devrim Muhafızları; İran Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı kara, hava,

deniz ve füze kuvvetleri bulunan büyük bir ordudur. İran İslam Devrimi'nin ilk günlerinde dinî lider Ayetullah Humeyni tarafından 5 Mayıs 1979 tarihinde kurulmuştur. İran Anayasası'na göre iç düzeni sağlanması, devrimin korunması ve “sapkın hareketlerin” önlenmesi ile görevlidir. Devrim Muhafızları Körfez'de monarşi karşıtı bulunan birçok insanı konu ile alakalı olarak bilgilendirmiş ve bunun sonucunda bu kişilere Tahran, İsfahan, Kum ve Şiraz gibi kentlerde bulunan kamplarda eğitim vererek ilerleyen süreçte değerlendirmeyi amaçlamıştır (Durdu, 2019, s. 95-96).

Suudiler, İran'ın faaliyetleri karşısında Şiilerin yoğun olduğu kentlerde bilgilendirme yapmak amacıyla broşürler dağıtmış ve İran'ın etkili olmaması adına gerekli önlemleri almaya çalışmıştır. 1927 yılında Suudi Arabistan'da toplu bir şekilde Aşure Günü kutlamaları yasaklanmıştı. Ancak 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi'nin hemen ardından Humeyni'nin söylemleri neticesinde Suudi Arabistan'da bulunan Şiiler Aşure Günü etkinliğini düzenlemek adına toplanmışlardır. Aşure Günü'nün Şiiler açısından önemi ise Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinin Aşure Günü'yle anılmasıdır (“Aşure Günü”, 2020).

Gerçekleşen gösterilerin şiddetlenmemesi adına gerekli önlemler alınmış ve uygulanmıştır. Burada gerçekleşen gösterilerde İran'ın destek olduğu bilinse de herhangi bir kanıt bulunamamıştır. Ortadoğu coğrafyasında Şiilerin bulunduğu ülkelerde İran etkisi kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde Suudi Arabistan'da bulunan ARAMCO tesislerinin bombalanmasının hemen ardından Suudi vatandaşı olan dört Şii'nin idam edilmesi, protesto gösterilerini iyice çığırından çıkarmıştır. Hizbullah'ın bu faaliyetleri bölgede tansiyonu giderek yükseltmiştir. ABD üssüne gerçekleşen saldırılar ise yaşanan gelişmelere tuz biber olmuştur. Bu olayların İran ile bağlantısı ispatlanamasa da İran üzerinden geldiği bilinmektedir (Özev, 2016, s.87-88-89).

Şiilerin yoğunlukta olduğu bir diğer ülke olan Kuveyt'in İran'a yakın olması ve İran'ın ülke içerisinde bulunan Şiilere gerekli desteği sağlaması sonucunda 1983-84 yılları arasında ülkede Şiiler tarafından ayaklanma ortaya çıkmıştır. Bu ayaklanmanın temelinde İran desteği olduğu biliniyordu. İran'ın her defasında bu olayları yalanlansa da bunu Kuveyt'in Irak'a verdiği desteğin bir karşılığı olarak yorumlanması mümkündür (Amar ve Prashad, 2013, s.65-66).

Bahreyn, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri 1979 yılında İran'da yaşanan devrimden etkilenen ülkelerin başında gelmiştir. Özellikle Şii nüfusunun

bulunduğu yerlerde etkisini göstermek isteyen İran, kısmen de olsa bu ülkelerde başarıya ulaşmıştır. İran'ın dış politika olarak benimsediği *devrim ihracı* söylemi tam olarak anlam bulamamış olsa da Şiiler buldukları ülkelerde önemli kazanımlar elde etmiştir. Yukarıda adı geçen ülkeler ekonomik ve sosyal politikalarını tekrardan revize etmişler ve bu revize yapılırken Şiiler de bu revizenin içine dâhil edilmiştir. Körfez'de yaşayan Şiiler en kazançlı çıkan taraf olmuşlardır. Devrim tam manasıyla gerçekleşmemiş olsa da kısmen başarılı olmuştur demek mümkündür.

Tarihler 20 Kasım 1979'u gösterdiğinde Suudi Arabistan tarihini değiştiren önemli bir olay yaşanmıştır. Kâbe'nin avlusunda sabah namazı için toplanan bir grubun arasında Cuheyman el Uteybi'nin liderliğini yaptığı yaklaşık 200 kişi bulunuyordu. Namazın hemen ardından mikrofonu ele geçiren grup yönetim aleyhinde söylemlerde bulunmuştur. Suudi yönetiminin otoritesini kaybettiğini öne süren grup bunun aleyhinde söylemlerde bulduktan sonra yanlarında getirdikleri tabutların içinden silahlarını çıkarmışlardır. Arabistan bu olaylara yeterli düzeyde müdahale edememiş ve Fransa'nın desteğini alarak bastırmaya çalışmıştır ("Kâbe Baskını",2021).

Yaşanan tüm bu olayların sonucu olarak Ortadoğu coğrafyasının iki lider devleti olarak görülen İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabet yıllardan bu yana devam etmektedir. Özellikle 1979 İran Devrimi ile birlikte rekabet giderek artmış ve önüne geçilemez bir hal almıştır. *Devrim İhracı* söyleminin ortaya çıkması ile lider olma düşüncesinde en başarılı çıkan kişiler Şiiler olmuştur. Şii grupların yoğunlukla yaşadığı ülkelerde büyük kazanım elde eden İran olmuş ve Ortadoğu'da mezhepsel çıkar ilişkilerin artmasının önü açılmıştır. Özellikle Körfez ülkeleri bu rekabetten oldukça etkilenmiştir. Körfez ülkelerinde yaşayan Sünni ve Şii gruplar yıllardan bu yana hükümet işlerinde ve yapılan yardımlarda hep dışarıda tutulmuştu. Bölgesel çıkarlar sonrasında oluşan maddi ve manevi yardımlar sayesinde grupların güçlenmesi bölgesel dengelerin değişmesine neden olmuştur. İran ve Suudi Arabistan arasındaki bölgesel aktör olma arayışı Körfez'de bulunan diğer ülkelerinde etkilenmesine yol açmıştır. Yıllardan bu yana hem Şii hem de Sünni grupların azınlık olarak görüldüğü ülkelerde İran-Suudi Arabistan arasındaki çekişmeden dolayı Şii ve Sunni azınlık grupları önemli kazanım elde eden Şii ve Sünni gruplar önemli kazanımlar elde etmiştir. Bu kazanımların elde edilmesi Körfez'de güç mücadelesinin giderek değiştiğinin göstergesi olmuştur.

2.4. Güç Nedir?

Tarihler boyunca genel itibari ile her yerde kullanılan güç kavramının tam olarak bir tanımı olmamakla birlikte farklı düşünürler tarafından farklı tanımlar yapılmıştır. Güç kavramına kapsadığı alanın çok geniş ve belirsiz olmasından dolayı ve kavramın geçmişten bu zamana kadar değişerek gelmesinden dolayı tam anlamıyla bir tanım yapılamamaktadır. Tarihler boyunca değişerek günümüze kadar ulaşan güç kavramı kimi zaman nüfus büyüklüğü ile ölçülürken, kimi zamanda askeri personelin fazlalığı ile tanımlanmıştır (Özdemir, 2008, s.117).

Söylemlerin bu nedenli farklı yorumlanmasının temel neden değişen dünya düzeni ve yeniliklerden kaynaklıdır. Gün geçtikçe teknoloji ve bilimin artmasından dolayı tüm dengeler değişmiş ve zamanla yorumlanması da farklılık kazanmıştır. Bu nedenle yorumlama yapılırken o günün şartlarına göre yorumlama yapılmalıdır. Geçmişte yaşanan olayları günümüze göre yorumlamak tarihi olayların anlaşılmasında güçlük çekilebileceği anlamına gelmektedir.

Ortadoğu coğrafyasında da güç kavramının önemi oldukça fazladır. Tarihler boyunca süregelen liderlik anlayışı sonrasında devletlerin hemen hemen hepsi uluslararası sitemde var olabilmek adına güçlü insan, güçlü ordu ve güçlü devlet idealini benimsemişlerdir (Özdemir, 2008, s.114).

Güçlü devlet kavramının tam olarak nasıl tanımlanmasının yapıldığı da önemlidir. Güçlü kavramının yapılabilmesi için karşılaştırmalı hareket edilmesi gerekmektedir. Örneğin; İran, Suudi Arabistan'a göre güçlü bir devlettir denildiğinde bu düşüncenin ölçülebilir olduğundan dolayı bir tanım yapılabilir. Tüm yapılan araştırmalar sonrasında güç kavramının neye ve kime göre tanımlanmasının yapılacağına birçok düşünür tarafından farklı tanımlandığı dünyada tam olarak neyin güç tanımı olduğunun saptanması oldukça zordur (Çomarlı, 2020, s.10).

2.4.1. Gücün Çeşitleri

Güç konusunda tanımlanın yapılabilmesi ele alınacak önemli kavramların başında gücün çeşitleri gelmektedir. Geçmişten günümüze yapılan farklı tanımlamalar sonucunda düşünürler içinde buldukları akımın etkisiyle farklı tanımlamalar yapmışlardır. Örneğin; Realist düşüncenin önde gelen isimlerinden Edward Carr gücün tanımlamasını yaparken gücü üç sınıfa ayırmıştır. Bu tanımlamalardan bahsederken Machiavelli'nin devlet

politikalarından etkilenen Carr “güçlü devlet” tanımını uluslararası ilişkiler alanına kazandıran kişidir. Bunun yanı sıra Neorealist düşüncenin önde gelen isimlerinden Gilpin de tanımlamalarda bulunmuştur. Gilpin ise gücü bir aktörün gücü karşı tarafın direnişine rağmen iradesini dayatma yeteneği olarak tanımlamıştır. Bunun yanı sıra Joseph Nye güç tanımlamasına katkı yapan önemli kişilerin başında gelmektedir. Nye güç ile ilgili olarak “Bir şeyi yapma kabiliyeti, başkalarını etkileyebilme kapasiteleri” gibi ifadeler kullanmıştır. Bu çıkarımlardan anlayacağımız üzere Nye gücün somut ve ölçülebilir olduğu üzerinde durmuştur (Çomarlı,2020,s.7-8-9).

Tablo 3: Gücün Tanımları

Güç Tanımları		
Edward Carr	Robert Gilpin	Joseph Nye
Askeri Güç	Askeri Yetenek	Sert Güç
Ekonomik Güç	Ekonomik Yetenek	Yumuşak GÜÇ
Fikri Güç	Teknolojik Yetenek	Akıllı Güç

Yapılan tanımlamalar her dönemde ve her akımın temsilcilerinde farklı bir tanımın ortaya çıktığını göstermektedir. Bu tanımlamalar sayesinde geçmişten günümüze uluslararası ilişkiler alanında farklı tanımlamalar yapılmıştır.

Sert Güç

İngilizce anlamıyla “*hard power*” anlamına gelen sert güç tarihler boyunca uluslararası ilişkiler alanında kullanılan önemli kavramların başında gelmektedir. Yaklaşık olarak dört yüz yıl önce Machiavelli tarafından zamanın liderlerine verdiği öğüt sonrası ortaya çıkmış bir kavramdır. Sert güç kavramı zorlama ve baskıya dayanan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Devletler ellerinde bulunan imkânlar neticesinde karşı tarafa bir yaptırım amacıyla *sert güç* kavramını kullanmaktadırlar (Yatağan, Arda ve Gökmen, 2018, s.71-72).

Yaptırımlar devletlerin politikalarına göre farklılık göstermektedir. Bunun nedeni ise ülkelerin iç yönetim şekillerinden kaynaklanmaktadır. Sert güç kavramının geçtiği her

konuda genel itibari ile aklımıza gelen nokta *askeri güç* olarak karşımıza çıksa da devletlerin politikaları bu durumun değişmesine olanak sağlamaktadır (Çomarlı, 2020, s.12).

Sert güç kavramının ülkelerin buldukları konum itibari ile etkili olabilmesi, kullanılacak müdahale araçlarının sayısının yeterli olması ve bu kaynakların en sonuna kadar kullanılmasından asla çekilmeyeceğinin karşı tarafa açıkça gösterilmesi gerekmektedir. Eğer bu olay gerçekleşmez ise sert güç kavramı önemini yitirmiş olacaktır. Örnek verilecek olunursa bir ülke askeri gücü ile korkutulmak isteniyorsa o ülkeye göre askeri gücün ve imkânların daha üstün olması gerekmektedir. Bu olaylar gerçekleşme bile karşı tarafı yıpratmak adına bu gücün kullanılacağı konusunda karşı tarafa korku aşılacak gerekmektedir. Ortadoğu'daki en önemli örneğin İran olduğu görülmektedir. İran'ın Ortadoğu bölgesinde nükleer güce sahip olduğu görülmekte ve İran bu gücünü göstermek adına sürekli olarak nükleer enerji çalışmaları yaptığını dünya basınına bildirmektedir (Yatağan ve diğerleri, 2018, s.72).

Eski bir kavram olarak ortaya çıkan sert güç kavramının geçmiş tarihte kullanıldığı görülmektedir. Günümüz olaylarında ve değişen dünya düzeninin bu kavramın kullanılması neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Bunun temel nedeni ise; savaş ve çatışma durumlarında uluslararası kuruluşların etkin bir rol almasıdır. Bu kuruluşlar savaş ve çatışma durumunda denetim yaparak uluslararası yasalara ve kanunlara uyulmaması durumunda genel bir yaptırım kararının alınmasına öncülük etmektedirler. Sert güç uygulanmasının günümüzde masraflı olması diğer bir kavram olan yumuşak güç kavramının ortaya çıkmasına öncülük etmektedir. Yumuşak güç kavramı ortaya çıkan sorunları diplomatik ve siyasi yollarla çözmesinden dolayı günümüzde daha çok tercih edilen yollar arasında bulunmaktadır. Bu sebeplerden ötürü sert güç günümüzde ülkelerin uygulayacağı son nokta olarak ortaya çıkmaktadır (Çomarlı, 2020, s.13).

Yumuşak Güç

Uluslararası ilişkiler disiplinde Nye tarafından ortaya atılan kavramın kökeni çok eskilere dayanmaktadır. Nye güç kavramını temel olarak üçe ayırmış olsa da gücün kaynakları konusunda zamanla değişimler meydana gelmiştir. Bu değişim dünya da gelişen teknoloji ve bilim sayesinde olmuştur. Yumuşak güç kavramına örnek verilecek önemli konuların başında 2019 yılından bu yana Dünya'yı etkisi altına alan Covid-19 virüsünü örnek göstermek mümkündür. Çin'de ortaya çıkan bu virüs yüzünden dünyada birçok ülke

olumsuz konuda etkilenmiş ve bu da Çin'in uluslararası kamuoyundaki imajına sert bir darbe vurmuştur. Çin bu ülkelere tıbbi destek vererek bir nevi imajını sağlamaya çalışmış ve yumuşak güç kavramını kullanmıştır (Yatağan ve diğerleri, 2018, s.72).

Ortadoğu coğrafyasında bulunan Suudi Arabistan ve İran arasında da yıllardan bu yana devam eden güç çekişmesi yaşanan olaylar neticesinde kendini somut olarak göstermeye başlamıştır. Özellikle Arap Baharı sürecinde İran ve Suudi Arabistan arasında bölgede önemli şekilde bir güç çekişmesi olmuştur. Buna örnek verilebilecek güç çeşidi yumuşak güç'tür. Monarşilerin yıkılmasından etkilenen ülkelere Tahran ve Riyad yönetimlerinin yaptığı yardımlar yumuşak güce örnek gösterilebilir.

Akıllı Güç

Tarihler 2009 yılını gösterdiğin ABD yenedünya düzeninde kendisinin ön planda olduğu göstermek adına adımlar atmaya başlamıştır. İlk adımı Hillary Clinton tarafından atılmıştır. Clinton "*Amerika Birleşik Devletleri dünya da olan acil olaylar neticesinde ortaya çıkan sorunları tek başına çözemez ve dünya da Amerika olmadan sorunları çözemez. Bunun için elimizdeki tüm olanakları kullanmalıyız*" açıklamasında bulunmuştur. Elimizdeki tüm olanaklar ifadesi aslında *akıllı gücü* ifade etmektedir (Çomarlı, 2020, s.16-17).

Akıllı güç kavramı Amerika Birleşik Devletleri Politikası olarak ortaya çıkmıştır. Amerikan politikası içerisinde geliştirilen bu kavram Amerika içinde değerlendirmeler yaptığı için diğer ülkeleri de akıllı gücün kullanılması konusunda ipuçları vermiştir.

Ortadoğu'da Güç Dengesi

Güç dengesi diğer bölgelerin aksine Ortadoğu bölgesinde daha çok çatışma ve istikrarsızlıklardan kaynaklanan sorunlar neticesinde ortaya çıkmıştır. İsrail'in kurulmasından sonra bölgede yaşanan sorunların kendini daha çok kendini gösterdiği görülmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan bölgesel etki alanlarını genişletme çabaları genel itibari ile Suudi Arabistan İran tarafından etkili bir şekilde kullanılmak istense de bölge de Mısır devletinin etkisinde de bahsetmek gerekmektedir.

Bölge'de güç dengelerinin değiştiği tam tarih olarak 1971 yılı gösterilebilir. 1971 yılında İngiltere'nin Ortadoğu coğrafyasından çekileceğini açıklamasının hemen ardından bölgede güç dengeleri değişmiş ve karışıklıklar meydana gelmiştir. Özellikle bu dönemden

sonra İnan ve Suudi Arabistan petrol kaynaklarından elde ettikleri gelirleri oldukça artırmışlardır. Özellikle 1979 yılından gerçekleşen devrim sonrası Ortadoğu'nun içinde bulunduğu çıkmaz durum daha da karmaşık bir hal almaya başlamıştır. İnan bu anayasa ile birlikte Batı yanlısı olarak gözükmeden çıkmış ve bölgesel aktör olma yarışı içine girmiştir. Irak'ın bu dönemde yeni bir oluşum içinde olan İnan'a karşı savaş ilan etmesi bölgesel dengelerin yeniden şekilleneceğini düşündürmüştür. Bu dönemde Rusya ve ABD'nin İnan'a destek vermesi sonucunda savaş uzun yıllar devam etmiştir. Sürecin devam ettiği bu dönemde zayıf olan İnan'ın pes etmemesi güç dengelerinin değişmemesini sağlamıştır.

Soğuk Savaş'ın sona erdiği sürecin sonunda ABD'nin hegomon güç olarak anıldığı süreçte Ortadoğu bölgesinde daha aktif rol oynamaya başladığı görölmektedir. Tüm bu gelişmeler ilerleyen süreçte 11 Eylül saldırıları ile sonuçlanmış ve hemen ardından ABD'nin Irak'a müdahalesi ortaya çıkmıştır. ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında Irak Ortadoğu güç sisteminin dışında kalmış ve güç sistemine yeni ülkelerin eklenmesini sağlamıştır. Değişen sistemde Türkiye ve İsrail güç sistemine dahil olmuştur. Tarihsel olarak bakıldığında ise güç sisteminde oldukça etkin rol oynayan iki devletin İnan ve Suudi Arabistan olduğunu söylemek mümkündür. İlerleyen süreçte değineceğimiz gibi iki ülke arasındaki rekabet ve güç dengesi boyutu farklı bir hal almaya başlamıştır.

3. BÖLÜM

İLİŞKİLERİ BELİRLEYEN DEĞİŞİKLİK UNSURLARI

3.1. 1979-89 Dönemi: Doğrudan Rekabet ve Çatışma Dönemi

İngiltere'nin 1 Aralık 1971 tarihinde Körfez'den çekilmesiyle birlikte oluşan güç boşluğunu doldurmak isteyen birçok devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletlerin başında ise ABD gelmektedir. ABD bölgedeki etkinliğini artırmak amacıyla "Çifte Sütun" politikasını uygulamaya çalışmıştır. Çifte Sütun politikası Nixon Doktrinin bir ayağını oluşturmaktaydı ve hareketler bu plan üzerinden yürümekteydi. Çifte Sütun politikasında amaç bölgede iki aktör devlet olan İran ve Suudi Arabistan'ı destekleyerek bölgenin güvenliğini sağlamaktır. Bu güvenliğin bölgede aktif faaliyet yürütmek isteyen Irak ve Sovyet tehdidine karşı olduğu bilinmektedir (Mammadov, 2017, s.179).

Devrim'in hemen ardından gerçekleşen rejim değişikliği, İran'ın bölgesel statükoyu değiştirme çabaları, bölgede monarşi ile yönetilen devletlerin meşru olmadığını söylemesi, Şiiler üzerinden bölgesel faaliyetlerini yürütme çabaları ve Şiileri buldukları ülke yönetimine karşı kışkırtması Suudi Arabistan'ı güvenlik konusunda tedirgin etmiştir. ABD'nin uygulayacağı politikalardan kendisini dışlayacağını gören İran, bu politikaları uygulayan ve uygulanmasına göz yuman ülkelerde bulunan Şii grupların ayaklanması yönünde çağrılarda bulunmuştur. Bunun üzerine nüfusunun yaklaşık olarak %10'u Şii olan Suudi Arabistan'da halk ayaklanmaları meydana gelmiştir (Akdoğan, 2016, s.16-17).

Suudi Arabistan bu dönemde İran'ı devrim ihracı ile suçlamış ve ilişkiler neredeyse kopma noktasına gelmiştir. Bölgedeki güvenlik kaygıları nedeniyle Suudi yönetimi bu dönemde ABD ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Yaşanan tüm bu gelişmelerin ardından bölgede işbirliğini artırmak ve diğer ülkelerle ilişkileri güçlendirerek İran'ın bölgedeki etkinliklerinin önüne geçmek amacıyla Körfez İşbirliği Teşkilatı kurulmuştur. Körfez İşbirliği Teşkilatı (KİK); Basra Körfezi'ne kıyısı bulunan ve ortak tarihi, dini ve sosyal özellikleri olan ülkeleri bir araya getiren bir örgüttür. Teşkilatın temel olarak 6 üyesi bulunmaktadır. Bu üyeler; Suudi Arabistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Kuveyt ve Katar'dan oluşmaktadır ("Körfez Arap Ülkeleri", 2020).

Teşkilatın kurulmasındaki ana hedefi, Basra Körfezi'ne kıyısı olan ülkeleri İran İslam Devrimi'nin etkisinden kurtarmaktır. Teşkilat Suudi Arabistan önderliğinde kurulduğu için ana merkezi Riyad'dır. Teşkilatın kurulmasından sonra bölgede gerilim

tırmanmış bunun sonucu olarak da 1980-1988 yılları arasında İran-İrak Savaşı gerçekleşmiştir.

İran-İrak Savaşı(1980-1988)

İrak'ta 1979 yılından itibaren iktidarda olan Saddam Hüseyin, İran ile Irak arasında yıllardan bu yana büyük sıkıntılar yaratan Şattularap suyolunun sınır olarak kabul edildiği 1975 Cezayir Antlaşması'nı feshetmiş ve ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Irak bu antlaşmayı feshettiğini kendince haklı nedenlere dayandırmış olsa da İran'dan oldukça fazla tepki almıştır. 1975 Cezayir Antlaşmasını feshetmesinin temel iki nedeni olduğunu savunmuştur. Bu nedenler; İran'da 1979 yılında gerçekleşen devrim sonrası rejim değişikliği ve Şattularap'ın kendi egemenliğinde bulunması gerektiğini söylemiştir ("Cezayir Antlaşması", 2021). Ancak 1975'te yapılan Cezayir Antlaşması bu konular hakkında açıkça maddeler içermektedir. Şattularap suyolu konusunda da bazı maddeler içermektedir. Bu konudaki en önemli madde Cezayir Antlaşması'na göre Şattularap suyolunun doğu bölgesi İran'a bırakılacak ve İran'da bu antlaşmanın sonucu olarak Irak'ta bulunan etnik gruplara verdiği maddi ve manevi desteği bırakacaktı. Saddam Hüseyin Devrim'den sonra bu antlaşmanın devam etmeyeceğini düşünmüştür. İran'ın kendi ülkesinde yaşayan Kürtlere destek vereceğini düşünmesi antlaşmanın bozulmasında temel neden olarak görülmektedir (Erkmen, 2000, s.202-203).

İran'da gerçekleşen devrimden kaygılanan Saddam Hüseyin yönetimi, devrimin etkisinin Ortadoğu coğrafyasını kapsayacağını kaygısıyla gerekli önlemlerin alınması konusunda adımlar atmıştır. Bunun temelinde ise Humeyni'nin etkili bir kişiliğe sahip olması yatmaktaydı. Saddam Hüseyin bu etkinliği bilerek ve ayrıca Necef ve Kerbela'nın Şii gruplar açısından önemli bir konumda olması bu konudaki tedirginliklerini artırmıştır (Akdoğan, 2016, s.17).

1980 yılında Irak'ın saldırısı ile başlayan ve yıllarca Körfez'in etkilenmesini sağlayan İran-İrak savaşının önemli bir etki yarattığı dönemleri şu şekilde sıralanabilir;

- İrak'ın İran topraklarını işgali
- İran'ın Hürrenşehr'i geri alması ve Irak topraklarını işgal etmesi
- Savaşın çıkmaza girmesi ve tanker savaşına dönüşmesi
- İran'ın El-Fao'yu ele geçirmesi ve İran-Contra olayları

-Savaşın uluslararasılaşması ve Hac olayları

-İran'ın BM'nin 598 sayılı kararını kabul etmesidir (Marschall, 2003, s.90).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararı 1987 yılında verilmiş olmasına rağmen İran ve Irak arasında devam eden çatışma unsurlarından dolayı karar bir yıl sonra uygulanmaya konulmuştur. Kararın uygulanmasında dünyanın önde gelen ülkelerinin ve basın yayın organlarının önemli katkısı olmuştur (Altınkaş, 2008: 137-144).

Savaşı başlatan en önemli gelişme Irak'ın ani saldırılarıdır. İran'ın içinde bulunduğu karışık durum ve kargaşadan yararlanmak isteyen Irak saldırılarını giderek artırmıştır. Bu dönemde gerçekleşen devrim neticesinde ülke içerisinde önemli çekişmelerin olduğu İran'da ise Humeyni bu saldırıları bir kurtuluş olarak görmüştür (Akçay, 2013, s.113).

Saldırıların başlaması ülke içerisinde kendisine muhalefet eden kesimlerin yönünü diğer bir taraf olan Irak'a çevirmesini sağlamıştı. İran'ın içinde bulunduğu ve kargaşadan yararlanan Irak, 1980-1982 yılları arasında savaşta önemli gelişmelere kaydederek iki yıl boyunca üstünlüğü elinde tutmuştur. Bu sürede kendi iç sorunları ile uğraşan Humeyni iç siyasette birlik olma zamanı olduğunu ileri sürmüştür. Irak'ın İslam Cumhuriyeti ve İran vatandaşlarını yok etme düşüncesinde olduğunu söyleyen Humeyni, birlik olarak bunun üstesinde gelebileceğini her konuşmasında dile getirmiştir (Arı, 1999, s.189-190-191).

Saddam Hüseyin'in ordularını Irak'a göndermesinde temel olarak üç hedefi bulunmaktaydı. Bu hedefler;

-İran'ın devrimci hükümetine zarar vermek ve devirmek

-Irak'ın Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Arap ülkelerinin savunucu olduğunu kanıtlamak

-Şattularap suyu üzerindeki tüm egemenliğin kendisini geçmesini sağlayarak bulunduğu konum üzerinde hâkim tek devlet olmak istemesi (Özdemir, 2020, s.60).

İç siyasette gerekli desteğin sağlanması sonucu ordu moral kazanmış ve gerekli adımlar atılmaya başlanmıştır. Tarihler 1982 yılını gösterdiğinde İran ordusu gerekli saldırılar neticesinde Hürremşehr'i geri alarak savaşın tek taraflı olmadığını ve İran ordusunun da oldukça güçlü olduğunu göstermiş oldu. Hürremşehr'i nin alınması

sonucunda İran iki yıl boyunca içinde bulunduğu savunma durumundan çıkarak taarruz durumuna geçmek zorunda kalmıştır. Bu hareketlerin sonucu olarak ilerleyen süreçte Irak topraklarına karşı da hamleler olacaktır.

Sürecin devam ettiği 1984 yılına gelindiğinde savaş çıkmaz bir hal almaya başlamıştır. Irak ve İran devletinin birbirine üstünlük kuramaması sonucunda ortaya yeni bir kavram çıkmak zorunda kalmıştır. *Tanker Savaşı* olarak ortaya çıkan kavram sonucunda her iki ülkede savaş esnasında karşı tarafın petrol üretim tesislerini hedef almaya başlamış ve savaşın seyri bir anda değişime uğramıştır. Petrol üretim tesislerinin bombalanması sonucunda iki ülkede ekonomik olarak büyük bir kayıp içerisine girmiş bu durumun ortaya çıkması dünyada petrol fiyatlarının da artmaya başlamasına neden olmuştur. Savaşın son zamanlarında üçüncü ülkelerde savaşa müdahil olmuştur. Bu duruma neden olan en önemli olay ise petrol tankerlerinin vurulmaması için tankerlere üçüncü ülkelerin bayrakları çekilmeye başlanmıştır (Özdemir, 2020, s.63-64).

Savaşın şiddetli bir şekilde devam ettiği esnada İran ve Suudi Arabistan'ı karşı karşıya gelmesine neden olacak önemli gelişmeler de yaşanmıştır. Bu süreçte yaşanan İran savaş uçaklarının Suudi havalimanlarına saldırıları ve karşılığı olarak İran'ın Suudiler'in petrol tankerlerine saldırması savaşı neredeyse farklı bir boyuta taşıyacaktı. Yaşanan gelişmeler neticesinde uluslararası kamuoyunda iki ülke kendisi haklı nedenleri açıklamış olsa da aralarındaki sürtüşmeler yeni bir savaşın ortaya çıkmasına neden olmamıştır (Marschall, 2003, 78-79).

Savaşın ilerleyen dönemlerinde savaşın ikiye ayrılmış olacağını söylemek mümkün olacaktır. Savaşı ikiye ayırdığımızda savaşın görünen ve görünmeyen yüzleri olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Savaşın görünen yüzü olarak algıladığımız İran ve Irak devletleridir. Görünmeyen yüzü olarak ise Körfez ülkelerini göstermek mümkün olacaktır. Körfez ülkeleri savaşın başında tarafsız olacaklarını açıklamış olsalar da savaşın ilerleyen safhalarında tarafsız kalmamışlardır. Bunun en önemli göstergesi olarak Irak'a yapılan yardımlar gösterilebilir. Körfez ülkelerinin bu şekilde politika izlemesindeki temel neden olarak İran'da gerçekleşen İran İslam Devrim sonrasında Körfez'de İran'ın büyük tehdit olarak algılanması olduğunu söylenebilir. Bu yüzden Körfez'de İran'ı etkileyebilecek güç olarak gördükleri İran'a önemli destekler vermişlerdir. Bu desteklerin başında silah yardımı ve maddi yardım gelmektedir. Körfez ülkelerinin bu algısı Saddam Hüseyin'in ne kadar otoriter bir lider olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Çünkü Saddam

Hüseyin Sünni bir lider İran'da ise Şii bir lider bulunmaktaydı. Körfez'in içinde bulunduğu ortamın çoğunluğunu oluşturan Sünniler bu yüzden Irak'a önemli destekler vermişlerdir (Durdu, 2019, s.56).

İran ile Irak arasında yaşanan savaş neticesinde en çok etkilenen ülkeler Körfez ülkeleri olmuş ve bunun sonucu olarak da tüm dünya etkilenmiştir. Savaşın verdiği ekonomik çöküntüden kurtulmak isteyen devletler petrol fiyatlarına zam yaparak içinde bulunduğu çöküntüden bir nebze olsa da kurtulmak istemişlerdir (Yiğit, 2016, s.8) Bu dönemde özellikle Irak içinde bulunduğu ekonomik bunalımdan başta Suudi Arabistan olmak üzere bazı Körfez ülkelerinden aldığı destekle kurtulmuşlardır. Ancak Irak Suudi Arabistan aldığı desteği borç karşılığı aldığı için bu ekonomik bunalım kendisi Kuveyt işgalinden sonra gösterecektir. Suudi Arabistan'ın bu şekilde Ortadoğu'da sakin bir politika izlemesinin nedeni olarak ta Irak'a yaptığı yardımlar neticesinde sakin bir politika izlediği söylenebilir. Körfez ülkelerinin savaş boyunca Irak'a destek vermesinin temelinde *devrim ihracı söylemleri* yatmaktadır. Bu devrimin kendi ülkelerini etkileyeceğinden korkan ülkeler Irak'a destek vererek Ortadoğu'da güçlü bir İran'ı istememektedirler. Irak'ın savaşın sonunda bir yenilgi alması Körfez ülkeleri açısından sonu düşünülemez kadar kötü bir durum arz etmekteydi (Marschall, 2003, s.84).

Suudi Arabistan'ın bu dönemde Irak'ı desteklemesindeki en önemli etkenlerin başında bölgede Irak'ı kullanarak İran-Irak ve kendi arasında bir güç dengesi unsuru oluşturarak bölgede etkin olma anlayışından kaynaklanmaktadır. Savaş boyunca Irak Körfez ülkelerinden önemli destek almış ve savaşı bu şekilde yürütmesinde Suudi Arabistan ve Kuveyt'in önemli destekleri göz ardı edilemez. Bu yardımlardan en büyüğünü Suudi Arabistan yaklaşık olarak 40 milyar dolara yakın para vererek savaşın önemli bir bölümüne maddi olarak öncülük ettiği görülmektedir (Özev, 2016, s.89).

Yapılan ekonomik yardımlar neticesinde Irak güç elde etmiş ve savaşın seyri değişmiştir. İlişkilerin çıkmaza girmesindeki diğer önemli olay ise 1987 yılında Hac sırasında gerçekleşen gösteri yürüyüşlerinde 400 Hac adayı vefat etmiştir. İlişkilerin çıkmaza girmesi sonucunda Devrim'den sonraki 10 yılı bakıldığında ilişkiler rekabet ve güvenlik nedeniyle kopmuş, Suudi Arabistan İran'da bulunan büyükelçiliğini kapatmıştır. İlişkilerin uzun bir süre askıda kalmış bunun neticesinde iki ülkede ekonomik olarak zorluk içerisine girmiştir. İkili ilişkiler diğer bölge ülkelerinde içinde bulunacağı uzun yıllar boyunca sürecek bir ekonomik çöküntünün içine girmesine neden olmuştur. Ekonomik

zorluklar neticesinde bölgenin istikrarsızlaşması kolaylaşmış diğer ülkelerin bölgeye müdahalesine adeta ortam hazırlanmıştır. Özellikle ABD ve Rusya tarafından bölgeye müdahaleler olmuştur (Akçay, 2013, s.113).

3.2. 1989-2001 Dönemi: Yumuşama

İran-Suudi Arabistan ilişkilerinde 1989-2001 dönemi, ilişkilerin ılımlı hale gelerek karşılıklı diyalog dönemine geçilmesi nedeniyle yumuşama dönemi olarak adlandırılabilir. Yumuşamayı sağlayan ilk gelişme olarak 8 yıl süren İran-İrak Savaşı'nın sona ermesini söylenebilir (Kocatepe, 2017, s.70).

İran'ın ateşkesi kabul etmesi sonucu savaş sona ermiş ve Suudi Arabistan'ın tutumu ateşkes ile birlikte değişmiştir. İran ve Irak arasında süren savaşta Riyad yönetimi Irak'ı desteklemiş ve ilişkiler bozulmuştur. Aynı dönemde Soğuk Savaş'ın sona ermesi karşılıklı diyaloga geçilmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak temel olarak bakıldığında ilişkilerin düzene girmesinde en önemli role İran'da gerçekleşen Devrim sonrasında yönetimin değişmesi olmuştur. Vefat ettiği yıla kadar Suudi Arabistan karşıtı söylemlerde bulunan Humeyni'nin vefat etmesi sonrasında yerine gelen Ali Hamaney tarafında dostça ifadeler kullanılmıştır. Hamaney yönetimi ele aldıktan sonra Haşimi Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhurbaşkanı olarak görev yapan Haşimi göreve geldikten sonra İran'ın kalkınması amacıyla birçok adım atmıştır. Haşimi'nin temel amacı 8 yıl süren İran-İrak savaşının meydana getirdiği başta ekonomik nedenler olmak üzere siyasi etkileri de ortadan kaldırarak ülkenin kalkınmasına öncü olmak istemiştir. Bölge de istikrar ve güçlenmeyi amaçlayan İran bölgede bulunan ülkeler ile olumlu ilişkiler içine girmeyi amaçlamıştır (Arıkan,2017,s.71-72).

İrak'ın Kuveyt'i İşgali ve Birinci Körfez Savaşı

1990 yılı Mayıs ayında Irak hükümeti, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni fazla petrol üretimi yaparak Irak hükümetine karşı tutum izledikleri gerekçesi ile uluslararası arenada oldukça sert açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamaların akabinde Körfez'de güç dengesi gözetilerek arabuluculuk faaliyetlerine girişilmiş olsa da bir sonuç alınamamıştır. Suudi Arabistan özellikle bu dönemde oldukça fazla çaba göstermiş ancak herhangi bir sonuç çıkmamıştır. Tarihler 2 Ağustos 1990'ı gösterdiğinde Irak Kuveyt'i işgal etmiş ve ardından Kuveyt'i Irak'ın on dokuzuncu ili olarak topraklarına kattığını açıklamıştır. Kuveyt'in işgali dünya basınında önemli bir etki yaratmış adeta tüm ülkelerin gözü

Ortadoğu'ya çevrilmişti. Kuveyt işgalinden sonra BM acilen toplantıya çağrılmış ve 29 Kasım'da yapılan toplantıda Irak'a 15 Ocak'a kadar koşulsuz ve şartsız olarak bölgeden çekilmesi gerektiği söylenmiştir. Bu karara uyulmaması halinde ise bölgesel güç kullanımına izin verileceği açıkça yazmaktadır. Alınan karar Irak açısından herhangi bir önem arz etmemiş ve 17 Ocak 1991 tarihinde ABD ve Çok Uluslu Güçler öncülüğünde toplanan koalisyonun aldığı karar ile "Çöl Fırtınası Operasyonu" ile hava saldırıları başlamış ve hemen ardından 24 Şubat tarihinde kara operasyonu başlamıştır. Yaşanan gelişmelere ve içerisinde bulunan zor durumun hemen ardından Irak, 27 Şubat tarihinde Kuveyt'ten çekilmeye başlamış ve 28 Şubat tarihinde ise alınan kararlar neticesinde ABD Başkanı savaşın durduğunu açıklamıştır (Arı, 1999, s.228-229).

Savaşın genel olarak sebepleri şu şekildedir;

- Irak'ın tarihsel olarak Kuveyt'in kendisine bağlı olduğunu savunmaktadır.
- Kuveyt'te bulunan Ortadoğu'nun petrol rezervleri

-8 yıl süren İran-Irak savaşı neticesinde ortaya çıkan ekonomik sıkıntıların bir nebze üstesinden gelmek adına başlatılan savaştır. Tüm bu gelişmelere bakılacak olursa yapılan işgal girişimini ekonomik sıkıntılarla mücadele etmek adına yapılan bir hareket olarak tanımlamak mümkün olacaktır. Ancak Irak bu gelişmeden de istediği sonucu elde edememiş ve hayal kırıklığına uğramıştır ("Körfez Savaşı",2021).

İran-Irak savaşı ve hemen akabinde yaşanan gelişmelerin ardından Irak, Körfez'de güç unsuru olmanın dışında kalmıştır. Bu süreçte en fazla etkileyen ise ekonomik olarak savaşa harcanan paralar neticesinde dış borçlarda meydana gelen artış olmuştur. Bu süreç sonunda Irak'a Çok Uluslu Güç'ün mücadelesi sonucunda büyük bir darbe alan Saddam Hüseyin yönetimi adeta bir çöküş içine girmiştir. Ekonomik olarak yıpranmanın yanı sıra yüz bine yakın askeri savaş dışı kalan Irak'ın kimyasal tesisleri yok edilmiş ordunun elinde bulunan silahların büyük kısmı savaş esnasında yok edilmiştir.

Saddam Hüseyin Kuveyt'i topraklarına kattığını açıklamasının hemen ardından İran'a gönderdiği mektup sonrasında 1975 Cezayir Antlaşması ile belirlenen sınırları tanıdığını belirtmiştir. Tüm bunlara İran-Irak Savaşı'ndan bu yana bakıldığında İran'ın büyük kazanç elde ettiği görülmektedir. Körfez'de etkili olan Irak bu süreçte yıpranmış ve tehdit unsuru olarak görülmemeye başlanmıştır. Irak zamanla olarak yaptığı hataların bedelini ilerleyen süreçte yaşanan olaylar neticesinde Körfez'den aradığı desteği

bulamayarak çekecektir. Bu süreç sonunda yaşanacak 11 Eylül saldırıları sonrasında Irak tamamen gücünü kaybedecek ve Körfez'deki güç mücadelesinin dışında kalacaktır.

Bu gelişmelerin ardından İran ile Suudi Arabistan arasında yapılan görüşmeler neticesinde ilişkiler daha ılımlı bir hal alması adına elçilikler yeniden açılmış ve daha önce İranlı vatandaşlar için yasaklanan hac ziyaretlerine tekrardan izin verilmiştir. İlişkilerin ılımlı hale gelmesindeki diğer nedenleri şu şekilde sıralanabilir (Özev, 2016:90):

-İran'da gerçekleşen Devrim sonrasında ortaya çıkan *devrim ihracı* söylemlerinin azalması.

-Uluslararası politikada yalnız kalmak istemeyen Hatemi medeniyetler arası diyalog söylemini ortaya atmış ve Körfez'de ilişkilerin gelişmesi adına diğer ülkelerle işbirliği yapılmaya başlanmıştır.

-1987 yılında gerçekleşen Körfez İşbirliği Konseyi toplantısı sonrasında alınan kararlar neticesinde komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurulması, diğer ülkelerin iç işlerine müdahale edilmemesi ve ortak çıkarların geliştirilmesi konusunda bildirgenin imzalanması.

-Bölgede aktör olacak bir batılı devletin istenmemesi ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Özev, s.91-92).

3.3. 2001-2011 Dönemi: Gerilim ve Rekabet Dönemi

1997 yılında yapılan Körfez İşbirliği Konseyi toplantısında yapılan açıklamalarla İran'ın bölgesel barışı amaçladığı ve Körfez ülkeleri ile ekonomik, siyasi ve sosyal alanda işbirliğini yeniden canlandırmak adına adımlar atılmaya çalıştığı söylenmiştir. İlişkiler 2003 yılına kadar ılımlı bir şekilde devam etmiştir. 11 Eylül tarihinde ABD'de gerçekleşen saldırılar sonucunda ABD'nin dış politikasını değiştirmesi ve gerekli gördüğü ülkelere müdahale ederek terör faaliyetlerini azaltmak amacıyla bir takım kararlar alınmıştır. Bu kararların alınmasından uzun bir süre geçmeden terörle direkt mücadele adı altında Irak'a müdahalede bulunmuştur ("ABD'nin İşgali", 2019).

11 Eylül Saldırıları ve Sonrası

Dünya 11 Eylül 2001 tarihine adeta şok içinde uyanmıştı. ABD iç hatlar seferini yapmakta olan 4 adet yolcu uçağı kaçırılmış, iki uçak yönünü New York'a çevirerek Dünya Ticaret Merkezinde bulunan ikiz kulelere çarpmış, üçüncü uçak ise ABD Savunma Bakanlığına çarpmıştır. Dördüncü uçak ise Pennsylvania yakınlarında düşmüştür (Özpek,

2012, s.184-185).

Yaşanan olayların neticesinde dünyanın birçok farklı ülkesinin vatandaşı olan üç bine yakın kişi hayatını kaybetmiş. Yaşanan bu olayların neticesinde Dünya’da güvenlik önlemleri ve yaklaşımları konusunda yeni adımlar atılması gerektiği vurgulanmış ve yapılan çalışmalar yenedünya düzeni ve terörle mücadele adı altında kurulmaya başlanmıştır. Dünyada önemli etkiye sahip ve söz sahibi ülkeler Ortadoğu nezdinde terörle mücadelenin yeniden şekillenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Tüm bu olaylar sonucunda El- Kaide’ye operasyon yapıldı. Afganistan’a yapılan operasyonların hemen sonrasında hedef Irak’tı (Akdoğan, 2016, 72).

ABD ordusu Irak savaşına başlamadan hemen önce savaşı bazı nedenlere dayandırarak dünya basınında algı oluşturmaya çalışıyordu. Bu nedenleri genel itibari ile bakıldığında nedenleri şu şekilde sıralanabilir;

-Terörle mücadelede 11 Eylül de yaşanan saldırılar sonrası güvenlik anlayışının değişmesi ve gözlerin teröre destek veren ülkelerin bulunduğu Körfez’e çevrilmesi

-Bölgede petrol yataklarının kontrol altına alınarak teröre sağlanan finansmanın azaltılması

-Bölgede İsrail’in varlığını tehlikeye sokacak hareketlere önceden müdahale edilmesi

-Ortadoğu bölgesinin, doğal kaynakları ve zenginliklerine ABD karşıtı bir devletin sahip olunmasının engellenmesi gibi nedenlerden dolayı müdahalede bulunulmuştur. Müdahalenin Irak’ta yaşayan kesimleri rahatsız edeceği düşünülmüşse de bazı grupların bu müdahaleye destek verdiği görülmektedir (Usta, 2009, s.45-55).

Yaşanan tüm bu gelişmelerin neticesinde 11 Eylül saldırılarının Ortadoğu için önemli sonuçları olduğunu görülmektedir. Özellikle İran ve Suudi Arabistan önemli derecede bu gelişmelerden etkilenmiştir. Bölgede Irak’ın işgal edilmesini bir sonraki hedef kendisi olacağı düşüncesiyle İran’ı tedirgin etmiştir. Suudi Arabistan yönetimi ise 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirenlerin teröristlerin büyük bir çoğunluğunun kendi vatandaşı olması nedeniyle ABD’nin müdahalesine maruz kalacağı düşüncesiyle hareket etmesine neden olmuştur. ABD’nin Irak işgali sırasında İran ve Suudi Arabistan hükümetlerinin yaşadığı bu durum kendilerinin bir takım kararlar almasına yol açmıştır. İran bu dönemde

dış politikasında tarafsız bir ülke görünümüne girerek kendisini korumak istemişti. Suudi Arabistan yönetimi ise bu dönemde bu dönemde ABD'ye verdiği destekle göze çarpmaktadır.

Yapılan müdahalenin ardından Irak'ta yönetimde olan Baas rejiminin çökmesi bölgesel dengeleri tekrar değiştirmiştir. Bu değişimden en çok etkilenen devletlerin başında İran ve Suudi Arabistan gelmektedir. Irak'ta büyük bir çoğunluğu oluşturan Şiiilerin bu mücadeleden en kazançlı çıktıkları söylenmektedir. Irak'ta Şiiilerin kazanımı demek İran'ın bölgesel olarak güçlenmesi anlamına gelmektedir. Bu yönetim değişikliğinden en çok tedirgin olan ülke ise Suudi Arabistan olmuştur. Suudi Arabistan aralarında rekabetin yıllardan bu yana devam ettiği İran'ın bölgede etkin bir devlet olmasını istemiyordu. Arabistan'ın kaygılarının temelini oluşturan bu düşüncenin yanı sıra Irak'ta bulunan Sünnilerin dışlanacağını düşünmesi ve İslam dünyasının liderliğini İran'a kaptıracağını düşünmesi kaygılarını iyice artırmıştır (Daban, E. ve Daban, C. 2018, s.100).

İlişkilerin gerilim ve rekabet dönemine girmesindeki diğer bir önemli olay ise İran'ın nükleer politikalarının üzerinde yeniden çalışmalar yapıldığının bildirilmesi. Böyle bir çalışmanın yürütülmesinin bölge için tehdit olacağını düşünülmesi, Körfez'de oluşan rekabetten İran'ın kazançlı çıkacağını düşünülmesi ve kendi güvenliklerinin tehlikeye gireceğinden tedirginlik duyması aralarında bulunan rekabeti artıran diğer önemli bir neden olmuştur. İlişkilerin bozulmasındaki en önemli neden olarak söyleyebileceğimiz nedenin başında Irak'ta bulunan Saddam liderliğinin düşmesi ve uzun yıllar aralarından çatışma ruhu olan Irak ve İran'ın bölge liderliği için mücadelesinden İran kendisinin galip çıktığını düşünmekteydi. Bu mücadeleden galip çıktığını düşünen İran'ın en önemli destekçisinin ABD olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bölge uzun yıllar karmaşıklık içinde olmuş ve ABD'nin müdahalesiyle bölgede liderlik arayışı içinde olan ülkelerden biri saf dışı kalmıştır olmuştur (Kocatepe, s.72).

İran'ın bölgede egemen olma anlayışı dış politikada tutum ve davranışlarına yön vermiştir. Arap coğrafyasından bir lider çıkarmak isteyen İran bölge ülkelerinin desteğini almak için çeşitli adımlar atmıştır. Suudi Arabistan'ın İsrail ile yakın ilişkiler kurmasının hemen ardından yıllardan bu yana devam eden Filistin davasında Filistin halkının yanında olduğunu bildirmiştir. Filistin davasının haklılığı yönünde gerekli vurguları yaparak Arap coğrafyasından önemli bir katkı görmek isteyen İran, bir nevi karalama kampanyası yaparak Suudi Hanedanlığının bölgedeki gücüne adeta bir darbe vurmuştur.

ABD'nin Irak'ı işgali adeta İran'a gümüş tepsi içinde sunulan bir fırsat olarak değerlendiren Suudi Arabistan hem Filistin'de Hamas'ın hem de Lübnan'da Hizbullah'ın kazandığı zaferler karşısında bir çıkmaza girmiş ve İran'ın bölge politikalarının durması yönünde batılı devletlere çağrıda bulunmuş ve gerekli müdahalenin yapılması konusunda adımların atılmasında ısrarcı olmuştur.

Tüm bu gelişmeler neticesinde 2000'li yıllar İran ve Suudi Arabistan arasında rekabetin en üst seviyeye tırmandığı bir dönem olarak adlandırılabilir. Bu dönemde rekabet farklı yansımalarla çevre ülkelere sıçramış bu ülkeler üzerinden hâkimiyet kurma amaçlanmıştır. Bu dönemin en karlı devleti olarak İran'ı gösterebiliriz. Bölgede istediği desteği alan İran, Suriye ve Lübnan ile ilişkilerini iyice güçlendirmiş bölgede etkin bir devlet konumuna gelmiştir.

3.4. İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Etkileri

Yukarı paragraflarda bahsedildiği üzere İran ile Suudi Arabistan ilişkileri dönemsel olarak; gerilim ve rekabet, yumuşama ve çatışma olarak üç dönemde ele alınmıştır. Rekabetin bu şekilde dönemsel olarak farklılık göstermesinden dolayı bölgedeki güç dengeleri her zaman değişim içinde olmuştur. Bu rekabetin temelini İran'ın İran İslam Devriminden sonra kendisini Şiiilerin lideri olarak görmesi, karşı tarafta ise Suudi Arabistan yönetiminin ise kendisini Vahhabilik düşüncesi nezdinde kendisini Sünnilerin lideri olarak tanımlamaları bölgesel çekişmenin oldukça yoğun geçeceğinin göstergesi olmuştur. Bölgede bulunan devletler Müslüman olmasına rağmen kendi içinde mezhepsel ayrılıklar yaşamaktadır.

Temelde mezhepsel olarak görülen rekabetin yanı sıra ekonomik, siyasi ve etnik çıkarlarında bu rekabetin bir parçası olduğu bilinmektedir. Tahran ve Riyad yönetimleri kendi ülkelerinin çıkarları doğrultusunda yıllara hareket etmiş ve birçok kararın altına imza atmışlardır. Rekabet bu şekilde olunca etkileri bölgede bulunan devletlere de yansımıştır.

Özellikle Arap Baharı sürecinin başlaması ile İran ve Suudi Arabistan çekişmesinin Suriye ve Yemen gibi ülkeler başta olmak üzere birçok Ortadoğu ülkesinde kendisini göstermiştir. Suriye'de 2011 yılında başlayan ve halkın isteklerinin karşılanması yönünde yapılan protestolar Esad rejiminin sert müdahalesi sonucunda zaman içerisinde iç savaş olarak kendisini göstermiştir. Ancak Suriye'yi Arap Baharının yaşadığı diğer ülkelerden ayırmak gerekmektedir. Mısır, Libya ve Yemen'de gerçekleşen protestoların sonucu olarak

yönetim değişiklikleri yaşanırken Suriye’de yönetim değişikliği yaşanmamıştır. Bu durumun yaşanması bölgeye dışarıdan olan müdahalelerin olmasını kolaylaştırmış ve Suriye’de devam eden iç savaş *vekalet savaşlarına* dönüşmüştür. Suriye’de yaşanan bu gelişmeler neticesinde Suudi ve İran yönetimleri farklı güçleri destekleyerek savaşın günümüze kadar devam etmesine yardımcı olmuşlardır.

İran Suriye’de oluşan bu durumdan sonra sıranın kendisine geleceği düşüncesi ile hareket etmeye başlamış. Şiilik düşüncesinin devamı için Esad yönetiminin devam etmesi gerektiğini vurgulamış ve Esad yönetimine maddi ve manevi destek sağlamıştır. Suudi Arabistan yönetimi ise yıllardan bu yana İran ile mücadele içinde olduğu için İran’la zıt görüşleri paylaşmıştır. Ayaklanmaların nedeninin araştırılarak halkların istediği özgürlüğü elde etmesi gerektiğini savunmuştur. Suudi Arabistan yönetimi Arap Bahar’ının olduğu diğer ülkelerde rejim değişikliğine karşı çıkarken, Suriye’de tam tersi tutum sergilemiştir. Bunun temelinde ise çıkar ilişkileri yer almaktadır. Ortadoğu’da yaşanan bu çatışma ortamı sonrasında ekonomik olarak iki ülkede fazlası ile yıpranmış bunu telafi etmek üzere yardım uyguladığı ülkelere çıkar ilişkileri için bazı isteklerde bulunmuşlardır. İran ve Suudi Arabistan’ın sürekli değişkenlik gösteren politikaları bölgede kan ve göz yaşının dinmesine engel olmuş ve günümüzde de bu kan ve göz yaşı halen devam etmektedir.

3.5. Rekabetin Farklı Yansımaları

İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabetin açıklanmasında birçok konu üzerinde durulması gerekmektedir. Rekabet genel anlamıyla bölgeye hâkim olma ve güç mücadelesi üzerinde yürütülmüş olsa da birçok konuda kendini göstermiştir. Bu konular genel olarak; etnik farklılık, dış politika farklılıkları, yönetim farklılıkları ve ekonomik farklılıklar olarak ortaya çıkmaktadır. Adı geçen bu konuların tek başına bir anlam ifade etmediği ve bunlar bir araya geldiği zaman rekabetin tam olarak açıklanacağı bilinmektedir. Çünkü bu konuda batı ile olan ilişkilerde önem arz etmektedir (Dağcı & Sandıklı, 2007, s.263-264).

Temel olarak bölgesel hâkimiyete dayanan rekabette en önemli unsurların başında ekonomi gelmektedir. Bir devlet ekonomi olarak ne kadar güçlü olursa bölgesel anlamda hâkimiyeti de o kadar güçlü olacaktır söyleminden yola çıkarak her iki ülkede ekonomisine önem vermiştir. Ekonomik olarak her iki ülkenin de zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarından faydalandığı bilinmektedir. İki ülke arasındaki rekabet söylemleri ve icraatları dönemler olarak farklılık göstermektedir. Bu rekabet dönemlerinde ilişkilerin ılımlı bir hal aldığı ve barışçıl ilişkilerin söylendiği dönemler genel itibari ile kısa bir

zaman dilimini kapsamaktadır. Genel anlamıyla dönemlerin rekabete dayalı bir siyaset seyretmesindeki en önemli faktör bölgeye hâkim olma düşüncesidir. İki ülke bulunduğu Körfez coğrafyasında yaşanan gelişmelere farklı söylemlerde bulunmuş dış politikasında da bu söylemleri bir araç olarak kullanmıştır. Bölgede yaşanan gelişmelerin farklılık göstermesi sonucu dış politika davranışları da değişen İran ve Suudi Arabistan her zaman çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir (İnat, Kurt, Yegin, Gürler ve Özdemir, 2016, s.7-8).

Mücadelenin farklılık göstermesinin en önemli nedenleri arasında sayılabilecek bir diğer kavram ise “güvenlik ikilemi” kavramıdır. İran ve Suudi Arabistan politikalarını daima “*ben ondan daha güçlü olmalıyım*” üzerine kurmuştur. Bu politikalar uygulanırken farklı ülkeler üzerinde siyaset yürütülmüştür. Bu politikalardan en çok kaygı duyan ülke Suudi Arabistan olmuştur. Suudiler İran’ın Lübnan, Yemen ve Irak’ta uyguladığı dış politikalardan kaygı duymuş ve bunu her platformda söylemiştir. Suudiler bu güvenlik tehdidinden kendi ülkelerinin de etkileneceği düşüncesi ile silah sanayine oldukça fazla yatırım yapmıştır. Özellikle Şiiiler üzerinden kendi ülkesine müdahale olacağı düşüncesinden dolayı 2014 yılında 80 milyar doların üzerinde askeri harcama yaparak o dönem en çok harcama yapan dört ülke içine girmiş ve politikalarını bu şekilde dizayn etmiştir. Bu göstergeler İran’ın güvenlik politika tutumlarını değiştirmiş Suudi yönetimiyle paralel adımlar atılmaya başlanmıştır. Silah bütçesinde her yıl artırım yapan İran bölgesel rekabete her zaman hazırlıklı davranmıştır (Kocatepe, s.75).

Gerilimin bir başka nedeni ise İran’ın Basra Körfezi’ne yönelik tutumlarının çıkar yanlı olmasıdır. Egemenlik alanı vurgusu yapan İran ve Suudi Arabistan bu egemenlik alanlarını kendileri belirlemiştir. Bu belirlemenin taraflı olduğu söyleyen Suudi yönetimi buna karşı çıkmış ve gerekli adımlar atılmıştır. Harita üzerinde cetvelle çizilen ve fiziki coğrafya ile siyasi coğrafyayı birbirinden ayıran sınırlar üzerindeki uyumsuzluk Körfez coğrafyasının en temel çelişkilerini oluşturmaktadır (Sarı, 2016, s.21). İran’ın bu politikalarla bulunduğu coğrafya üzerinde tek hâkim olma düşüncesini hayata geçirmeye çalıştığı görülmektedir.

Rekabetin en önemli nedenlerinden birisi ise bölgede yıllardan bu yana aktör devlet olarak görev yapan batılı devletlerin bölgeden çekilmesinden sonra yeni bir güç dengesi oluşturulmaya çalışılmasıdır. ABD’nin Irak’ta bulunan üstünlüğünün bitmesi sonucunda ortaya tekrardan bir rekabet olgusu çıkmıştır. Irak işgalinde rekabet ortamı mevcuttu ancak

ABD'nin bölgesel faaliyetleri bu gerilimin sonlanmasına neden olmuş ve bu süreçte ilişkiler az da olsa yumuşamıştır. Ancak ABD'nin bölgeden çekileceğini ve sorunlarla artık ülkelerin kendilerinin baş edeceğini söylemesi üzerine İran ve Suudi Arabistan yönetimi tekrar karşı karşıya gelmiş ve gerginlikle mücadele süreci tekrar baş göstermiştir (Yalçın, 2016, s.13).

3.5.1. Rekabetin Ekonomik Yansımaları

İran ve Suudi Arabistan bulunduğu coğrafya itibari ile Körfez'in en güçlü ekonomilerine sahip iki ülkedir. Güçlü ekonominin arkasında yatan temel sebep ise petrol ve doğalgaz üretimidir. Doğalgaz üretimi fazla göze çarpmasa da petrol bu ülkeler için önemli bir gelir kaynağı olmuştur. İran ve Suudi Arabistan 1960 yılında kurulan OPEC'in kurucu üyeleri arasında yer almakla birlikte en çok petrol ihraç eden ülkeler arasında bulunmaktadır ("Opec Nedir?", 2020).

Tablo 4: Dünya Petrol Üretim Bölgeleri

Kaynak: <https://www.tpa.gov.tr/file/2005/2019-tpao-sektor-raporu-3185ed3b4af5442c.pdf>

Yukarıdaki haritada dünya üzerinde petrol üreten bölgelerin ürettikleri petrol

miktarları gösterilmektedir. Bu harita üzerinde görüldüğü üzere Dünya üzerinde Petrol üretiminde Ortadoğu coğrafyasının önemli bir etkiye sahiptir. Ortadoğu coğrafyasında petrol konusunda etkili devletler ise; Suudi Arabistan, İran, Irak ve Kuveyt olmuştur.

Ortadoğu coğrafyasında önemli bir etkiye sahip olan petrolün iyi şekilde kullanılması ülke ekonomileri için önem arz etmektedir. Ülke ekonomisinin iyi olması bölgede etkin bir devlet olunmasına katkı sağlamaktadır. Bu yüzden petrol üretimin önemli bir yere sahip olan Suudi Arabistan ve İran ekonomik etkenleri kullanarak Ortadoğu coğrafyasında etkin bir devlet olma adına adımlar atmışlardır. Bölgede bazı devletlerden alınan destek sayesinde bölgedeki itibarlarını artırmışlardır.

Tablo 5: Dünya Kanıtlanmış Petrol Rezervlerinin Dağılımı

Ülke	1991 Yılı Rezervleri	2001 Yılı Rezervleri	2013 Yılı Rezervleri	2015 Yılı Rezervleri	2019 Yılı Rezervleri
Venezuela	62,6	77,7	298,3	300,9	303,2
S.Arabistan	260,9	262,7	265,9	266,6	297,6
Kanada	40,1	180,9	174,3	177,2	169,7
İran	92,9	99,1	157	157,8	155,6
Irak	100,0	115,0	150	143,1	145
Kuveyt	96,5	96,5	101,5	101,5	101,5
BAE	98,1	97,8	97,8	97,8	97,8
Rusya	--	73	93,0	102,4	107,2
Libya	22,8	36	48,5	48,4	48,4
Nijerya	20	31,5	37,1	37,1	37,0
ABD	32,1	30,4	44,2	55,0	68,9
Kazakistan	--	5,4	30,0	30,0	30,0
Katar	3	16,8	25,1	25,7	25,2
Diğer	203,7	144,6	163,9	163,9	146,8
Toplam	1.032,7	1.267,4	1.687,9	1.697,6	1.733,9

(*) Rezerv değerleri milyar varildir.

Kaynak: <https://www.petform.org.tr/arama-uretim-sektoru/dunyada-petrol-uretimi/>

Yukarıda gösterdiğimiz dünyada kanıtlanmış petrol rezervleri sıralamasında ilk beşe bakıldığında Körfez’de bulunan üç ülkenin ilk beş içerisinde olduğunu görülmektedir. Ortadoğu’da 2019 yılı rezerv miktarlarına bakıldığında Suudi Arabistan’ın ilk sırayı aldığını hemen ardından ise sırasıyla İran ve Irak’ın gelmektedir. İran ve Suudi

Arabistan'ın aralarındaki güç mücadelesinin ekonomik kısmını petrolün oluşturduğunu görülmektedir.

İki ülkenin de elinde bulundurduğu rezervler dış politikasına önemli bir katkı sağlamaktadır. Özellikle Suudi Arabistan bu konuda bölgede ve dünya da önemli bir etkiye sahiptir. Petrol ihracatının büyük kısmı Suudiler aracılığıyla yapılmaktadır. Suudiler petrol sayesinde bölgede önemli bir güce sahip olmuştur.

İran'ın petrol üretiminin Suudi Arabistan'dan az olmasından dolayı İran'da bu açığı kapatmak için petrolü satabileceği en yüksek fiyattan satmayı arzulamış ve fiyat politikasını bu yönde belirlemiştir. Ancak İran'ın faaliyete geçirdiği nükleer programla birlikte ülkesine uygulanan ambargolar sonucunda bölgedeki etkisine önemli bir darbe vurulmuştur. 2012 yılında yaptırımların artması İran'ın içinde bulunduğu çalkantılı durumun daha da artmasına ve ekonominin giderek kötü bir durum almasına neden olmuştur ("ABD, İran'a Yaptırımlar",2012).

Petrol konusunda dünya ülkelerinden önemli bir darbe alan İran ekonomik gelişimi sağlamak amacıyla farklı alanlara yönelmiştir. Bu alanlara yönelirken en önemli desteği müttefiki olan Çin ve Rusya'dan almıştır. Petrol konusunda İran'a uygulanan bu ambargolar aslında ilk değildi. İran- Irak savaşında da aynı senaryo ile karşılaşmıştı. Suudi Arabistan ile aralarında bulunan rekabetten dolayı Suudiler bu dönemde petrol fiyatlarını düşürmek suretiyle İran ekonomisinin zayıflamasını ve savaştan galip çıkmasını önlemek amacıyla böyle bir adım atmıştır. Ancak bu dönemde bu olaydan İran'dan çok Suudiler etkilenmiştir. Çünkü petrol İran'dan çok Suudiler'in ekonomik kalkınmasına katkı sağlamaktaydı. Çünkü petrol üretimi Suudi ekonomisinin büyük bir kısmını oluşturmaktaydı.

Ekonomik ilişkilerin iki ülke arasında hareketli olmasındaki temel neden iki ülkenin siyasi çıkarlarının dönemler itibari ile farklılık göstermesinden kaynaklanmaktadır. İlişkilerin ılımlı olduğu dönemlerde ekonomi konusunda olumlu adımlar atılmış olsa da, ilişkilerin rekabete dayandığı dönemlerde ekonomik olarak iki devlette oldukça yıpranmıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere 2000'li yıllar Gerilim ve Rekabet Dönemi olarak adlandırılmış bu dönemde ılımlı ilişkilerin yerine rekabete bırakması sonucunda ekonomik ilişkiler kötüye gitmiş iki ülkede bu durumdan olumsuz şekilde etkilenmiştir. Suudi Arabistan'ın OPEC'te oldukça etkili bir ülke konumunda olmasının İran'a verdiği rahatsızlık sonucunda İran'da müttefikleri ile iyi ilişkiler kurmuş ve özellikle doğalgaz

konusunda Rusya ile yeni adımlar atılmaya başlanmıştır.

3.5.2. Dünya’da Destek Bulma Yarışı

Hem İran hem de Suudi Arabistan Ortadoğu bölgesinde yürüttükleri faaliyetler meşru olduğunu göstermek ve uluslararası camiadan destek görmek adına faaliyetler yürütmektedirler. Uluslararası destek arayışında tamamen olmasa da İran’ın Rusya ve Çin ile Suudi Arabistan’ın ise ABD ile yakın ilişkiler kurduğunu görülmektedir. Bu ilişkiler diplomasinin yanı sıra ticari anlamda da önem arz etmektedir. Bu konuda en çok desteği İran bulmuştur. Bunun temel nedeni ise değişen dünya düzeni sonrası Batılı devletlerin İran’a uyguladığı yaptırımlar olduğunu söylenebilir.

İslam İşbirliği Teşkilatı

İslam İşbirliği Teşkilatı, 1969 yılında Mescid-i Aksa gerçekleşen olaylar neticesinde Fas’ın başkentinde düzenlenen İslam zirvesinin hemen ardından İslam Konferansı Örgütü adı ile kurulmuştur. 1970 yılında alınan karar ile örgütün Cidde’de faaliyet gösterilmesine karar verilmiştir. İslam İşbirliği Teşkilatı toplam 57 üye ülkesi bulunmaktadır. 2011 yılında başlayan Arap Baharı olayları sonrasında üye ülkelerden Suriye’nin üyeliği askıya alınmıştır (“İslam İşbirliği Teşkilatı”,2021).

Teşkilatın amacı; İslam dünyasında birlik ve beraberliği sağlayarak üye ülkelerin sorunlarına çözüm bulmak olarak tanımlanmıştır. Çözüm merkezi olarak tanımlanan teşkilat üye ülkelerin siyasi ve dini ritüellerinin farklı olmasından dolayı ve aynı zaman da kültürel farklılığında etkisi ile karar almakta oldukça zorlanmaktadır. Örgütün kendi içinde çekişme yaşamasından dolayı faaliyetlerini ve karar alma süreçlerini zor gerçekleştirmektedirler (Ataman ve Gökçen,2014,s.10).

Merkezin Suudi Arabistan’da bulunması Suudi’ler için olumlu bir gelişme olarak göze çarpmaktadır. İslam İşbirliği Teşkilatında sadece Suudi Arabistan değil Körfez’de bulunan bütün devletlerin bir ağırlığı bulunmaktadır. Bunun temelinde ise Teşkilatın maddi gücünün önemli bir kısmını bu ülkelerin ağlamasıdır. Durumun bu şekilde olması teşkilatın karar alma aşamasında önemli sıkıntılara yol açmaktadır. Maddi gücü çeken Körfez ülkelerinin aksi yönünde karar alınmamaktadır. Teşkilat ’ta en büyük korkuyu İran oluşturmakta ve alınan kararların büyük bir kısmı İran lehine olmaktadır.

Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi

Suudi Arabistan öncülüğünde Basra Körfezi'ne kıyısı bulunan ve ortak tarihi, coğrafi, kültürel ve sosyal özelliklere sahip ülkeleri bir araya getirmeyi amaçlayan bir örgüttür. Örgütün temel amacı; üye ülkeler arasında bütünleşmeyi sağlamak ve siyasi güçlerini bir araya getirerek bölgesel bir güç oluşturmaktır. 25 Mayıs 1981 tarihinde kurulan örgütün 6 üye ülkesi bulunmaktadır. Bu ülkeler; Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Umman, Katar ve Kuveyt'tir ("Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi",2021).

Teşkilat genel anlamıyla Rusya'nın Afganistan'a müdahalesinden sonra etkinlik kazanmıştır. Suudi Arabistan'ın bir sonraki hedefin kendilerinin olacağını düşünmesinden dolayı bazı önlemlerin alınmasını zaruri görmesinden dolayı kendine yakın olarak gördüğü devletler tarafından desteklenmesi ile bölgede güç oluşturma arayışı içindedir.

Tüm bu gelişmelerden sonra üye ülkeler arasında ortaya atılan Körfez'de askeri bir güç bulundurma fikri neticesinde 1984 yapılan Körfez İşbirliği Teşkilatı Zirvesi sonrasında on bin kişilik bir güç oluşturma kararı alınmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu oluşturulan güç neticesinde en büyük maddi desteği ABD vermiştir. İran ise Körfez İşbirliği Konseyi'ni kendisine karşı tutum sergileyen bir örgüt olarak görmüş ve kurulan bu birliğin birçok olumsuz etkisinin olacağından birçok platformda bahsetmiştir. Çünkü kendisinin de Körfez'de kıyısının bulunmasına rağmen teşkilata alınmamasının önemli güvenlik sorunlarına neden olacağından bahsetmektedir.

3.6. Ortadoğu'da Silahlanma Yarışı

1979 İran İslam Devriminin hemen ardından Körfez'de patlak veren ve etkisi uzun yıllar süren Irak-İran savaşı sonrası Körfez ülkeleri silahlanma konusunda savaşın verdiği etkileri de göze alarak yeni adımlar atmaya başlamıştır. Suudi Arabistan'ın bu süreçte Irak'ı desteklediği görülmektedir.

Bu desteklemenin ardında ise olası Irak yenilgisinden sonra okların kendini göstereceğini düşünmesidir. İran ise bu süreçte Suudi Arabistan ile herhangi bir etkileşim içine girmeme konusunda adımlar atmıştır. Çünkü 8 yıl süren savaş sonrasında çok büyük ekonomik kayba uğrayan İran'ın başka bir savaşı karşılayacak ekonomisi bulunmuyordu. Ancak 2000 yılında İran'ın nükleer faaliyetlerine yeniden başlayacağını açıklaması sonrasında dünya da ve Körfez'de silahlanma yarışı farklı bir boyut kazanmıştır (Ekşi,

2009, s.114-115).

Ortadoğu'nun en önemli güçleri arasında yer alan İran ve Suudi Arabistan'ın gelirleri silahlanma konusunda önem arz ediyordu. Batı'ya petrol ihraç edip karşılığında silah alma düşüncesinde olan İran ve Suudi Arabistan yönetimi bu konuyu faaliyete geçirmişlerdi. Kısaca petrol'ün sağladığı avantaj aynı zamanda güvenlik konusunda da avantaj sağlıyordu.

Suudi Arabistan hükümeti ABD ile kurduğu müttefik ilişkiler sonrasında çok fazla miktarda silah almış ve bunun sonucunda oluşabilecek tehdit algılarında ABD'nin müttefiklik ilişkilerine güvenmiştir.

İran'ın bu dönemde Irak savaşı ve Körfez savaşıyla tecrübe kazanması ve her zaman kendisini tehdit altında hissetmesi silahlanma yarışında adımların daha dikkatli atılması gerektiği sonucunu ortaya çıkarıyordu. Özellikle nükleer çalışmalar ışığında uzun menzilli silah üretiminin ülkelere daha fazla fayda sağlayacağı düşüncesi içinde olmaları kendilerini hem Körfez hem de Körfez dışından oluşacak tedbirlere karşı caydırıcı olacağını düşünmekteydiler. Bu düşüncenin yansıması ilerleyen dönemde özellikle Arap Baharı sürecinde olumlu şekilde kendini göstermiş olacaktır (Ekşi, 2009, s.114-115).

Bu dönemde Suudi Arabistan'ın ABD ile müttefiklik kurması ve antlaşmalar imzalaması Riyad yönetimini en bölgesel olarak en fazla silahlanma antlaşmaları yapan ülkelerin başında geldiğini göstermekteydi.

Dünya'nın büyük güçleri arasında yer alan ABD ile yapılan antlaşmalar Körfez'de Suudi Arabistan'ın itibarını artırmakta ve güvenlik konusunda diğer ülkelerin çekinmesine yol açmaktaydı. Özellikle silahlanma yarışının olduğu dönemde ABD ile yapılan antlaşmalar Suudi Arabistan'ın dış politikasının şekillenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemde Riyad ile ABD arasında yapılan antlaşmalar uluslararası kamuoyunda uzun süre yer almıştır. Yapılan antlaşmalar neticesinde Suudi Arabistan Körfez'de önemli bir güç haline gelmiş ve özellikle İran'ın çekinmesine yol açmıştır. Riyad yönetimi Körfez'de bulunan diğer ülkeleri caydırmak adına elinde fazla miktarda güç olduğuna inandırmak adına ABD ile antlaşmalar yaparak caydırıcılık algısını en çok kullanan ülke olmuştur. Bu olaylar Suudi Arabistan'ın ABD ile iyice yakınlaşmasına neden olmuştur. Bir nevi ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki en önemli ortaklarından biri haline gelmiştir

Tablo 6: Askeri Harcamaların Gayrisafi Yurt İçi Hasıla İçerisindeki Payı

Yıl	İran	Suudi Arabistan	Yıl	İran	Suudi Arabistan
1971	3,0%	8,6%	1995	2,4%	9,3%
1972	2,3%	10,1%	1996	2,5%	8,5%
1973	1,9%	10,8%	1997	2,8%	11,0%
1974	8,8%	..	1998	2,9%	14,3%
1975	12,1%	..	1999	2,7%	11,4%
1976	11,2%	..	2000	1,2%	10,6%
1977	10,2%	15,6%	2001	1,3%	11,5%
1978	11,1%	16,7%	2002	1,2%	9,8%
1979	5,8%	15,8%	2003	1,3%	8,7%
1980	5,3%	12,6%	2004	1,5%	8,1%
1981	8,2%	13,3%	2005	1,6%	7,7%
1982	7,9%	17,7%	2006	3,4%	7,8%
1983	7,1%	17,0%	2007	2,8%	8,5%
1984	6,4%	19,0%	2008	2,9%	7,4%
1985	6,5%	17,0%	2009	3,2%	9,6%
1986	6,1%	..	2010	2,9%	8,6%
1987	5,9%	16,9%	2011	2,4%	7,2%
1988	6,3%	15,2%	2012	2,7%	7,7%
1989	4,6%	13,4%	2013	2,2%	9,0%
1990	3,2%	14,0%	2014	2,2%	10,7%
1991	2,4%	12,5%	2015	2,6%	13,5%
1992	1,9%	11,3%	2016	2,8%	9,9%
1993	1,8%	12,5%	2017	3,1%	10,3%
1994	2,3%	10,6%	Ortalama	4,2%	11,7%

Kaynak: (Durdu,2019,s.113).

Yukarıdaki çizelgede 1971-2017 yılları arasında İran ve Suudi Arabistan'ın askeri harcamalarının gayri safi yurt içi hasıla içerisindeki payı gösterilmiştir. İran'ın askeri harcamalarının en yüksek olduğu dönem olarak 1974-78 yılları olduğu görülürken, Suudi Arabistan'ın ise 1981-85 yılları arasında olduğu görülmektedir. Bu dönemlerde silahla yarışının giderek arttığı görülmektedir.

İran ise silahlanma yarışı Suudi Arabistan'dan farklı bir boyutta ilerlemiştir. İran'ın Nükleer çalışmalar yapması dünya basınında 2002 yılında kendisini göstermiştir. İran'ın Natanz'da kurduğu gizli uranyum zenginleştirme tesisi ve Arak'ta bulunan su reaktörü projeleri İran Ulusal Konseyi'nin Washington'da yaptığı açıklamalar sonucu ortaya çıkmış

bu durum dünya kamuoyunda bir şok etkisi yaratmıştır. Dünya gündeminde İran gizli nükleer silah elde etmek suçlaması ile karşı karşıya kalmıştı (“İran Nükleer Programı”,2021).

İran’ın 2002 yılında yaptıkları karşısına 2006 yılında çıkmıştır. İran 2006 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin aldığı kararlar doğrultusunda yaptırımlar ile karşı karşıya kalmıştır. Bu dönem ülkenin başında bulunan Ahmedinejad nükleer yakıt ile ilgili açıklamaların doğru olduğunu söylemiş ve hemen ardından İran Atom Enerjisi Kurumu tarafından yapılan açıklama da uranyumu yüzde 20 oranında zenginleştirme işleminin üç katına çıkacağını açıklaması dünya kamuoyuna bomba gibi düşmüştü (Oktay, 2011, s.56-57).

İran’ın içinde bulunduğu nükleer program Körfez ülkelerinde aşırı tedirginliğe yol açmıştır. Körfez ülkelerinin endişe ise İran nükleer tesislerinde yaşanacak olumsuz bir durumun tüm Körfez bölgesini etkileyeceğini düşünceleriydi. Bu durumun ortaya çıkmasından korkan ülkeler bir çıkar yolu olarak Avrupalı devletlere başvurmuş ve İran’a yapılan yaptırımların artırılması gerektiğini vurgulamıştır. İran ise bu hiçbir zaman geri adım atmamış ve nükleer enerji üretimi konusunda her geçen gün kendisini geliştirerek devam etmiştir.

3.7. Filistin Üzerinde İran-Suudi Arabistan Rekabeti

İran ile Suudi Arabistan arasında yaşanan bölgesel güç mücadelesine değinirken Filistin’e de değinmekte fayda vardır. Ancak Filistin davasında Tahran ve Riyad yönetimlerinin mücadelesi söylemlerden öteye geçmemiştir. Filistin ikili arasında yaşanan güç mücadelesinde politika aracı olarak kullanılmaktan öteye geçmemiştir. Bunun yanı sıra iki devlette Filistin’in haklı davasında kendilerinde pay sahibi olması gerektiği taraftarlarıdır.

İsrail’in 1948 yılından işgal etmeye başladığı Filistin dünya gündeminde hemen hemen her zaman yer almıştır. Dünya gündemine genellikle İsrail’in müdahalesi ve işgal altındaki topraklarda rahat hareket edememe konusunda Filistin sürekli olarak gündem olmuştur. Arap Milliyetçiliğinin ön planda tutulduğu bu davada ne yazık ki Ortadoğu’da bulunan birçok Arap Devlet sessiz kalmayı tercih etmiştir. İran özellikle devrim sonrasında Filistin davasına sahip çıktığı tüm kuruluşlar aracılığıyla söylemiştir. Burada önemli olan ise bölgesel gücün paylaşılmamak istenmesidir. Bu yüzden İsrail devleti İran için her

zaman işgalci ve İslam karşıtı bir devlet olarak tanımlanmıştır. İran her platformda İsrail'in batılı devletlerden tarafından desteklendiğini, dolayısıyla Filistin yaşayan halkın bu durumda olmasından batılı devletleri de sorumlu tutmaktadır. Bu bakımdan İran dış politikasında Filistin'in önemli bir konumu bulunmaktadır. İran'ın dış politika ilişkileri de zaman içerisinde komşu ülkelerin Filistin davasına bakış açısına göre değişebilmektedir.

Suudi Arabistan ise Filistin konusunda çelişkili dönemler yaşamıştır. Ülkenin başında bulunan liderlerin İsrail ile bulunduğu ilişkiler neticesinde şekillenen Filistin konusu kim zaman destekleyici nitelikte olup, kimi zaman ise karşıt durumda olmuştur. Filistin içerisinde etkili olan Hamas ve El- Fetih gibi örgütler İran ve Suudi Arabistan tarafından desteklenmiş burada da güç mücadelesi ortaya çıkmıştır. Suudi Arabistan'ın kuruluşundan bu yana batılı devletler ile yakın ilişkiler içinde olması Müslümanların gözünde Filistin davasında da kötü bir imaj bırakmıştır. ABD ile yakın ilişkiler içerisinde olması sonucunda Müslümanlar üzerinde kötü etkileri azaltmak adına Filistin'e maddi ve manevi yardımlar yapılmış olsa da, söz konusu İsrail'in yaptıkları olunca kesin söylemlerden kaçınarak kaçamak cevaplar verme yoluna gitmiştir. Bu da İslam dünyasından tepki ile karşılanmıştır("Suudi Arabistan-İsrail",2021).

Filistin davasında temel nokta olarak İran ve Suudi Arabistan'ın çıkar ilişkileri ile hareket ettiğini görülmektedir. Suudi Arabistan karşısında güçlü bir şekilde olan İsrail'den çekinmekte ve söylemlerini ona göre şekillendirmektedir. İran ise 1979 İran İslam Devriminden sonra kesin ve kararlı bir şekilde Filistin davasında Filistinli kardeşlerinin yanında bulunarak destek sağlamıştır.

3.8. İran-Suudi Arabistan İlişkilerinde ABD'nin Rolü

Suudi Arabistan bölgesel konum ve çıkar ilişkileri nedeni ile Ortadoğu coğrafyası başta olmak üzere Doğu Akdeniz'de ABD'nin başta gelen stratejik ortakları arasında yer almaktadır. Suudi Arabistan yönetimi bölgede tek etkin devlet olma adına İran ile ABD'nin ilişkilerinin normalleşmesine hiçbir zaman sıcak bakmamıştır. Çünkü bölgesel faaliyetler göz önüne alındığında Suudi Arabistan kendisini ortağı olarak gördüğü ABD'nin başka bir devlete katkı sağlayacağını düşünmesi bölgesel çıkar anlamında kendisini zora sokacaktı. Suudiler bölgedeki güvenliğini sağlamak adına bölgede etkin bir gücün varlığına yıllardan bu yana ihtiyaç duymaktadır. Bu gücün başında ise ABD gelmektedir.

Olası bir durumda İnan ile ABD yönetimi arasında bir gelişme sağlanması sonucunda bölgesel tek müttefik olarak gördüğü kendisinin ikinci plan atılacağından endişe duymaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında İslam Dünyasında bulunan devletlerin birçoğunun yöneticilerinin ABD ile iyi ilişkiler kurduğunu görmekteyiz. Ancak ABD ile İnan arasındaki ilişkiler kimi zaman yumuşama içine girmiş olsa da İnan uyguladığı bölgesel faaliyetler ve nükleer politikalar sonrasında ilişkiler bozulma noktasına gelmiştir.

4. BÖLÜM

ARAP BAHARININ ETKİLERİ

4.1. Arap Baharı Nedir?

Arap Baharı, 2010 yılının sonlarında bu yana temel olarak Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerini etkileyen bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Arap Baharı tanımlamasının yapılmasındaki temel sebep ayaklanmaların yaşandığı ülkelerin monarşi ile yönetiliyor olması ve Arap Baharı süreci ile monarşi ile yönetilen ülkelerde yaşayan halkların bu olaylar sonucunda Baharı yaşayacaklarına inanmalarıdır. Arap halklarının bu şekilde bir kalkışma içerisine girmesi tarihler boyunca bu ülkelerde yaşayan halkların baskı ve korku rejimi ile yönetilmeleridir. Daha iyi hayat şartlarına kavuşmak ve toplumsal eşitliğin sağlanması adına atılan bu adımlar sonrası kimi ülkeler için sonuç bahar olurken kimi ülkeler için ise kış olmuştur (Deniz, 2014, s.68).

Yenilenen dünya düzeninde birçok toplum çağın gereklerine ayak uydurmak amacıyla değişim yapmaya çalışmışlardır. Bu değişim bazen kendi iç yönetimleri aracılığıyla olurken, bazen de diğer dış aktörlerin yardımıyla olmaya başlamıştır. Bu yüzden Arap Bahar'ını Otoriter rejimlere karşı bir başkaldırı olarak tanımlanabilir. Bazı otoriter rejimler bu ayaklanmalar neticesinde değişimlerin kaçınılmaz olduğunu konusunda fikir birliği yaparken, bazı rejimler ise değişimlerin olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Muhalif güçlere karşı iktidarını korumak isteyen devlet adamları tüm imkânları kullanarak bu gösterileri bastırmaya çalışmıştır. Ayaklanmaların olduğu ülkelerde yönetim şekli yıllardan bu yana monarşi üzerine kurulmuştur. Kendi geleceğini kendileri belirlemek isteyen toplumlar bu gösteriler ile sesini tüm dünya 'ya duyurmak istemişler ve bunu da başarmışlardır.

Ayaklanmaların başlamasına neden olan ve başkaldırı hareketlerinin nedenlerini maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir;

- Monarşi ile yönetilen ülkelerin idareci kısmında genel olarak liderlerin ailelerinin bulunuyor olması,
- Yöneticilerin görevlerinde ailevi meseleleri önde tutarak görevi kötüye kullanıyor olması,
- Devletin kendi haberlerini iyi göstermesi adına gazetecilere ve politikacılara

yaptığı ekonomik yardımlar,

-Yönetime yakın olan kişilerin adil olmayan gelirler kazanması ve halkların bunlardan haberdar olması

-Halkların özgürlük, demokrasi ve emek taleplerinin karşılanamaması,

-Halkların içinde buldukları adaletsiz duruma isyan ederek dünya kamuoyuna duyurma çabaları sonrasında taleplerinin karşılanmasının istenmesi ayaklanmaların temelini oluşturmaktadır (Pektaş, 2020, s.134).

Ayaklanmalar ilk olarak Tunus'ta başlamış ve diğer ülkelere yayılmaya başlamıştır. 18 Aralık 2010 tarihinde ilk olay yaşanmıştır. Üniversite mezunu ve uzun zamandır iş bulamayan Muhammed Bouazizi'nin ekonomik sıkıntılar nedeniyle kendisini yakması sonucunda olayların fitili ateşlenmiştir. Ateşlenen bu olayların sonucunda Ortadoğu'nun içine düşeceği kanlı yıllar başlamıştır. Neredeyse tüm Ortadoğu'yu etkisi altına alan olaylar birçok rejimin yıkılmasına neden olmuştur. Yıkılan birçok rejimin yerine yeni rejimler gelmesine rağmen birçok devlette iç savaşlar halen devam etmektedir. Etkisini uzun yıllar atamayacak şekilde iç savaşla mücadele eden ülkelerin ekonomileri batma noktasına gelmiş dış devletlerinde müdahalesiyle içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Birçok aktör devlet bu olayları fırsat bilmiş ve Ortadoğu coğrafyasından yararlanmak adına girişimlerini hızlandırmışlardır. Kısaca vekâlet savaşları diyebileceğimiz oluşumların temeli atılmıştır. Öncülüğünü ABD ve Rusya'nın yaptığı etkin devletler birebir savaşa girmemiş olsa da hem ekonomik hem de siyasi anlamda güç kazanmasını istedikleri örgüt ve devletlere gerekli desteği sağlamışlardır. Bu destek sonuçta özellikle monarşi ile yönetilen birçok Ortadoğu ülkesinde rejimler sıkıntıya girmiş ve ayaklanmayı yapan halklar neredeyse istediklerini elde etmişlerdir (Özdemir, 2011, s.96).

4.2. Arap Baharı ve Renkli Devrimler

Devrim; Fransız kökenli bir kelime olup belirli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik anlamına gelmektedir ("Sözlük", 2021).

Bu değişimler temelinde ise insan iradesi bulunmaktadır. Renkli devrimler ise kavramı ise 2000 yılının başlarında Sovyet Rusya ve Balkanlarda gerçekleşen toplumsal hareketleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Bu kavramın ortaya çıkmasında en önemli aktörler uluslararası basın kuruluşları olmuştur. Bazı kaynaklarda bu devrimlerin

çıkış noktasının Filipinler’de gerçekleşen Sarı Devrim olarak adlandırılan toplumsal olaydan kaynakladığı söylenmektedir. Devrimlerin bu şekilde farklı isimlendirilmesindeki temel noktanın ortaya çıktığı coğrafyadan etkilenmesi olarak söyleyebiliriz. Bir olayın devrim olarak sayılması için bir rejim değişikliğinden bahsetmek gerekmektedir. Tarihte örneğine birçok kez rastladığımız bazı olaylar devrim olarak adlandırılmamıştır. Bu olaylara örnek verecek olursak; Kuveyt’te kadınların oy hakkı istemesiyle başlayan ayaklanmaların sonucunda, protestolar istenen etkisini göstermiş ve bir rejim değişikliği olmadan kadınlar oy kullanma haklarını elde etmişlerdir. Diğer örnek olay ise Irak’ta gerçekleşen Mor Devrimdir. 2005 yılında gerçekleşen olaylarda seçimlerin hemen akabinde demokrasiye geçildiği varsayılmış ve Mor Devrim adı verilmiştir (Toprak, 2014, s.234-235).

Tunus’ta gerçekleşen olayları bu olayların devrimlerin dışında tutmak gerekmektedir. Gerçekleşen olayların neticesinde ortaya çıkan sert müdahaleler sonucunda halk yapılan faaliyetlere tepkilerini giderek artırmıştır. Tüm bunların sonucunda ülke genelinde protesto gösterileri başlamış ve yönetim değişikliğine gidilmiştir. Bu olaya devrim demek mümkündür.

4.3. Dünya Basınında Arap Baharı

Dünya basınında geniş yankı uyandıran süreç sonunda birçok gelişme ortaya çıkmıştır. Sonucunun bu kadar etkili olacağından baştan anlaşılmadığı ancak daha sonradan diğer ülkeleri kapsamıyla dünya basınında geniş yankı uyandıran süreç sonunda bazı beklenmedik gelişmeler meydana gelmiştir. Bu gelişmeler dünya basınında;

- Monarşiler fırtınayı atlattı.
- Artık kararları ABD vermiyor.
- İran kazandı.
- Kaybeden kazananlar
- Ortadoğu haritası gibi başlıklar kullanılarak servis edilmiştir (“Arap Baharı’nda Beklenmedik 10 Sonuç”, 2021).

Tunus’ta başlayan devrimlerin kısa bir süre içerisinde diğer Ortadoğu devletlerine yayılması sonucunda Ortadoğu coğrafyası adeta bir kargaşa yerine dönüşmüştür. Protestoların yayılması ile birlikte Libya’da yapılan sert müdahaleler sonucunda 42 yıl boyunca iktidarı elinde bulunduran Muammer Kaddafi’ye karşı yapılan gösteriler

sonucunda, gösteriler silahlı mücadeleye dönüşmüş ve hemen ardından NATO Libya'ya askeri müdahalede bulunmuştur. Bu süreç en önemli iz bırakan süreç ise; Muhammer Kaddafi'nin Sirte kentinde öldürüldüğünün görüntülerinin sosyal medyada paylaşılması olmuştur ("Arap baharı 10 yılı", 2020).

Bu bakımdan Ortadoğu Coğrafyasına bakıldığında Arap Baharı olarak nitelendirilen hareketin tam olarak ortaya yansımadığını "Bahar Kışa Döndü" başlığıyla dünya basınında bazı gazetelerde yer aldığı söylenebilir. Bahar Kışa Döndü başlığıyla yapılan haberlerin aslında istenilen kazanımlarının alınmadığı anlamında kullanıldığını bilinmektedir. 2010 yılında başlayan ayaklanmaların kısa sürede çözüme kavuşacağı düşünülse de aradan geçen on yıllık bir süreçte halen birçok ülkede iç savaş devam etmektedir. Milyonlarca insanı yerinden ve yurdundan eden bu sürecin sonunda birçok ülke bu gelişmelerden etkilenmiştir.

4.4. Arap Baharından En Fazla Etkilenen Ülkeler

4.4.1. Tunus

Tunus; Bölge olarak Kuzey Afrika'da bulunan ülkenin yaklaşık olarak 11 milyon nüfusu bulunmaktadır. Kuzey Afrika'nın en küçük ülkelerinden biri olan Tunus'ta nüfusun yaklaşık olarak %98'i Arap'tır. Nüfusun %63'ü şehirlerde, %37'si kırsal kesimde oturan ülkede genellikle çöl iklimi egemen olduğu görülmektedir ("Tunus", 2021).

İşsizliğin çok olduğu bir ortamda yaşayan halk ekonomik sıkıntılarla uğraşmaktaydı. Özellikle gençlerin % 35'i nin işsiz olması bu ayaklanmaların temelini oluşturan bir neden olarak görülebilir.

2010 yılına kadar devam eden bu süreçte ekonomik nedenlerden dolayı eğitimini yarıda bırakıp seyyar satıcı aracı ile pazarcılık yapmaya başlayan Muhammed Buazizi'nin seyyar satıcı arabasına el konulmasının sonucunda kendini kaybeden Buazizi'nin kendisini yakmasının ardından başlayan olaylar, Buazizi'nin hastanede hayatını kaybetmesi ile iyice artmıştır. Buazizi'nin cenaze törenine katılan kalabalığın rejimi protesto etmesi ile birlikte gösteriler çığırından çıkmıştır (Ulutaş ve Torlak, 2011, s.7).

Şekil 3: Tunus Haritası

Kaynak: <http://www.arasikackm.com/m/tunus>

Olayların bastırılması için çalışmalar yürüten Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali, hem sivil hem de askeri makamlardan gerekli desteği bulamamıştır. Bunun sonucunda bir sonraki seçimlerde aday olmayacağım ve yeni reformlar yapacağım şeklinde açıklamalarda bulunmasına rağmen gösterilerin önüne geçilememiştir. Bunun üzerine ülkeyi terk etme arayışlarına giren Zeynel Abidin Avrupa ülkelerinden istediği desteği alamamış ve 14 Ocak'ta Suudi Arabistan'a gitmek zorunda kalmıştır.

4.4.2. Mısır

Mısır tarihi ve kültürel olarak köklü bir geçmişi bulunan bir ülkedir. Konum olarak Afrika'nın kuzey doğusunda yer alan Mısır; İsrail, Libya ve Sudan ile komşu konumundadır. 85 milyona yakın nüfusu ile Arap dünyasının en kalabalık ülkelerinden biri konumundadır (Yalçınkaya, 2013, s.13-14).

Mısır yaklaşık 100 milyon nüfusu ile Ortadoğu'nun ve Afrika'nın en kalabalık ülkelerinden biridir ("Mısır'da Nüfus",2020). Ekonomik olarak da Dünya Bankası verilerine göre Mısır ekonomisi oldukça önemli dört gelir kaynağına sahiptir. Bu kaynaklar; turizm gelirleri, işçi dövizleri, Süveyş Kanalı gelirleri ve diğer ülkeler tarafından yapılan doğrudan yatırımlar olarak adlandırılabilir ("Mısır'ın Ekonomik Çöküşü",

2020).

Ülke olarak gelir kaynakları oldukça iyi olan Mısır Akdeniz’de bulunan gözde devletlerdendir. Ülke de en önemli gelir Süveyş Kanalı’ndan sağlanmakta olup, bunun yanı sıra ülkeye gelen yabancı turistlerde önemli bir gelir kaynağı olarak görülmektedir. Özellikle turizm gelirlerinden elde edilen gelir ülke ekonomisinde önemli paya sahiptir. Tarihi yapılarıyla dikkat çeken Mısır oldukça güzel bir ülkedir.

Şekil 4: Mısır Haritası

Kaynak: <https://www.google.com/maps/place/M%C4%B1s%C4%B1r>

Bu gelirlere en önemlisi Süveyş Kanalı’ndan elde edilen gelirlerdir. Ayrıca kanal önemli bir stratejik konuma sahiptir. Mısır’da Arap Baharı kavramının ortaya çıkması hemen olmamıştır. Yıllardan bu yana halkın istediklerinin yerine getirilememesi ve halkın buna tepki göstermesi bir neden olarak görülebilir. Özellikle 2005 yılında yapılan seçimler doğrultusunda halkın istediklerine göre bir takım değişikliklere gidilmiş olsa da halk sürekli yenilik için hükümete baskı kurmuştur. İlk olarak atılan adımlarda Cumhurbaşkanlığı seçim sisteminde bazı değişikliklere gidilmiş, seçimler birden fazla adayın katılımı ve gizli oy usulü ile gerçekleşmiştir. Yapılan seçim sonrasında Hüsnü Mübarek Cumhurbaşkanı seçilmiştir (“Mısır’da Seçim”, 2005).

Tarihler 2011 yılını gösterene kadar ülke çapında protesto gösterileri olmuştur. Bu protesto gösterileri fazla dikkate alınmamış olsa da bir zamanla daha da artacağı konusunda endişeleri de içinde barındırmıştır. Tunus'ta başlayan gösteriler bir diğer Afrika ülkesi olan Mısır'da kendini göstermiştir. Gösterilerin önüne geçemeyen Mübarek, yönetimi askeri makamlara bırakmak zorunda kalmış ve yönetimden elini çekmiştir. Yaşanan gelişmelerin ardından yargılanan ve hapis cezası alan Mübarek temyiz mahkemesinden berat etmiştir. Yaşının ilerlemesinden kaynaklı rahatsızlıklardan dolayı Mübarek 91 yaşında vefat etmiştir ("Mısır Cumhurbaşkanı'nın Vefatı", 2020).

4.4.3. Libya

Libya, Afrika'nın kuzeyinde yer alan ve yaklaşık olarak 6,5 milyon nüfusu bulunan bir ülkedir. Topraklarının yaklaşık olarak %95'lik kısmı çöl ile kaplıdır. Ülkede bulunan yer altı kaynakları sayesinde ekonomisini ayakta tutmaktadır. Ülke gelirlerinin önemli bir kısmı yeraltı kaynaklarından elde edilmektedir (Yalçınkaya, 2013, s.17).

Birleşmiş Milletler'in 1949 yılında gerçekleştirdiği toplantıda bağımsız bir devlet olması kabul edilen Libya, bu kararların sonucu olarak 1951 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. 1960 yılına kadar Monarşi ile yönetilen Libya da tarihler 1969 yılını gösterdiğinde Kaddafi'nin düzenlediği darbe sonucunda monarşi yönetimi son bulmuş ve Libya Arap Cumhuriyeti kurulmuştur (Akgül, 2011, s.53-54).

Kaddafi yönetimin başına geçtikten sonra petrol gelirlerinin hemen hemen bütün kontrolünü kendi ve çevresi üzerinden yürütmesi ve muhalefeti yok etme çabası içinde bulunması Libya'yı Arap Baharı sürecine iten nedenler arasında yer almaktadır (Akgül, 2011, s.53).

Ocak ayında Tunus'ta başlayan gelişmelerin hız kazanması sonrasında olaylar diğer Ortadoğu ülkelerine de sıçramıştır. Bu ülkelerden biri olan Libya'da halk ayaklanmaları baş göstermiş ve yönetim karşıtı protesto gösterileri başlamıştır. Libya'da devletin başında bulunan Kaddafi gösterilere fazla müdahale etmeyerek kendiliğinden bitmesini beklemiş ancak olaylar istediği gibi devam etmemiştir. Gösterilerin giderek artması sonucunda Kaddafi sert önlemler almış bu olaylar gösterilerin daha da artmasına neden olmuştur. Süreç devam ederken Birleşmiş Milletler acil toplantı yapmış ve toplantıda Libya'ya yaptırım kararı alınmış ve uygulamaya konulmuştur ("Bm, Libya'ya",2021).

Şekil 5: Libya Haritası

Kaynak: <https://www.google.com/maps/place/Libya>

Mısır ve Tunus'ta yaşananların aksine Kaddafi daha sert önlemler almış ve doğrudan çatışma yolunu seçmiştir. Bu yolu seçmesinde ki neden olarak ülkesine dışarıdan bazı ülkelerin müdahale ettiğini savunmuştur. Olayların çığırından çıkması sonucunda Dünya genelinde birçok devlet ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konsey'inden müdahalenin durdurulması konusunda birçok açıklama yapılmış olmasına rağmen Kaddafi bunların hiç birini dinlememiş ve çatışmalar devam etmiştir.

Olayların devam ettiği süreçte 23 Ağustos 2011 tarihinde Trablus'un düşmesi sonucunda Kaddafi rejimi yıkılmıştır. 20 Ekin 2011 tarihinde doğduğu şehir olan Sirte'de askerler tarafından yakalanması sonucunda linç edilerek öldürülmüştür. Linç edilerek öldürülmesi Dünya basınında çok tepki almış daha sonrasında cesedi Sahra Çölünde kimsenin bilinmediği bir yere gömülmüştür (Baltalı, 2019, s.64-65).

Buradan da anlaşılacağı üzere Arap Baharı Libya'yı derinden sarsmıştır. Kaddafi'den sonra düzen kurmaya çalışan Libya'nın içinde bulunduğu iç savaş halen devam etmekte ve çıkarları doğrultusunda bazı Avrupalı ülkeler bu durumdan

yararlanmaktadır.

4.4.4. Bahreyn

Resmi adı Bahreyn Krallığı olarak bilinen ülke yaklaşık olarak 30 kadar küçük adadan meydana gelmektedir. Başkenti Manama şehridir. 2018 yılında yapılan nüfus sayımına göre nüfusu yaklaşık olarak 1,88 milyon olarak bilinmekte ve artarak devam etmektedir. Ülke nüfusunun büyük bir bölümünü Şiiiler oluşturmaktadır. Ülkenin resmi dili Arapçadır. Bulunduğu bölge itibari ile sıcak bir iklime sahip olan ülkenin en önemli gelir kaynağı petroldür (“Bahreyn Hakkında”, 2020).

Şekil 6: Bahreyn Haritası

Kaynak: <https://www.google.com/maps/place/Bahreyn>

Arap Baharının Ortadoğu Coğrafyasına yayılmasından etkilenen ülkelerden biriside Bahreyn'dir. Bahreyn ekonomik olarak gelişmesine rağmen halkın bu gelişmelerden faydalanmaması ve ekonomik eşitsizliklerin ortaya çıkması neticesinde ülke genelinde Şubat 2011 yılında gösteriler başlamış ve halkın büyük çoğunluğu Kral'ın yönetimi bırakmasını istemiştir (Şen, 2012, s.104-105).

İlk başta gösterilerin bir Şii ayaklanması olduğunu düşünen yönetim daha sonra

gösterilerde Şii ve Sünni grupların bir arada gösteri düzenlediğini fark edince mezhepsel söylemi ortadan kaldırmıştır. Bahreyn tarihi olarak Suudi Arabistan hükümeti ile sürekli iyi ilişkiler içinde bulunmuştur. Ayaklanmaların artması bu işin içinde İran'ın olduğu şüphelerini artırmış olsa da buna dair hiçbir kanıt bulunamamıştır.

Halkın protesto gösterilerini artırması sonucunda önüne geçilemeyecek sonuçların çıkmaması adına Bahreyn Körfez İşbirliği Konseyi'ni acil toplantıya çağırması ve bu çağırmanın hemen ardından ülkede sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bu gelişmelerin hemen ardından Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden asker gönderilmiş ve sıkı önlemler alınmaya başlanmıştır. Bu müdahaleler sonucunda gösteriler yatıştırılmıştır.

4.4.5. Suriye

Akdeniz'in doğusunda yer alan ülkede yaklaşık olarak 17 milyon nüfus bulunmaktadır. Resmi adı Suriye Arap Cumhuriyeti'dir. Coğrafi konum olarak Ortadoğu'da yer alan ülke aynı zamanda komşumuzdur. Yarı Başkanlık sistemi ile yönetilmektedir. Ülke ekonomisi genel olarak petrol ve tarıma dayanmaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu iklim kuşağı nedeniyle birçok tarım ürünü yetişmektedir. Tarih boyunca pek çok devlet tarafından yönetilen Suriye bağımsızlığını Osmanlı Döneminden sonra kazanmıştır. Resmi dili Arapçadır. Para birimi Suriye Lirasıdır ("Suriye Hakkında Bilgiler",2019).

Şekil 7: Suriye Haritası

Kaynak: <https://google.com/maps/place/Suriye>

Arap Baharı öncesinde Suriye dış ilişkilerinde Suudi Arabistan ile gergin bir politika izlerken Tahran yönetimi ile ilişkiler ılımlı bir şekilde yol almaktaydı. 2011 yılında başlayan ve tüm Ortadoğu coğrafyasını içine alan Arap Baharı dalgası sonucunda Ortadoğu içinden çıkılmaz bir hal almaya başlamıştır. Suriye'nin Dera kentinde Cumhurbaşkanı Esad karşıtı protesto gösterisinde bulunan öğrencilerin gözaltına alınmaları ile başlayan gerginlik ülkenin farklı şehirlerine yansyarak devam etmiştir (Yalçınkaya, 2013, s.21).

Ülke çapında yaşanan olayların giderek şiddetlenmesi sonrasında 19 Nisan 2011 yılında olağanüstü halin kaldırıldığı bildirildi. Bu olağanüstü hal 1963 yılından bu yana uygulanıyordu. Ancak bu hükümet karşıtları için bir çözüm yolu olmadı. Muhafifler direnişe destek olmak adına toplantılar yaptı. Bu toplantıların en önemlisi ise İstanbul'da "Suriye İçin İstanbul Buluşması" adı altında yapılan toplantıdır("Suriye'de Olağanüstü",2021).

Protesto gösterileri başladığında hiç beklenmedik bir şekilde halkın büyük bir katılım göstermesi hükümet yetkililerini tedirgin etmiştir. Devlet'in başında bulunan Beşar Esad'ın talimatıyla göstericilere sert müdahale talimatında bulunulmuş ve bu hareket gösterilerin şiddetinin giderek artmasına neden olmuştur. Şiddetin artması sonucunda ülke geneline yayılan gösterilerden en büyük zararı gören Esad yönetimi oldu. Bu zararları en aza indirmek adına Tahran yönetimi ile ilişkiler geliştirildi. Bu dönemde Tahran yönetiminden petrol, maddi destek, istihbarat, silah ve mühimmat desteği alınmıştır. İran bu desteklerin meşrutiyetini sağlamak adına yaptığı açıklamalarda; Suriye üzerinde batı kaynaklı komplo oyunlarının oynandığı temeline dayandırıyor (Ünal, 2017, s.153-154).

Suriye'de başlayan gösteriler zamanla iç savaşa dönüşmüş ve Esad yönetimi birçok bölgede topraklarını YPG ve IŞİD gibi terörist unsurlara kaptırmıştır. Bölgede en çok etkilenen halk olmuştur. Yaşanan iç savaş neticesinde milyonlarca insan yerinden ve yurdundan olmuştur. 2011 yılında başlayan iç savaş aradan on yıl gibi bir süre geçmesine rağmen halen devam etmektedir. Bölgede çıkarları doğrultusunda hareket eden İran ve Suudi Arabistan yönetiminin verdikleri destekler sayesinde hem muhalifler hem de Esad yönetimi direnmeye devam etmektedirler.

4.4.6. Yemen

Yemen konumlandığı bölge itibari ile bölgesinde bulunduğu kilit noktalara hakim

olmasından dolayı yıllardan bu yana dikkat çeken bir konumda yer almaktadır. 527.968 km² alanı ve 29,8 milyon nüfusu ile dikkat çeken bir ülkedir. Nüfusun çoğunluğu Araplar oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra Afrika kıtası ülkelerden gelen birçok Afrikalı Yemen’de yaşamaktadır. Yemen bölgesel ve uluslararası ilişkilerde aktör olmak adına birçok kuruluşa üyedir. Bu kuruluşlar; Birleşmiş Milletler, Arap Ligi, İslam İşbirliği Teşkilatı, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlara üyeliği bulunmaktadır(“ Yemen Künyesi”,2021).

Yemen bulunduğu bölge itibari ile stratejik bir konumda yer almaktadır. Kızıldeniz ile bulunan kıyı sınırı, Hint Okyanusuna olan yakınlığı ve Aden Körfezi boyunca yer alan toprakları ülkenin jeopolitik olarak ne kadar önemli bir konumda olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra Yemen Asya, Afrika ve Ortadoğu’nun kesişim noktasında olması ve Süveyş kanalının da açılması ile jeopolitik-jeostratejik konum itibari bölgesel olarak önem arz eden ülkelerin başında gelmektedir. Ülke Ortadoğu coğrafyasının kurak bölgesinde yer almasından dolayı genel itibari ile çöl iklimi ile kaplıdır(“Yemen Ülke Profili”,2021).

Şekil 8: Yemen Haritası

Kaynak: <https://www.google.com/maps/place/Yemen>

Ülke ekonomik olarak doğal gaz ve petrol sayesinde ayakta durmaktadır. Ancak dünya geneline bakıldığında petrol ve doğalgaz üretiminde dünya sıralamasında önemli bir sıralamada yer almamaktadır.

Ülkenin yaklaşık olarak %98-99'luk kısmını Müslümanlardan oluşmaktadır. Geri kalan %1-2'lik kısım ise genelini Hristiyan kesimin oluşturduğu insanlardan oluşmaktadır. Ülkede Müslümanlar genel olarak Şii ve Sünni mezheplerini benimsemişlerdir.

Yemen'in siyasi yapısına bakıldığında; Kuzey Yemen ve Güney Yemen'in birleşmesi ile 1990 yılında Yemen Cumhuriyeti adını almıştır. 1978 tarihinden itibaren Yemen Arap Cumhuriyeti'nin başında olan Ali Abdullah Saleh Cumhurbaşkanı olmuş ve 2011 yılına kadar bu durum devam etmiştir. 2011 yılında dünya genelinde başlayan halk hareketleri Yemen'de de kendisini göstermiştir. Söz konusu halk hareketlerinin iyice arması ve uluslararası kamuoyundan yapılan baskılar neticesinde Saleh yetkilerini yardımcısı Hadi'ye devrederek yönetimden ayrılmıştır. Bu olaylardan sonra yaşanan halk ayaklanmalarının artması sonucunda Cumhurbaşkanı Hadi'nin talebi sonrasında Suudi Arabistan'ın öncülük ettiği bazı ülkelerde katılımı ile 2015 tarihinden itibaren hükümet karşıtı kişilere askeri operasyon yapılmıştır (Gün, 2012, s.131).

Yemen'de İran-Suudi Arabistan Arasında Yaşanan Güç Mücadelesi

Tarihler boyunca Ortadoğu'nun içinde bulunduğu coğrafi durum nedeni ile yönetimler ve dünya devletleri arasındaki ilişkiler çok değişkenlik göstermiştir. Bu durumun en önemli göstergesi olarak bölgenin sahip olduğu doğal yeraltı ve yer üstü kaynakları arasında bulunan doğalgaz, petrol, altın ve tarihi geçmişinin ve turistik yapısının getirdiği ekonomik kaygılar nedeni ile dünyada ki güçlü ülkelerin bu alanlara ve ya bu bölgelere müdahalesinin kaçınılmaz olacağı açık şekilde ortadadır. Ortadoğu'nun güçlü ekonomisine sahip olmak isteyen ülkeler arasında da yıllardan bu yana mücadele devam etmiş ve halen de devam etmektedir. Bu ülkelerin başında ise Suudi Arabistan ve İran gelmektedir. Yemen ortaya çıkan karışıklık neticesinde İran ve Suudi Arabistan bu karışıklıklardan faydalanmak istemiştir. Yemen'de ortaya çıkan kargaşa ortamının iç ve dış farklı boyutları bulunmaktadır. Bu boyutların en başında mezhepsel farklılıklar gelmektedir. Bunun yanı sıra adaletsiz gelir dağılımı, ekonomik şartların giderek kötüye gitmesi, sınıfsal farklılar bu karışıklıkların temelini oluşturmaktadır. Bölgesel aktör devletlerin Yemen'de yaşanan bu duruma karşı müdahale içinde bulunması çatışma ortamının giderek içinden çıkılmaz bir hal almasına neden olmuştur (Nasir, 2015, s.318-319).

İran ve Suudi Arabistan'ın Yemen'de verdiği güç mücadelesinin temelini sosyal yapılardan kaynaklı farklılıklar oluşturmaktadır. Suudi Arabistan'ın bazı ülkeler öncülüğünde Yemen'e operasyon başlatması da bu mücadelenin farklı boyutlar taşıdığını göz önüne sermektedir. Husilere karşı başlatılan operasyonun temelini İran'a karşı yakın ilişkiler kurması oluşturmaktadır. Suudi Arabistan hükümet yetkililerinin İran'ın bu vasıta ile bölgede etkin bir güç olacağını düşünmesi bu farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Cingöz, 2018, s.71).

Yemen'de ortaya çıkan bu mücadele sonrasında ortaya çıkan karışıklıklar iç mücadele olmaktan çıkarak İran ve Suudi Arabistan arasında bir sorun olmaya başlamıştır. Özellikle Suudi Arabistan yönetiminin İran'ı bir tehdit olarak algılamasının sonucunda Riyad yönetiminin Yemen politikalarında etkili olmuştur. İran karşıtı yapılan çalışmalar sonucunda Yemen'de ki temel hedef belirlenecek ve ona göre hareket sağlanmış olacaktır. Özellikle bölgede etkili olan Husilerin yayılmacılığının temelini İran'a dayandıran Suudi Arabistan yönetimi bu sürecin ortaya çıkması ile yapılacak askeri müdahaleye hız kazandırmış oldu.

Bölgede etkin konumda bulunan İran ve Suudi Arabistan'ın Yemen'e yaptığı müdahalede başrolü Husiler çekmektedir. İki ülkenin mücadelesinin temelini oluşturan bu grubun anlaşılması Yemen'de ki iç sorunun anlaşılması demektir.

Husiler Kimdir?

Husiler kısaca 1990'lı yılların başında Yemen'in kuzey tarafında yer alan Saada bölgesinde ortaya çıkan Zeydi uyanışını temsilen ortaya çıkan bir harekettir. Husi kelimesi aslında hareketin adı olmaktan çok Yemen'in kuzey bölgesinde yer alan bir şehri işaret etmektedir (Büyükkara, 2011, s.148).

Husiler yıllardan bu yana Yemen'de konum itibari ile üst düzey kişiler arasında yer almaktaydı. Yemen'de önemli bir konumda bulunan Husiler'in bu konumlarını kaybetmeye başlaması ve ötekileştirilmelerinden dolayı Husi Hareketinin ortaya çıkmasında temel olarak kabul edilebilir. 2000'li yıllara gelindiğinde ise Husiler yaşadıkları Saada bölgesinde özerklik elde etme adına bir takım faaliyetlere girişmişlerdir. Bu faaliyetlerin bir kısmı şu şekildedir; Zeydi okullarının açılmasını sağlamak, Saada bölgesinin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal faaliyetlerin artırılmasını sağlamak gibi talepleri merkezi yönetime ileten Husiler merkezi yönetimin bu talepleri göz ardı etmesi

sonrasında ilerleyen süreçte Husi güçleri ile ordu çatışma içine girmiştir (Cingöz, 2018, s.77).

Yemen’de Ortaya Çıkan Saada Savaşlarında İran-Suudi Arabistan Mücadelesi

2004 yılında Yemen meşru hükümeti ve Husiler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların sonucu olarak Husilerin lideri olarak görülen Hüseyin El Husi yakalanmış ve öldürülmüştür. Ülkenin içinde olduğu karışık duruma Husi’nin öldürülmesi ile ülke içinden çıkılmaz bir hal almaya başlamıştır. Durumun bu şekilde ortaya çıkması sonucunda husiler tarafından militer bir hale gelmiş ve bölgede olan yerel gruplar ve kabileler tarafından da Husiler’e destek verilmesi ile ülkenin başında olan Salih yönetimine karşı ülkenin kuzey bölgesinde yer alan Husiler tarafından isyan başlamıştır. Bu durum ise; ilerleyen süreçte Yemen’in içinden çıkamayacağı duruma örnek olarak gösterilebilir.

Bu durumun ortaya çıkmasından sonra Suudi Arabistan hükümeti Husilerin ayaklanmasını bir Şii ayaklanması olarak görmüştür. Bu durumdan İran’ın yararlanılacağı düşünülmesi ise Husilere yapılan maddi ve manevi desteğin İran tarafından yapıldığının düşünülmesine yol açmıştır. Suudi Arabistan medyasında yer alan İran’ın Husiler’e destek verdiği iddialarını İran tarafından yalanlanmış olsa da Suudi yetkililer buna inanmamıştır. Tüm bu söylemlerin temelinde ise Suudi Arabistan hükümet yetkililerinin uluslararası örgütlerden destek amacıyla olduğunu söylemek mümkündür. Suudi’ler olası müdahale sonrası İran ile karşı karşıya kalmaktan çekinmekteydi.

İran ile Suudi Arabistan arasında Yemen’de gerçekleşen rekabetin temelini Saada Savaşlarının oluşturduğu söylenebilir. Saada Savaşları ile Husiler mücadele etmek zorunda olan Suudi Arabistan bunun temel nedenini Husiler’in İran ile giriştikleri ilişkiler sonrasında Husilerin etkin bir hal almasından endişe duymaktaydılar. Ancak Husiler ile ilgili sorunun ortaya çıkmasında temel sebeplerin bölgesel kaynaklı sorunlar olduğu bilinmektedir.

Temel olarak bakıldığında İran ile Suudi Arabistan arasında Yemen’de gerçekleşen mücadelenin temelinde 1979 İran İslam Devrimi yol açtığı değişim temel olarak kabul edilmektedir. Devrim ile birlikte İran kazandığı yeni düşünceler sonrasında bu düşüncelere uygun olarak yeni tanımlamalar içerisine girmiştir. Devrimin temel noktası Şii düşüncesini bölgesel ve uluslararası faaliyetlerde etkin olarak kullanmaktır. Bu düşünceye uygun olarak Yemen’de bulunan Husilere karşı gerekli asker, ekonomik ve siyasi yardımlar

yapılmıştır. Suudi Arabistan yönetiminin bölgede etkili olmasının önüne geçilmek amacıyla yapılan bu yardımlar sonrasında istediğini az da olsa elde etmiştir (Cingöz, 2018, s.79).

4.5. Arap Bahar'ının İran-Suudi İlişkilerine Etkisi

2011 yılında Tunus ve Mısır'da başlayıp kısa sürede başarıya ulaşan devrim bazı ülkeler için olumlu karşılanırken bazı ülkeler içinde hoşnut olmayan bir durum olarak göze çarpmaktadır. Bu durumun ortaya çıkarılması adına ilk olarak İran ve Suudi Arabistan'ın Arap Baharı algısının nasıl olduğunu anlamakta fayda vardır.

4.5.1 Suudi Arabistan Arap Baharı Algısı

Suudi Arabistan yönetiminin Arap Baharı algısına bakıldığında temel noktaların ulusal güvenlik ve devrimlere hedef olmama algısı üzerine kurulduğu görülmektedir. Suudi yönetiminin bu konudaki tek kaygısı İran olmuştur. Suudi Krallığı 1971 yılında İngiltere'nin bölgeden çekilmesi üzerine oluşacak boşluğu doldurmak isteyen İran'a karşı her zaman tetikte olmuş, bölgesel menfaatlerinin zarar görmemesi adına gerekli önlemleri almıştır. Tüm bu göstergeler ele alındığında Suudi dış politika anlayışının iki temel üzerine kurulduğu görülmektedir. Bunlardan ilki bölgesel güvenlik ve istikrardır. Bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanması Suudi devletin devamının sağlanması niteliğindedir. Bu politikanın uygulanmasına zarar gelmemesi adına hem iç hem dış unsurlara karşı önlemler alınmıştır. Dış politikada dengeli bir yaklaşım izlenmiş buna istinaden İran ve Irak'ı bir araç olarak kullanmaya çalışmıştır. Bölgedeki etkili iki devletin birbirine karşı hareket etmesi oluşan bu güç boşluğundan faydalanmak isteyen Suudileri olumlu bir şekilde etkilemiştir (Akdoğan, 2012, s.468-469).

Suudi Arabistan yönetimi devrimlerin meydana geldiği diğer ülkeler ile yönetim açısından benzer özellikler göstermektedir. Diğer devletler gibi monarşi ile yönetilen Suudiler, Arap Baharı dalgasının diğer ülkelere yayılması ile sıra kendine geleceğini bilmekteydi. Suudilerin korkusunun temelinde bulunan en önemli unsur Şii nüfusunun oldukça fazla olmasıdır. Olayların başladığı günden itibaren gerekli önlemler alınmaya çalışılmış, devrimden etkilenmenin kaçınılmaz olduğu bilinmekle birlikte bu hareketleri en aza indirecek şekilde önlemler alınmıştır. Bu bakımdan çevresinde kendisine yakın bulunduğu ve müttefik olarak tanımladığı ülkelere karşı ekonomik, siyasi ve askeri yardımlar yapılmış bu dalganın yayılmasının önüne geçilmek istenmiştir. Bu yardım yapılan ülkelerin başında Mısır ve Yemen gelmektedir (Acar, 2018, s.152-153).

Yapılan yardımlar kısmi olarak yararlı olsa da büyük anlamda başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Suudi yönetiminin en önemli müttefiki olarak kabul ettiği Mübarek yönetimin yıkılması Suudilerin çabalarında başarısızlığa ulaştığının bir göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. Bölgesel statükoyu dengeleyecek bir güç olan Irak'tan sonra Mısır'da da başarısızlığa ulaşan Suudi yönetimi önlemler olarak bu dalganın ülkesine zarar vermemesi adına gerekli politika adımlarını atmıştır.

4.5.2 İran Arap Baharı Algısı

Arap Baharı İran'ın 1979 Devriminden sonra uyguladığı politikalara paralel olarak ortaya çıkan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde monarşiden cumhuriyete geçen İran; Arap Baharının da monarşilere karşı geldiğini savunarak bu halk hareketlerine destek vermiştir. 1979 yılından bu yana amacı *devrim ihracı* olan İran, Arap Baharı ile birlikte bu kavramın özü aynı kalarak isminin değiştiğini vurgulayarak bu olaylara destek vermiştir. Bu dönemde ortaya çıkan kavramla birlikte İran'ın ideolojik ve dış politikasıyla örtüşen kavramın ortaya çıkması İran'ın için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu kavram ile birlikte İran dış politikası hedeflere ulaşma konusunda emin adımlarla yol almıştır. Arap Baharı kavramının getirdiği yeni dalga ile birlikte Ortadoğu coğrafyasında batı egemenliğinin son bulacağı düşüncesi İran'ın Arap Baharına verdiği desteği artırmıştır. Bu destekler sonrasında yayılan bu dalgadan kendisinin etkileneceğini düşünmeyen İran faaliyetlerine devam etmiştir. Ancak ilerleyen süreçte İran'da da başlayan gösteriler neticesinde sert müdahalelerle gösteriler bastırılmaya çalışılmıştır. Arap Baharında başlayan halk hareketlerine desteğini veren İran'ın kendi ülkesinde olan gösterilere sert müdahalede bulunması İran'ın içinde bulunduğu tutarsızlığı göstermektedir. İran ve Suudi Arabistan'ın Arap Baharı olayına bakış açıları bu şekilde olmuştur (Akdoğan, 2012, s.472-473).

4.5.3 Arap Baharının İlişkilere Etkileri

Yıllardan bu yana kadar bölgede güç mücadelesinde bulunan İran ve Suudi Arabistan devlet çıkarları doğrultusunda hareket etmişler ve buna göre adımlarını atmışlardır. Arap Baharı olayların Ortadoğu'da yayılması üzerine rekabet sınırları aşarak diğer ülkelere kadar yayılmıştır. Özellikle Mısır, Tunus ve Libya'da bulunan diktatörlüklerin yıkılması bölgede güç dengelerinin değişmesine neden olmuştur. Arap Baharı olayların giderek yayılması sonucunda İran ve Suudi Arabistan tedirgin olmuştur. İran kendi ülkesinde bulunan halkın istediği demokratik yöntemleri yıllardan bu yana baskı

altında tutarak bu talepleri karşılamamış ve olayların ortaya çıkmasının ardından tedirginlik duymuştur. Suudi Arabistan'da da durum pek farklı gözükmemektedir. Monarşi ile yönetilen ülke bu rejimin son bulacağı korkusu ile hareket etmiştir. İki ülke arasındaki rekabet bu dönemde de olayların diğer ülkelere yayılması sonucunda rekabet alanları yer değiştirmiş denilebilir.

Bu dönemde iki ülke arasındaki rekabete diğer ülkeler ev sahipliği yapmış olduğunu söylemek mümkündür. Bu ülkeler Mısır, Suriye ve Bahreyn'dir. Bölgede önemli bir ülke konumunda olan Suriye ilişkilerin seyir aşamasında önem arz etmektedir. Suriye'de oluşacak yeni rejimin kendisi için bir müttefik olmayacağını düşünen İran etki alanı içinde olan Suriye'nin elden çıkararak bölgesel hâkimiyetinin zayıflayacağı konusundaki düşünceleri İran'ı tedirgin etmiştir. Suriye rekabetin en şiddetli yaşandığı ülkelerin başında gelmektedir. Suriye üzerinde uygulanan politikalarda iki ülkede farklı tutum ve davranış sergilemiştir. İki ülkenin Arap Bahar'ının başladığı andan itibaren ve olayların Suriye'ye sıçradığı durumdan itibaren davranışları değişmiştir. Kriz öncesinde Suudi Arabistan kendisi de monarşi ile yönetildiği için halkın yanında olmamış monarşi rejimlerini savunmuş, İran ise halkların yanında olarak monarşi rejimlerinin yıkılması konusunda adımlar atmıştır. Suriye konusunda ise Suudiler halkın yanında yer alırken, İran ise rejimin yanında olmuştur. Çıkar ilişkilerinin en belirgin şekilde kendisini gösterdiği ülke Suriye olmuştur.

Görüş ayrılıklarının çıktığı bir diğer ülke ise Bahreyn olmuştur. Bahreyn'de de rekabet mezhepsel söylemler üzerinden devam etmiş. Suudi yönetimi Sünni halkı desteklerken, İran yönetimi de Şii halkın yanında olmuştur. Rekabet yıllardan bu yana bu coğrafyada devam etmiş olmasına rağmen Arap Baharı ile süreç farklı bir hal almaya başlamıştır.

Suriye'den sonra dönemin en sert olaylarının yaşandığı diğer bir ülkede Mısır olmuştur. Bu süreçte İran Mısır'da meydana gelen ayaklanmaları desteklerken, Suudi Arabistan ise hükümetleri destekleme yoluna gitmiştir. Suudi Arabistan Mısır'da adeta kendi hükümet sisteminin iç yansımalarını oluşturmaya çalışmıştır. Arap Baharının kendi ülkesine sıçramasını ekonomik ve siyasi yollarla geciktiren Suudiler Mısır'a uyguladığı politikaların kendi iç siyasetinde açtığı sorunlar nedeni ile kendi içinde sorunlar yaşamıştır. İran'ın bu olaylar ilk başladığı günden bu yana söylemlerinde Monarşilerin yıkılmasını savunması Mısır'da da kendi açık bir şekilde göstermiştir.

Yıllardan bu yana aralarında rekabetin son bulmadığı İran ve Suudi Arabistan, Arap Baharı'nın ortaya çıkması ile birlikte rekabet anlayışlarında farklılığa gitmiştir. Bu farklılığın ilk adımı olarak dış politika anlayışlarında olan değişikliği örnek göstermek mümkündür. Özellikle yıllardan bu yana küçük çaplı olan rekabet ortam koşullarının değişmesi ile birlikte diğer ülkeler aracılığıyla yürütülmüştür. Arap Baharı olaylarının ortaya çıkması ile birlikte önceki paragraflarda bahsettiğimiz gibi Mısır, Libya, Bahreyn üzerinde *vekâlet savaşları* diyebileceğimiz kavramın ortaya çıkmasına zemin hazırlanmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu tezde genel hatları itibari ile İran ve Suudi Arabistan ilişkileri dönemselsel olarak incelenmiş, ardından Arap Baharı kavramının ortaya çıkması ile Arap Baharı sürecindeki ilişkilere değinilmiştir. İkili arasındaki mücadelenin temel anlaşmazlık nedenlerine bakıldığında mezhepsel, etnik ve siyasi uyuşmazlıkların öne çıktığı görülmektedir. İlişkilerin belirlenmesindeki temel noktanın ise bölgesel güç mücadelesi olduğu görülmektedir. Bölgesel güç mücadelesi konusunda birbirleri ile 1971 İngiltere'nin Körfez'den çekileceğini açıklamasının ardından sürekli mücadele içerisinde olan iki devlet başta Suriye ve Yemen olmak üzere birçok ülkede güç mücadelesinde bulunmuşlardır.

İslam dininin iki farklı mezhebine mensup olan İran ve Suudi Arabistan bölgede hedefledikleri ekonomik ve siyasi çıkarlar ile dış politikalarına yön vermişlerdir. Uygulayacakları politikaları bir sonraki adıma göre seçmeye özen gösteren iki devlet de hedefleri doğrultusunda hareket etmişlerdir. Bölgedeki kendilerine yakın gördükleri siyasi gruplar ve örgütleri kendi çıkarları için kullanmışlardır. Olayların başka gruplar üzerinden yürütülmesi bölgede *vekâlet savaşları* diyebileceğimiz kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. İran ve Suudi Arabistan bu kavram sayesinde müdahale etmek istediği ülke ya da gruplara kendi askeri gücünü kullanmadan ekonomik ve siyasi yardım yaparak bölgede desteklediği grupların hedeflerine yürümelerini sağlamaya çalışmıştır. Durumun bu şekilde olmasından sonra ikili arasındaki rekabet sadece kendilerini değil bütün Ortadoğu coğrafyasını etkilemiştir.

Her iki devletin kendisini Ortadoğu ve Körfez'in en güçlü devleti görmesi ve aralarındaki rekabetten kazançlı çıkmak istemesi ve tüm bu zorlukların üstesinden gelmek adına mezhepsel kimliği en iyi şekilde kullanmaya çalışmışlardır. Mezhepsel kimliğin etkili kullanılması mücadele edilecek ülkelerde bulunan Şii ya da Sünni nüfusun genel nüfus içindeki oranına bağlı olduğu unutulmamalıdır. Mücadele edilecek ülkede aracı olarak kullanılacak grup sayısı ne kadar fazla olursa mücadelede o kadar başarılı olur. İran'ın uyguladığı politikalarda araç olarak kullandığı mezhepçilik kavramı Suriye ve Irak gibi ülkelerde tarih boyunca kendini göstermiştir. İran ve Suudi Arabistan'ın bölge ülkeleri üzerinde uyguladığı faaliyetlerden en fazla zarar görenler yine bu devletler ve burada yaşayan halklardır. Mezhepçilik kavramına iki ülke lideri sık sık başvurmuştur. Bu kavramın hem iç hem de dış ilişkilerinde bir karar mekanizması olarak kullanılmasının tek amacı bölgesel güç mücadelesidir. Dolayısıyla İran ve Suudi Arabistan hükümet yetkilileri

meşruluklarını pekiştirmek adına mezhepsel kimliği bir silah olarak kullanmışlardır.

İran ve Suudi Arabistan yönetimi geçmişten günümüze kadar olan süreçte karşılıklı bir savaş içine girmemişlerdir. Bir savaş içine girmeseler bile bu rekabeti bölgede bulunan güçsüz devletler aracılığıyla *vekâlet savaşları* olarak adlandırabileceğimiz şekilde yapmışlardır. Bu bağlamda iki devlette kendi yandaş grupları aracılığıyla bu mücadeleyi yürütmüşlerdir. Bu mücadele İran'ın Şii halkları desteklemesi, Suudi Arabistan'ın ise Sünni halkları desteklemesi sonucunda ortaya çıkmıştır.

Çalışma içerisinde incelenen dönemlerde Suudiler ve İran önemli bir yer tutarken 1990 yılına kadar bu güç mücadelesine Irak'ın da ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Ancak 2001 yılında ABD'de meydana gelen bir takım terörist faaliyetler sonucunda ABD'nin dış politika anlayışının tamamen terörle mücadele odaklı oluşu ve 2003 yılında terörle mücadele altında Irak'ın işgale uğraması sonucunda Irak'ın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi sıkıntılar sonrasında Körfez'de güç mücadelesi İran ve Suudi Arabistan arasında devam etmiştir.

2010 yılında başlayan ve günümüze kadar halen devam etmiş olan Arap Baharı sürecine kadar İran ve Suudi Arabistan ilişkileri karşılık rekabete dayalı sözlü olarak devam etmiştir. Bölgesel çıkarlarını devam ettirmek adına iki devlet de kendisi destekleyen, çalışmalarına saygı duyan ve söyledikleri yapan gruplara desteklerini vermişlerdir. Rekabet sürekli bu grupların üzerinden yürütülmüş bir grubun desteklediği düşünceye karşı grup sürekli karşı çıkmıştır. Mücadele 2005 yılında daha da tırmanmıştır. Özellikle daha önce Tahran Belediye Başkanlığı yapmış olan Ahmedinejad'ın 2005 yılında Cumhurbaşkanı seçilmesi ile birlikte rekabet daha hızlı bir boyuta uzanmıştır.

Rekabetin kendisini gösterdiği en önemli yerlerin başında olan Yemen'de amansız bir mücadele içine girmiş iki devlette çıkar ilişkileri için bölgesel faaliyetlerde bulunmuşlardır. Özellikle Yemen'de olan mücadele sonucunda halk içinden çıkılmaz bir duruma gelmiştir. İki ülkenin Yemen'de çıkarlarının bitmek bilmemesi üzerine Yemen iç savaşı içinden çıkılmaz bir durum almaya başlamıştır.

Rekabeti dayalı süreç Arap Baharı ile birlikte somut bir hal almaya başlamış, Suudi Arabistan yönetiminin bölgede desteklediği ve destek bulduğu müttefiklerinin yıkılması bölgede İran lehine olumlu gelişmelerin yaşanmasına olanak sağlamıştır. Bu atmosferde en çok kaygı duyan devlet Suudi Arabistan olmuştur. Bölgesel ortamın Arap Baharı ile

korunamaması ile birlikte Yemen, Mısır ve Tunus hükümetlerinde yönetimin değişirken, İran'ın müttefiki olan Suriye rejiminin yıkılmaması İran'ın bölgede olan gücünü pekiştirmiş, Suudileri endişeye sevk etmiştir.

Günümüz ortamında ilişkilerin rekabete dayalı devam etmesine rağmen önemli olan bölgesel işbirliği arayışıdır. İran ve Suudi Arabistan yönetiminin siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında anlaşmaya varmaları kısa vadede olumlu olarak gözükmüş olsa da uzun vadede rekabete dayalı ilişkiler devam edecektir. İki devletinde dış politikada istikrarlı bir ülke görünümüne girmeleri için iç politikaları ve dış politikaları arasındaki bağlantıyı güçlendirmeleri gerekmektedir. Kısa vadede küresel güç dengeleri ve politikaları açısından bu durum mümkün olmayacaktır. Ortadoğu içinden çıkılmaz bir hal almış olmasına rağmen iki devletin güç ve istikrar sağlama çabaları bölgesel rekabetin devam edeceğinin göstergesidir. Özellikle bu güç mücadelesinde bölgedeki üçüncü devletlerinde olaya müdahil olması içinde buldukları durumun giderek kötüye gitmesine neden olmaktadır. İran ve Suudi Arabistan arasında yıllardan bu yana devam eden ve Arap Baharı süreci ile giderek artan rekabetin sona ermesi hem kendi ülkeleri hem de bölgedeki diğer ülkeler açısından olumlu sonuçlar ortaya çıkaracak ve Ortadoğu coğrafyasının güçlenmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

BASILI KAYNAKLAR

- Acar, N. (2018). Arap Baharı Sürecinde Ortadoğu'da Güvenlik ve Dış Politika: Suudi Arabistan Örneği *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3(3), 74-91.
- Akçay, E. Y. (2013). İran-İrak Savaşı'nın Bölgeye Etkileri.
- Akdoğan, İ. (2012). Arap Baharı'nın İran-Suudi Arabistan İlişkileri Üzerindeki Etkisi. *Middle East Yearbook/Ortadoğu Yıllığı*.
- Akdoğan, İ. (2016). İran İslam Devriminden Arap Baharına Suudi Arabistan-İran İlişkileri. *Ortadoğu Analiz*, 8 (73).
- Akgül, Ö. (2011). Libya'da İç Savaşa Dış Müdahale: Avrupa Birliği Devrimin Neresinde?. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 3(36).
- Ali, N. M. (2015). Yemen: Another Somalia in the Arabian Peninsula. *Asian Journal of Humanities and Social Studies*, 3(4).
- Altınkaş, E., (2005), "The Iran-Iraq War and Its Effects on Turkey", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 1, No. 4, s. 137-144
- Amar, P. ve Prashad, V. (Ed.). (2013). *Arap Baharı'ndan Gönderiler: Yeni Ortadoğu'yu Anlamak*. Minnesota Press'ten U.
- Analiz*, 5(53), 104-113.
- Arı, T. (1999). 2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, Alfa Yayınları, İstanbul
- Arı, T. (1999). *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*. Alfa Yayınları.
- Ataman, M., & Gökşen, A. N. (2014). Sembolizm ve Aktivizm Arasında İslam İşbirliği Teşkilatı. SETA.
- Baltalı, E.M. (2019). Libya'da Kaddafi Dönemi: Yönetim Tarzı ve Yarattığı Sorunlar, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berber, S. (2013). İran'ın Ekonomi Politikası, Yaptırımların Etkisi ve İkilemleri. *Bilge*
- Büyükkara, M. A. (2011). Sosyal, Siyasi ve Dini Yönleriyle Yemen Hûsî Hareketi. *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (30), 115-152.

- Cingöz, M. (2018). “Ortadoğu’da İran- Suudi Arabistan Mücadelesi ve Yemen Sorunu: Sosyal İnşacı Bir Analiz”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Coşkun, B. D. (2002). “11 Eylül Sonrası ABD”, Süper Güç Yeni Politika Arayışında, Berlin Hür Üniversitesi, Avrasya Dosyası, BM Özel, 8 (1), 292-298.
- Çavuşoğlu, E. (2018). “Arap-İsrail Sorunu Ekseninde İngiltere’nin Post-Kolonyal Körfez Politikası”, (1971-1991). *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (11), 1-27.
- Çeçen H. (2019). *İran İslam Cumhuriyeti Anayasası*, 1. Baskı, İstanbul, Legal Yayıncılık.
- Çomarlı, E. (2020). “İran ve Suudi Arabistan Rekabetinin Ortadoğu’daki Çatışmalar Üzerindeki Etkisi: Yemen Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çomarlı, E. ve Türkman, S. (2020). “İran ve Suudi Arabistan’ın Dış Politika Anlayışları ve Güç Mücadelesine Genel Bir Bakış”. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 176-201.
- Daban, E. Z., & Daban, C. (2018). Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt’in İşgali ve Abd’nin Irak’a Müdahalesi *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 83-109.
- Dağcı, K., & Sandıklı, A. (2007). Satranç Tahtasında İran Nükleer Program. Değerlendirilmesi. *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi*
- Demir, İ. (2008). “OPEC: Güçlü Bir Kartel?”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008 (18), 231-246.
- Deniz, T. (2014). Arap Baharı ve Türkiye: Siyasi Coğrafya Açısından Bir Değerlendirme. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(29), 65-78.
- Durdu, Y. (2019). “Körfez’de Güç Mücadelesi: İran-Suudi Arabistan Rekabeti”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Efegil, E. (2012). “Ortadoğu Ülkelerinin Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar” *Ortadoğu Analiz*, 53-68.
- Efegil, E. (2013). Suudi Arabistan’ın dış politikasını şekillendiren faktörler. *Ortadoğu*

- Ekşi, M. (2009). Körfez’de güvenlik: güvenlik sistemi, güvenlik sorunları ve yapılanmaları.
- Ekşi, M. (2009). Körfez’de Güvenlik: Güvenlik Sistemi, Güvenlik Sorunları ve Yapılanmaları. *Akademik Orta Dogu*, 3(2).
- Elçi, İ. H. İran Jeopolitiğinin Enerji Politikasına Etkisi. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 153-173.
- Erkmen, S. (2000). Körfez Savaşı Sonrası İran–Irak İlişkileri. *Avrasya Dosyası*, 6(3), 198-219.
- Görgülü, Y. İran Ulusal Basınında İsrail Çerçevesinde Filistin ve Kudüs: Kayhan Örneği. *Asya Studies*, 4(14), 135-160.
- Güler, C. (2019). Ayetullah Humeyni(1902/1989) ve İmamet Bağlamındaki Görüşleri, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gün, M. S. (2012). Yemen’de Arap Baharı. *Yasama Dergisi*, (22).
- Gündoğan Ü. (2016). *İran ve Ortadoğu*, 2. Baskı, Ankara, Liberte.
- Gündoğan, Ü. (2011). Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme. *Ortadoğu Analiz*, 3(29), 93-99.
- Heykel, M. (1993). 3.Petrol Savaşı(A.Asrar). İstanbul:Pınar Yayınları
- İnat, K., KURT, V., Yegin, A., GÜRLER, R. T., Özdemir, Ö., Özdemirci, A., & Akdoğan, İ. (2016). İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları
- İsmail, S. A. R. I. (2015). 1979 Devrimi Sonrası İran’ın Rejim Paradigması ve Dış Politika Yönelimleri. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 95-136.
- Kara Pektaş, A. (2020). “ Ortadoğu’da İran ve Suudi Arabistan Rekabeti: Arap Baharı Sonrası Yemen’de Güç Mücadelesi, Doktora Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı.
- Kocatepe, D. (2017). “Suudi Arabistan-İran Rekabeti: Mezhep Görünümlü Çıkar Çatışması”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), 67-101.
- Konukçu, Y. (2018). İran'ın Bölgesel Güvenlik Stratejisi: Bir Güç Döngüsünün
- Kürkcüoğlu, Ö. (1980). "Dış Politika" Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35 (01).

- Mammadov, H. (2017). "Körfez'de Suudi Arabistan-İran İşbirliği Üzerinden ABD'nin Güvenlik Politikası:" Çifte Sütun" Politikası, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 4 (2), 171-198.
- Marschall, C. (2003). Iran's Persian Gulf Policy: From Khomeini To Khatami
- Matınjavıd, M. (2019). "İran ve Suudi Arabistan İlişkilerinde Uyuşmazlık Nedenleri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oktav, Ö. Z. (2011). Basra Körfezinin Değişen Dinamikleri; İran-ABD-Suudi Arabistan İlişkileri.(Birinci Baskı). İstanbul: Beta Basım A.Ş. 49.
- Onat, H. (2013). İran İslam Devrimi ve Şi'ilik. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 223-256.
- Özdemir, B. Z. (2018). 'İran Yaptırımları Türkiye-İran Enerji İlişkilerine Etkileri. *Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Ankara*, (260).
- Özdemir, Ç. (2012). Ortadoğu ve Arap Baharı(Türkiye Demokratik Bir Ülke Olarak Ortadoğu'da Model Olabilir Mi?, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, H. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(03), 113-144.
- Özdemir, H. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(03), 113-144.
- Özdemir, S. (2020). İran-İrak Savaşı: Türkiye Sınırlarında Terörizme Etkisi. *Gazi Akademik Bakış*, 13(26), 49-77.
- Özev, M. H. (2016). "İran-Suudi Arabistan İlişkileri", 1932-2014/İran-Saudi Arabia Relations, 1932-2014. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 66 (1), 83.
- Özkan, H. (2019). "İran İslam Devrimi'ne Dair Tanımlamalar/ Kavramsallaştırmalar: 1978-1990 Yılları Arasında Türkiye'de Yayımlanan İslami Dergiler Üzerine Bir İnceleme". *Şarkiyat*, 11 (3), 1282-1299.
- Özpek, B. B. (2012). En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu. *Ortadoğu Etütleri*, 3(2), 183-216.
- Öztürkler, H.(2012), " İran Ekonomisinin Genel Özellikleri", *Ortadoğu Analiz* 4 (40).

- Pınar Arıkan(2017), “Ulusal Çıkar Çatışması ve Mezhepsel Kutuplaşma Arasında İran-Suudi Arabistan Gerginliği”, ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, Sayı: 38, 2016, s. 2-3.
- Sarı, İ. (2016). “İran’ın Suudi Arabistan ile Bugünkü Gerginliğinde 1979 Devrimi’nin Mirası”, *ORSAM*, Cilt 8, (3), 22-23.
- Sinkaya,B. (2012). “Arap Baharı Sürecinde İran’ın Suriye Politikası”, *Seta Analiz*, , 1-37. *Strateji*, 5(9), 61-84.
- Şen, G. (2012). İran ve “Arap Baharı”: Bağlam, Söylem ve Siyaset. *Ortadoğu Etütleri*, 3(2), 95-118.
- Tiryaki, F. ve Balkan, S. (2014). “İran Mitolojisinin İslam Devrimindeki Rolü & Humeyni ve Şah’ın Söylemlerinin Analizi”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 1 (2), 85-113.
- Topak, S. T. (2014). ‘Sivil Toplum Kuruluşları ve Sosyal Medya Bağlamında “Renkli Devrimler” ve “Arap Baharı” Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Eskişehir, Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Aralık, 9(3), 233-254.
- Ulutaş, U. ve Torlak, F. (2011). “Devrimden Demokrasiye Tunus’ un Seçimi”, *Seta Analiz*, 46, 1-24.
- Usta, Y ve Turan, D. S. (2009). Amerika Birleşik Devletleri’nin Irak Politikası Bağlamında Türkiye İle İlişkileri (1990-2006).
- Ünal, M. C. (2017). ‘Arap Baharı’ sonrası Avrupa komşuluk politikasının geleceği. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 16(2), 147-170.
- Yalçın, H. B. (2016). “İran-Suudi Arabistan Geriliminin Reel politik Kökenleri”, *Ortadoğu Analiz*, 8 (73).
- Yalçınkaya, M. (2013). Tüm Köşe Yazarlarının Değerlendirmeleriyle Arap Baharının Bir Yılı, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yatağan, A. G. (2018). Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 28(2), 69-94.
- Yiğit, S. (2016). 1980-88 İran-İrak Savaşı ve Irak Kürtlerine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İNTERNET KAYNAKLARI

Cezayir Antlaşması (2021, 22 Mayıs). Erişim adresi: https://www.turkcebilgi.com/cezayir_anla%C5%9Fmas%C4%B1

ABD, İran'a Yaptırımlar (2021, 18 Mayıs). Erişim adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/07/120713_us_iran_sanctions

Abd'nin İşgali (2021, 18 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/hayat/abdnin-kanli-ısgali-3469254>

Ahmedinejad: İsrail'i Haritadan Silin (2021, 8 Ocak) Erişim adresi: <https://www.aljazeera.com/news/2005/10/26/ahmadinejad-wipe-israel-off-map>

Amerika'yı Affetsek bile Al-ı Suud'u Affetmeyeceğiz," (Farsça) Meşrik (2021, 1 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.mashreghnews.ir/news/45256/>

Arap Baharı Başlangıcı (2021, 8 Ocak) Erişim adresi: <https://www.ihh.org.tr/haber/18-aralik-2010-arap-baharinin-baslangici-1975>

Arap Baharında Beklenmedik 10 Sonuç (2021, 18 Mayıs). Erişim adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/12/131213_arap_bahari

Arap Baharının 10 Yılı (2021, 18 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/arap-bahari-10-yili-geride-birakirken-etkileri-hala-devam-ediyor-41691257>

Aşure Günü (2021, 16 Şubat). Erişim adresi: <https://dinimizislam.com/detay.asp?Aid=2013>

Bahreyn Hakkında (2021, 19 Şubat). Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/tatil/bahreyn-hakkında-bilgiler-bahreyn-bayragi-anlami-2020-nufusu-baskenti-para-birimi-ve-saat-farki-6298118>

Bahreyn Hakkında Bilgiler (2021, 18 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.bahreynkonsoloslugu.net/hakkında/>

Bahreyn Haritası (2021, 18 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.google.com/maps/place/Bahreyn>

Libya Haritası (2021, 18 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.google.com/maps/place/Libya>

BM, Libya'ya yaptırım kararı verdi (2021, 24 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.cnnturk.com/2011/dunya/02/27/bm.libyaya.yaptirim.karari.verdi/608281.0/index.html>

Cento (2021, 15 Şubat). Erişim adresi: <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/cento-232>

Cezayir Antlaşması (2021, 22 Mayıs). Erişim adresi: https://www.turkcebilgi.com/cezayir_anla%C5%9Fmas%C4%B1

Devrim (2021, 18 Mayıs). Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>

Dünya Doğalgaz Rezervi (2021, 15 Nisan). Erişim adresi: <https://www.enerjiatlası.com/rezerv/dunya-dogalgaz-rezervi.html>

Dünya Doğalgaz Rezervi (2021, 3 Ocak) Erişim adresi: <https://www.enerjiatlası.com/rezerv/dunya-dogalgaz-rezervi.html>

Dünya Petrol Rezervi (2021, 15 Nisan). Erişim adresi: <https://www.enerjiatlası.com/rezerv/dunya-petrol-rezervi.html>

Dünya petrol rezervleri. (2021, 6 Ocak). Erişim adresi: <https://uret.com.tr/dunya-petrol-rezervleri/>

Dünya Petrol Üretimi (2021, 2 Haziran). Erişim adresi: <https://www.petform.org.tr/arama-uretim-sektoru/dunyada-petrol-uretimi/>

Hüsni Mübarek (2021, 8 Ocak) Erişim adresi: <https://www.indyturk.com/node/137946>

İran Coğrafyası Hakkında.(2021,5 Ocak) Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/sozluk/cografya/iran-iran-cografyasi-hakkında>

İran Hakkında Bilgiler (2021, 7 Ocak). Erişim adresi: http://www.isiad-tisiad.org/web_20333_1/neuralnetwork.aspx?type=2053

İran hakkında bilgiler; (2021, 7 Ocak). Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/dunya/iran-hakkında-bilgiler-iran-bayragi-anlami-2020-nufusu-baskenti-para-birimi-ve-saat-farki-6299174>

İran Haritası (2021, 15 Nisan). Erişim adresi: <https://www.harita.gov.tr/urun/iran-fiziki-haritasi/244>

İran Nükleer Programı (2021, 17 Haziran). Erişim adresi: www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/iranin-nukleer-programi

İran Şah'ı (2021, 5 Şubat) Erişim adresi:<https://www.bizevdeyokuz.com/iran-sahinin-devrilisi-ve-islam-devrimi/>

İran'a Ambargo (2021, 6 Ocak). Erişim adresi: <https://www.timeturk.com/iran-a-uygulan-an-ambargonun-tarihcesi/haber-28499>

İran'a Ambargo (2021, 7 Ocak) Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51003184>

İslam İşbirliği Teşkilatı (2021, 5 Haziran) Erişim adresi:<https://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>

İstihbarat Genel Başkanlığı (2021, 17 Nisan). Erişim adresi:https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0stihbarat_Genel_Ba%C5%9Fkan%C4%B1%C4%9F%C4%B1

İstihbarat Nedir? (2021, 3 Ocak). Erişim adresi:<http://sahipkiran.org/2016/09/01/istihbarat-nedir/>

Kabe Baskını (2021, 5 Ocak). Erişim adresi:<https://www.aa.com.tr/tr/arastirma/unutulan-kabe-baskini-1979da-ne-olmustu-/1651076>

Kâbe baskını: (2021, 15 Şubat) Erişim adresi:<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50946371>

Kik Liderleri Ahmedinejad'ın Önerilerini Karşladı (2021, 16 Ekim). Erişim adresi: <https://eng-archive.aawsat.com/theaawsat/news-middle-east/gcc-leaders-welcome-ahmadinejads-proposals>

Körfez Arap Baharı (2021, 17 Mayıs). Erişim adresi:<https://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa>

Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (2021, 5 Haziran) Erişim adresi:<https://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa>

Körfez Savaşı (2021, 7 Ocak). Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/korfez-savasi-kisaca-ozeti-tarihi-sonuclari-onemi-nedenleri-ve-sonuclari-6265463>

Kral Abdullah (2021, 15 Şubat) Erişim adresi: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/720/kral_abdullahin_avrupa_ve_turkiye_ziyareti

Lübnan Eski Başbakanına Suikast (2021, 15 Ocak). Erişim adresi:<https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2005-02-14-voa10-87992317/842463.html>

Mısır Cumhurbaşkanı'nın Vefatı (2021, 19 Şubat). Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/eski-misir-cumhurbaskani-mubarek-oldu/1744318>

Mısır Ekonomik Çöküşü (2021, 18 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.star.com.tr/acik-gorus/misir-ekonomik-cokuse-dogru-yuvarlanirken-haber-1532299/>

Mısır Haritası (2021, 15 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.google.com/maps/place/M%C4%B1s%C4%B1r>

Mısır'da Ekonomik Durum (2021, 19 Şubat). Erişim adresi: <https://www.star.com.tr/acik-gorus/misir-ekonomik-cokuse-dogru-yuvarlanirken-haber-1532299/>

Mısır'da İktidar Değişti (2021, 8 Ocak). Erişim adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/07/130703_misir_iktidardegisikligi

Mısır'da Seçim (2021, 10 Ocak). Erişim adresi: <https://www.dw.com/tr/m%C4%B1s%C4%B1rda-se%C3%A7imleri-m%C3%BCbarek-kazand%C4%B1/a-2523839>

Mısır'ın Nüfusu (2021, 18 Mayıs). Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/2020/02/11/misirin-nufusu-100-milyonu-gecti-hukumet-alarnda>

Milliyetçilik (2021, 15 Şubat). Erişim adresi: <https://www.merhabahaber.com/milliyetciligin-tarihcesi-7937yy.htm>

Mübarek'in Şii Sözleri (2021, 15 Şubat). Erişim adresi: <https://www.aljazeera.com/archive/2006/04/200849132414562804.html>

OPEC Nedir? (2021, 18 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2020/ekonomi/opez-nedir-opezin-amaclari-neler-5605549/>

Suriye Hakkında Bilgiler (2021, 19 Şubat). Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/dunya/suriye-hakkinda-bilgiler-suriye-bayragi-anlami-2020-nufusu-baskenti-para-birimi-ve-saat-farki-6301046>.

Suriye Haritası (2021, 18 Mayıs). Erişim adresi: <https://google.com/maps/place/Suriye>

Suriye'de Arap Baharının (2021, 8 Ocak). Erişim adresi: <https://www.stratejikortak.com/2015/12/suriyede-arap-baharnn-baslangc-hikayesi.html>

Suriye'de Olağanüstü Hal Kalktı (2021, 24 Mayıs). Erişim adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/04/110419_syria_emergency

Suudi Arabistan (2021, 3 Ocak) Erişim adresi:<https://www.enerjiatlası.com/rezerv/suudiarabistan-petrol-rezervi.html>

Suudi Arabistan 2030 Vizyonu: Planlamadan Uygulama Aşamasına Geçildi (2021, 14 Nisan). Erişim adresi:<https://turkish.aawsat.com/home/article/2938676/suudi-arabistan-2030-vizyonu-planlamadan-uygulama-a%C5%9Famas%C4%B1na-ge%C3%A7ildi>

Suudi Arabistan Haritası (2021, 13 Nisan). Erişim adresi : http://www.mapnall.com/tr/Harita-Suudi-Arabistan_34088.html

Suudi Arabistan Profili (2021, 15 Şubat). Erişim adresi: <https://www.mfa.gov.tr/suudi-arabistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>

Suudi Arabistan Ülke Bülteni (2021, 3 Ocak) Erişim adresi:<https://www.deik.org.tr/uploads/suudi-arabistan-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf>

Suudi Arabistan Ülke Profili (2021, 3 Ocak) Erişim adresi:<http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-suudi-arabistan>

Suudi Arabistan. (2021, 3 Ocak). Erişim adresi :https://insamer.com/tr/suudi-arabistan_1386.html

Suudi Arabistan'ın Nüfusu (2021, 3 Ocak) Erişim adresi:<https://turk-archive.aawsat.com/2018/04/article55386983/suudi-arabistanin-nufusu-aciklandi/>

Suudi Arabistan-İsrail Yakınlaşması ve Tabuları Yıkan Prens Muhammed Bin (2021, 2 Haziran). Erişim adresi: <http://politikaakademisi.org/2018/04/04/suudi-arabistan-israil-yakinlasmasi-ve-tabulari-yikan-prens-muhammed-bin-salman/>

Tunus (2021, 18 Mayıs). Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tunus>

Tunus Haritası (2021, 15 Mayıs). Erişim adresi: <http://www.arasikackm.com/m/tunus>

Ülkelerin Petrol Üretim Miktarları (2021, 13 Nisan). Erişim adresi:<https://orsam.org.tr/tr/suudi-arabistanin-rafinerileri-ve-petrol-urunleri-ticareti/>

Üye Ülkeler (2021, 16 Nisan). Erişim adresi:https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/25.htm

Yemen Haritası (2021, 17 Mayıs). Erişim adresi: <https://www.google.com/maps/place/Yemen>

Yemen Künyesi (2021, 6 Haziran) Erişim adresi:<https://www.mfa.gov.tr/yemen-kunyesi.tr.mfa>

Yemen Ülke Profili (2021, 27 Mayıs). Erişim adresi:
<https://www.deik.org.tr/uploads/yemen-ulke-profil-2020.pdf>

Dünya İspatlanmış Petrol Rezervi (2021, 2 Haziran). Erişim adresi:
<https://www.tpao.gov.tr/file/2005/2019-tpao-sektor-raporu-3185ed3b4af5442c.pdf>

Körfez Savaşı (2021, 26 Mayıs). Erişim adresi:
https://tasam.org/Files/Icerik/File/1_K%C3%B6rfez_Sava%C5%9F%C4%1_pdf_1690c694-7b42-41e3-9699-2159ac18bb8f.pdf

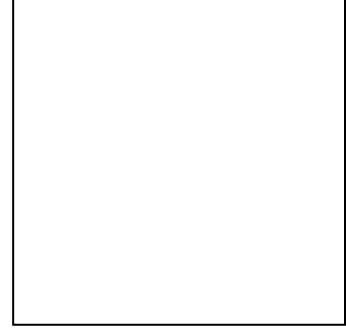

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Hakan KILIÇ

Yabancı Dili :İngilizce

Eğitim Durumu

Lisans : Erzincan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

Yüksek Lisans: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Mesleki Deneyim

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

2017-Devam